

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი
ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი
ეთნოლოგიისა და კულტურული ანთროპოლოგიის
განყოფილება

მანუჩარ ლორია

საქართველოს შავიზღვისპირეთის ებრაელები

ისტორია, ეთნოგრაფია, კულტურა

გამომცემლობა
„შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“
ბათუმი - 2009

ქართულ-ებრაული ურთიერთობების კვლევა ერთნაირად საინტერესოა როგორც ქართული, ისე ებრაული სამეცნიერო წრეებისათვის. იგი უფრო მრავალფეროვანს ხდის მათი თანაცხოვრების ისტორიულ პალიტრას, ხელს უწყობს ამ ორი ერის ურთიერთობების კიდევ უფრო გამტკიცებას.

ნაშრომში პირველადია თავმოყრილი და მთლიანობაში წარმოდგენილი საქართველოს შავიზღვისპირეთში, კერძოდ, აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა დღემდე ნაკლებად ცნობილი ისტორიის ეპიზოდები და ეთნოგრაფიული თავისებურებანი. კვლევა წარმართა აჭარის მომიჯნავე კუთხეებშიც, რათა შესადარებელი მონაცემების შუქზე სათანადო დასკვნები გავვეკეთებინა.

წიგნი განკუთვნილია სპეციალისტებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი   **ნუზუარ მბეღაძე**
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები: **ვახტანგ შამილაძე**
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წ/კ,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

როლანდ თოფჩიშვილი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ISBN 978-9941-409-11-0

© „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“ - 2009

S e s a v a l i¹

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების, მათ შორის, ეთნო-კულტურული პროცესების კვლევა, თანამედროვე ეთნოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა.

მოსახლეობის როგორც ეთნიკური, ისე კონფესიური ნაირგვარობა საქართველოში უძველესი დროიდანვე არსებობდა, ებრაულ დიასპორას აქ მუდამ მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა.

ქართულ-ებრაულ ურთიერთობებს დიდი ხნის ისტორია აქვს. ებრაელებმა საქართველოში თან მოიგანეს მათთვის დამახასიათებელი გრადიციულ-ყოფითი კულტურა, რელიგია და ქართულ ეთნოსთან ინტეგრაციის ფონზე შეინარჩუნეს ნაციონალური თვითმყოფადობა. აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა ცნება „ქართველი ებრაელი“, როგორც ამ ორი ეთნოსის თანაცხოვრების გამოშხაგველი გერმინი, რაც საქართველოში არსებული ეთნოკონფლიქტების ფონზე განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. შესაბამისად, საინტერესოა საქართველოს შავიზღვისპირეთში, კერძოდ, აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა კულტურულ-ისტორიული ხასიათის იმ თავისებურებათა გამოვლენა და განალიზება, რომლებიც ებრაულ დიასპორას აჭარაში ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური ადაპტაციის პროცესში ჩამოუყალიბდა.

თემის აქტუალობას ასევე განაპირობებს ის გარემოება, რომ ქართულ-ებრაული ურთიერთობების კვლევა ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც ქართული, ისე ებრაული სამეცნიერო წრეებისათვის. იგი უფრო გააღრმავებს მათი თანაცხოვრების ისტორიული პალიტრის შესწავლას, რაც იმავდროულად კიდევ უფრო ხელს შეუწყობს მათი ურთიერთობების გამგვიცხვებას.

მაგრამ ვინ შეიძლება ჩაითვალოს ებრაელად? ამ კითხვას თანამედროვე მსოფლიოს ებრაული სამოგადოება ღღესაც სვამს. სამეცნიერო გამოკვლევების თანახმად, სხვადასხვა ქვე-

---

¹ წიგნზე მუშაობისას გაწეული დახმარებისათვის მადლობას ვუხდით: ნ. მგელაძეს, ვ. შამილაძეს, თ. ფუტყარაძეს, რ. თოფჩიშვილს, ნ. კახიძეს, კ. სურგულაძეს, მ. ფაღავას, მ. ჩოხარაძეს, თ. გუნაძეს, რ. ბარამიძეს, ო. გვიფს, კ. სეფიაშვილს, მ. ბინიაშვილს.

ყანაში მცხოვრები ებრაელები სამ ჯგუფად იყოფიან: დაბადებით და რელიგიით ებრაელი; ებრაელი რელიგიით, მაგრამ არა წარმოშობით; ებრაელი წარმოშობით, მაგრამ არა რელიგიით.

ბუნებრივია, ჩვენ ყველა ეს ჯგუფი გვაინტერესებს, ანუ, ზოგადად ებრაელთა ცხოვრება საქართველოში, განსაკუთრებით მის ერთ კონკრეტულ ნაწილში.

ებრაელთა საქართველოში ცხოვრებისა და საქმიანობის გათვალისწინებით, დიასპორის ისტორიის პერიოდიზაციის საინტერესო სქემაა წარმოდგენილი ე. მამისთვალისშვილის ნაშრომში, სადაც ქართულ-ებრაული ურთიერთობები რვა პერიოდადაა დაყოფილი. ესენია: ებრაელთა მოსვლიდან ჩვ. წ. IV საუკუნემდე; ადრეფეოდალური ხანა – IV-XII საუკუნეები; განვითარებული ფეოდალიზმის ხანა – XI-XVII საუკუნეები; რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობიდან ბაგონყმობის გაუქმებამდე (1801-1860-იანი წლები); XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან 1917 წლამდე; 1918-1921 წლები; 1921 წლიდან - დღემდე.² ამ პერიოდის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, უფრო მართებული იქნებოდა მისი ორ ნაწილად დაყოფა: ებრაელები საბჭოთა მმართველობის პერიოდში და ებრაელები დამოუკიდებელ საქართველოში (ქართულ-ებრაული ურთიერთობები, ებრაული კულტურ-საგანმანათლებლო ცენტრები, საქველმოქმედო ორგანიზაციები და ა.შ).

წინამდებარე ნაშრომი ქრონოლოგიურად მოიცავს ძირითადად პერიოდს XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დღემდე. აჭარის ებრაული დიასპორის სინამდვილეში ესაა ოსმალური ხელისუფლების რუსული მმართველობით შეცვლის ხანა. შემდგომ საბჭოთა ხელისუფლების დამკვიდრებას მოჰყვა სიონისტური იდეების გამოცოცხლება და ნაციონალური სულის გაღვივება, რამაც ხელი შეუწყო ებრაელთა მიგრაციას – ალიას ისრაელში.

საქართველოს შავიზღვისპირეთის ჩვენთვის საინტერესო რეგიონში ქართველ ებრაელებთან შედარებით, რაოდენობრივად უფრო მეტი აშქენაზი ებრაელი ცხოვრობს. ჩვენი მიზანია

---

² *მამისთვალისშვილი ე. ქართველ ებრაელთა ისტორია*, თბილისი, 1995, გვ.14.

აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოლოგიური და კულტუროლოგიური თავისებურებები მონოგრაფიულად შევისწავლეთ, გავაანალიზეთ ებრაელთა გრადიციული ყოფის რეგიონული სპეციფიკა და ეთნოფსიქოლოგიის ის მხარე, რაც საქართველოში მათი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას დაედო საფუძვლად. პრობლემის ამგვარად დასმამ განსაზღვრა შემდეგი საკითხების შესწავლა: საქართველოში ებრაელთა მიგრაციის დრო და პირობები; სინაგოგა და ებრაული თემის ეთნორელიგიური სტრუქტურა; გრადიციული ყოფა; კულტურულ-პროფესიული ადაპტაცია, სინონიმები და ალია ერეც-ისრაელს.

შესადარებელი ეთნოგრაფიული მასალების მოძიების მიზნით კვლევამ მოიცვა აჭარის მომიჯნავე კუთხეებიც, რამაც პარალელური მონაცემების საფუძველზე არგუმენტირებული დასკვნების გაკეთების საშუალება მოგვცა.

ნაშრომში საველე-ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიება ეყრდნობა ეთნოლოგიაში ცნობილ ისტორიულ-მედარებით, კომპლექსურ-ინტენსიურ და ვიზუალური ანთროპოლოგიის მეთოდებს³.

ნაშრომის ძირითად წყაროთმცოდნეობით საფუძველს წარმოადგენს მოსახლეობის დემოგრაფიული და სტატისტიკური აღწერის მასალები. გამოყენებულია: ისრაელის ცენტრალური სინისტური, საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო არქივების მასალები, აჭარის მმჩისა და ბათუმის მმჩის ბიუროს საარქივო ცნობები, ასევე, აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის, ნ. ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ეთნოლოგიისა და კულტურული ანთროპოლოგიის განყოფილების ხელნაწერთა ფონდის მონაცემები.

საქართველოში მცხოვრები ებრაელების შესახებ, XIX საუკუნიდან დაწყებული, არაერთი საინტერესო სტატია და ნაშრომი დაიბეჭდა. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის მ. ჭიჭინაძის მცირე ფორმაგის წიგნი. ეს იყო ქართველი ებრაელების წარსულის შესწავლის პირველი სერიოზული ცდა. ნაშრომში მოკლედ დახასიათებულია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები ებრაელების ისტორიულ-ეთნოლოგიური თავისებურებანი. მ. ჭიჭინაძე

---

3 ვიზუალური მასალების საფუძველზე ასევე მოვამზადეთ სამეცნიერო-პოპულარული დოკუმენტური ფილმი – „ებრაული დიასპორა აჭარაში“.

გარკეულ ინფორმაციას გვაძლევს აჭარის ებრაელებზე და ხაზს უსვამს ბათუმში ებრაელთა დასახლების ეკონომიკურ დაინტერესებას. „ბათუმს სცხოვრობენ ებრაელი, ვაჭრობისათვის მოსულნი სამცხიდან, საკმარისია რიცხვი იქ მათი“⁴.

XX საუკუნის 30-40-იან წლებში სამეცნიერო თვალსაზრისით ნაყოფიერ და მრავალმხრივ მოღვაწეობას ეწეოდა საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. 1933 წლის 23 ნოემბერს, ღარიბკოშთან არსებული კულტბაზის შენობაში საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი გაიხსნა. ამასთან დაკავშირებით აკადემიკოსი გ. ჩიგაია იგონებდა: „30-იან წლებში, იმ დროს შინსახკომის პასუხისმგებელი მუშაკი იყო რუსი ებრაელი ა. ლინეცკი, იმის დახმარებით, სინაგოგაში, ჩემი კონსულგაციით გაიხსნა ებრაელთა ეთნოგრაფიული მუზეუმი“⁵. მუზეუმში იყო სამი განყოფილება: ეთნოგრაფიული, ისტორიული და სოციალისტური. მუზეუმთან თანამშრომლობდნენ ცნობილი მეცნიერები: ნ. ბერძენიშვილი, გ. ჩიგაია, შ. ჩხეგია, ს. იორდანაშვილი, შ. ამირანაშვილი, ლ. მელიქსეთ-ბეგი და სხვა. მათი ენერგიული და კვალიფიციური დახმარების შედეგად მუზეუმმა მიიღო ახალგაზრდა ნიჭიერ მეცნიერთა მთელი ჯგუფი, რომელმაც შემდეგში თავის მხრებზე მიდა მუზეუმის სამეცნიერო თუ მოძიებითი სამუშაოების ძირითადი გვირთი.

1933-1936 წლებში მუზეუმმა მოაწყო სამეცნიერო ექსპედიციები საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში, სადაც კომპაქტურად ცხოვრობდნენ ქართველი ებრაელები. ექსპედიცია სწავლობდა და აგროვებდა მასალებს საქართველოს ებრაელთა ისტორიისა და ეთნოგრაფიის, მათი მაგერიალური კულტურის, წარსულის შესახებ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ამსახველი მასალების შესწავლა-დამუშავების შედეგად, 1937 წ. მოეწყო სტაციონალური ექსპოზიცია თემაზე – საქართველოს ებრაელთა ძველი და ახალი ყოფა. გამოფენებში წარმოდგენილი იყო ისტორიული საბუთები საქართველოს ებრაელთა შესახებ, მათი

⁴ *ჭიჭინაძე მ.* ქართველი ებრაელები საქართველოში, თბილისი, 1990, გვ. 66.

⁵ *ცავარეშვილი თ.* აკად. გიორგი ჩიგაია და საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი (მეცნიერის არქივიდან).- დ. პაპაშოვის სახ. საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, IV, თბილისი, 2006, გვ. 162.

ყოფის დამახასიათებელი ექსპონატები, დიაგრამები, კარგოგრაფები, ფოტო და ფერწერული სურათები.

მუზეუმმა, სამეცნიერო პოტენციალის გამრდასთან ერთად, გამოსცა სამი კრებული – 1940, 1941, 1945 წლებში. მუზეუმი დიდ როლს ასრულებდა ებრაელთა თვითშეგნების ამაღლებაში, დიასპორის კულტურის, წარსულის და აწმყოს წარმოჩენისა და პროპაგანდის სფეროში⁶.

ეთნოლოგიური კვლევის პროცესში ვიზუალური საშუალებების გამოყენებამ საფუძველი დაუდო ახალ სამეცნიერო მიმართულებას - ვიზუალურ ანთროპოლოგიას. ამერიკელი ანთროპოლოგი მ. მიდი წერდა: „ვიზუალურ ანთროპოლოგიის მთავარი მიზანი უნდა იყოს კულტურის აუდიო-ვიზუალური დოკუმენტაცია და ანალიზი... ვიზუალური მასალები, რომლებიც ინარჩუნებენ დროის რეალობას, წარმოადგენენ ახალი ჰიპოთეზის აღუწერელ წყაროს“⁷. ამ მხრივ, ებრაელებთან დაკავშირებით საინტერესოა თვითნასწავლი მხატვრის შალომ კობოშვილის შემოქმედება. მან ფანქრით, აკვარელითა და ზეთით 60-ზე მეტი მცირე და დიდი ზომის სურათი დახატა. ნახატებში დეტალურადაა მოცემული ებრაელთა ყოველდღიური ცხოვრების არაერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი⁸.

განსაკუთრებით ძვირფასი ეთნოგრაფიული მასალა ებრაელთა გრადიციული ყოფის სხვადასხვა საკითხების შესახებ (ნიშნობა, ქორწილი, მშობიარობა, ბავშვის აღზრდა, მიცვალებულის დაგირება და სხვა) დაცულია რ. თავიშვილის ნაშრომ-

---

⁶ *წიწუაშვილი მ.* საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი (1933-1951 წწ.) - დ. ბააზოვის სახ. საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, IV, თბილისი, 2006, გვ. 248-251.

⁷ დაწვრ. იხ.: *Mead M.*, Visual Anthropology in a Discipline of Words. In: Principles of Visual Anthropology. P. Hockings, ed. Mouton, 1995; *Balikci A.*, The Legacy of Margaret Mead: the Case of Visual anthropology. In: Bulletin of the International Committee on Urgent Anthropological Research. Vienna. Vol. 8, 1987; *შობოვე,* Anthropologist and Ethnographic Filmmakers. In: Anthropological Filmmaking. J' Rollwagen, ed. NY Harwood, 1988.

⁸ დაწვრ. იხ.: *პაპისმედოვი ი.* თვითნასწავლი მხატვარი შ. კობიაშვილი და მისი შემოქმედება.- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, II, თბილისი, 1941.

კულტურის შესახებ – „გვიხმობს მამული მამა-პაპათა“. იგი სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათის განმამოგადებელი ნაშრომია, სადაც ნაჩვენებია ქართულ გარემოში ებრაელთა დამკვიდრების თავისებურებები. მასში „ქართველი ებრაელი“ წარმოჩენილია, როგორც ორი ერის მშვიდობიანი თანაცხოვრების საინტერესო მოდელი. ავტორთა დასკვნები დამყარებულია მდიდარ ეთნოგრაფიულ მასალაზე, რაც ზრდის გამოკვლევის სამეცნიერო ღირებულებას¹².

ქართველ ებრაელთა გვარსახელების შესწავლის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია ი. გაგულაშვილის ორი ნაშრომი – „ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი“ და „ქართველ ებრაელთა გვარების ლექსიკონი“¹³.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრებ ებრაელთა წესჩვეულებები განხილულია ისრაელში გამოცემულ შრომებში (ი. ბალერი¹⁴, ხ. ღონინი¹⁵, შ. ვაგშალი¹⁶, გ. დიჩერი¹⁷, ი. ტელუშკინი¹⁸, ბ. გრინბერგი¹⁹ და სხვ.), რომლებიც დიდ დახმარებას გვიწევენ ჩვენს საკვლევ რეგიონში მცხოვრებ ებრაელებთან, განსაკუთრებით, ევროპელ ებრაელებთან დაკავშირებული გრადიციული კულტურის მთელი რიგი ასპექტების გარკვევაში.

აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა ეთნო-რელიგიური სტრუქტურის დადგენის თვალსაზრისით საყურადღებოა დ. მასლავესკის²⁰, მ. იხილოვის²¹, ჯ. როზენბერგის²², მ. ალსბულერის²³, ნ. დრაგანის²⁴, ი. კრუპნიკის²⁵ შრომები.

---

¹² *იველაშვილი თ.* ცაგარეიშვილი თ. გვიხმობს მამული მამა-პაპათა (ეძღვნება ისრაელში წასულ ქართველ ებრაელებს და მათ შთამომავლობას), თბილისი, 1995.

¹³ *გაგულაშვილი ი.* ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი, თბილისი, 1998; მისივე, ქართველ ებრაელთა გვარების ლექსიკონი, თბილისი, 1998.

¹⁴ . . . . . , I, ... , 1977

¹⁵ . . . . . , 1990.

¹⁶ . . . . . , 1990.

¹⁷ . . . . . , 1994.

¹⁸ . . . . . , 1999.

¹⁹ . . . . . , 2000.

²⁰ . . . . . , 1932.

²¹ . . . . . , № 1,

. . . . . , 1950.

²² *Rothenberg J.* the Jewish Religion in the Soviet Union, New York, 1971.

ქართველ ებრაელთა ისტორიისა და ეთნოლოგიის სხვადასხვა საკითხზე, დაცული იქნა რამდენიმე საინტერესო საკანდიდატო დისერტაცია (გ. ჯინჯიხაშვილი²⁶, ლ. მაგალი²⁷, ქ. აბულაძე,²⁸ შ. წიწუაშვილი,²⁹ ქ. შოშიაშვილი³⁰ და სხვა).

წინამდებარე ნაშრომში პირველადია თავმოყრილი და მილიანობაში წარმოდგენილი აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა დღემდე ნაკლებად ცნობილი ისტორიის ეპიზოდები და ეთნოგრაფიული თავისებურებანი. დადგენილია ებრაელთა დასახლების მიმეზები, დრო და პირობები, გვარები. გარკვეულია, თუ რომელი ებრაული ჯგუფი ცხოვრობდა რეგიონში. შესწავლილია ებრაელთა საოჯახო ყოფა, საქორწინო წეს-ჩვეულებანი, მიცვალებულის კულგი და საერთოდ, სამგლოვიარო რიტუალი. განხილულია მათი საქმიანობის სფერო, მიგრაციული პროცესები და სხვა.

---

²³ *Altsbuler M.* Synagogues and Rabbis in the Soviet Union in the Light of Statistics, 1953-1964.– Jews in eastern Europe, vol. 35, No 1, 1998.

²⁴ *Daragan N.* Soviet Ethnography and the «Jewish Question». – Jews in eastern Europe, vol. 35, No 1 1998

²⁵ . « ахлухи» - . - , №12, 1998.

²⁶ *ჯინჯიხაშვილი გ.* ქართველი ებრაელების ყოფა და კულტურა (კვების ისტემა), საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 1990.

²⁷ *მაგალი-მაღალაშვილი ლ.* ქართველ ებრაელთა ყოფა და კულტურა, საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 1993.

²⁸ *აბულაძე ქ.* ქართველ ებრაელთა სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობა 1921-1940 წლებში, საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 2000.

²⁹ *წიწუაშვილი შ.* ქართულ-ებრაული ურთიერთობანი ქართული პრესის მიხედვით (XIX ს. მეორე ნახევარში - XX ს. დასაწყისი), საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 2001.

³⁰ *შოშიაშვილი ქ.* ქართველ ებრაელთა გრადიციული საოჯახო ყოფა და სულიერი კულტურა (რაჭის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით), საკანდიდატო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 2002.

saqarTvelos ebraelTa eTnokulturuli etiudebi

დასახლება. საქართველოს გერიგორიაზე ებრაელთა განსახლება სხვა ეროვნულ უმცირესობებთან შედარებით ყველაზე ადრე დაიწყო. მას შემდეგ, რაც ებრაელებს ფეხი დაუდგამთ საქართველოს მიწაზე (დაახლოებით 26-28 საუკუნის წინ), იგი მათ ნამდვილ სამშობლოდ იქცა. ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობის შედეგად დედაენად ქართული მიიღეს და დღეს ქართველ ებრაელებად იწოდებიან. მ. ჭიჭინაძე წერდა: „ქართველთა ებრაელთა უძველესი დროიდან ქართული ენა შეინახეს თვით აღმოსავლეთის უშორეს ქვეყნებში, ასევე მოხდა ლაზისგანისაკენ, გრაპიზონშიც კი შეინახეს ქართველ ებრაელთა ქართული ენა, გრაპიზონს დღესაც ამ ენით ლაპარაკობენ... საქართველოდამ ებრაელები საცა კი სახლობდნენ, ყველგან თან მიჰქონდათ ქართული ენა, ქართველი ერის განსაცემელი და თვით წერილების წერასაც კი ქართულად მოეწყვნენ“³¹.

ისგორიის დიდ პოლიტიკურ ქარგეხილებს – ძვ.წ. 722 წელს ასურელთა, ძვ.წ. 586 წელს ბაბილონელთა მიერ ისრაელისა და იუდეის სამეფოების განადგურება – დაპყრობას შედეგად მოყვა იერუსალიმის კედლის დანგრევა, ათიათასობით გყვე ებრაელის შორეულ ქვეყნებში გადასახლება. იუდეის ომში რომაელებთან ახ. წ. 70 წ. ებრაული თვის 9 აბს დაეცა მთლიანად იუდეა და იერუსალიმი. დასრულდა იუდეველთა დამოუკიდებელი ცხოვრება და დასაბამი დაედო ებრაელთა არსებობის ახალ პერიოდს – გაიბნენ მსოფლიოს თითქმის ყველა კუთხეში და ამას გალუთი ანუ დიასპორა ეწოდა³². დაახლოებით ამ ხანებშივე ლგოლვილ ებრაელთა ჯგუფმა საქართველომდეც მოაღწია. ქართლის ცხოვრების მიხედვით: „მაშინ ნაბუქოდონოსორ მეფემან წარმოსცყუნა იერუსალიმი, და მუნით ოგებულნი ურიანი მოვიდნენ ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელ მამასახლისისაგან

³¹ ჭიჭინაძე მ. ქართველი ებრაელები საქართველოში, გვ. 7, 9.

³²

, 1994, c. 22-27.

ქუეყანა ხარკითა. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა ჰქჳან ზანაფი“³³. ისგორიიდან ცნობილია, რომ ისრაელის სამეფოს განადგურების შემდეგ ნაბუქოდონოსორმა დაიპყრო იუდეა და ძვ.წ. 586 წელს განადგურდა იერუსალიმის პირველი ტაძარი. ამ ფაქტმა დაულო საფუძველი ებრაულ დიასპორას³⁴. სწორედ ამამგეა საუბარი ზემოთ დასახელებულ ტექსტში. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ვახუშტი ბაგონიშვილის თხზულებაში დაცული ცნობა ებრაელთა საქართველოში მოსვლასთან დაკავშირებით: „შემდგომად კუალად მოვიდნენ ლგოლვილნი ურიანი ნაბუქოდონოსორისაგან დასაბამით ძ-ლ, და დასხნა იგინიცა მცხეთელ მამასახლისმან ხერკს, არაგუს ჩრდილოდ კერძოდ“. ელდარ მამისთვალისშვილი ამ ცნობასთან დაკავშირებით სავსებით სწორად აღნიშნავს, რომ: „ვახუშტი ბაგონიშვილი, ლეონტი მროველისაგან განსხვავებით, დამატებით ცნობებს ფლობდა. ჯერ ერთი, იგი იძლევა ებრაელთა საქართველოში შემოსვლის თარიღს, და მეორეც, მას მიაჩნია, რომ იმ დროს ებრაელები პირველად არ შემოვიდნენ საქართველოში“³⁵. აბელ და კახაბერ სურგულაძეების ვარაუდით, „აქ თითქოს ლეონტი მროველის ცნობაა განმეორებული, მაგრამ თუ ვახუშტის სიგყვებს ჩაუვკვირდებით და თარიღსაც გავითვალისწინებთ, მაშინ ამკარაა, ბაგონიშვილი გულისხმობს ებრაელთა სხვა ნაკადის ჩამოსახლებას“³⁶. ზემოთ დასახელებული ტექსტიდან საინტერესოა სიგყვა „კუალად“. სულხან საბას ლექსიკონში ეს სიგყვა განმარტებულია როგორც „კიდე“³⁷. პლატონ იოსელიანი სანკტ-პეტერბურგში 1843 წელს გამოცემულ თავის წიგნში – „ქართული ეკლესიის მოკლე ისგორია“ აღნიშნავდა: „ქართველი და სომეხი ისგორიკოსების ცნობით, ებრაელები დასახლდნენ საქართველოში“. როგორც დავით ბუმიკაშვილი ამბავს, „ნაბუქოდონოსორამდე“³⁸. მაშინ ისმის კითხ-

³³ ქართლის ცხოვრება. I, 15/26-27, 16/1-2.

³⁴ Facts About Israel, დასახ. ნაშრომი, გვ. 11-12.

³⁵ მამისთვალისშვილი ე. დასახ. ნაშრომი, გვ.16.

³⁶ სურგულაძე ა., სურგულაძე კ. ქართულ-ებრაულ ურთიერთობიდან-ლიგერატურული აჭარა, №9, 1998, გვ. 124.

³⁷ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, 1991, გვ. 391.

³⁸ ბუმიკაშვილი დ. ღმერთი ისრაელთა (დამკვიდრების ადგილის თაობაზე), გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1998, №100, 29 აპრილი.

ვა, თუ როდის შეიძლება მოსულიყვნენ ებრაელები საქართველოში? როგორც ებრაული ენციკლოპედია იცობინება, XVIII-XIX საუკუნეში კავკასიაში მყოფ მოგზაურებზე დაყრდნობით, კავკასიის ებრაელებში ცნობილი ყოფილა ლეგენდა, რომ ისინი იყვნენ „ისრაელის 10 დაკარგული ტომის შთამომავალი“³⁹. ხოლო შემდეგ დასახელებულია ნაბუქოდონოსორის ლაშქრობა⁴⁰. საქართველოს სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტის თანახმად კავკასიის ებრაელების წინაპრებად დასახელებულია 10 დაკარგული ებრაული ტომი⁴¹. როგორც ცნობილია, მეფე სოლომონის სიკვდილის შემდეგ ისრაელის სახელმწიფო ძვ.წ. X საუკუნეში ორად გაიყო: ჩრდილოეთით – ისრაელისა და სამხრეთით იუდეის სამეფოები. ისრაელის სამეფო დედაქალაქმა სამარიამ იარსება 200 წელზე მეტი, ხოლო იუდეის სამეფოს დედაქალაქმა იერუსალიმმა 350 წელი⁴². ასურეთის მეფე გიგლათფილესერ III-მ სირიის დაპყრობის შემდეგ ისრაელზე გაილაშქრა და მისი ჩრდილო ნაწილი – გალილეა მიიგაცა. დანარჩენმა ნაწილმა, მართალია, დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა, მაგრამ ხარკის გადახდა ივალდებულა. გიგლათფილესერ III-ის სიკვდილის შემდეგ, სირიაში და პალესტინაში ასურეთის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო. აჯანყებულებს ეგვიპტიდან დახმარების იმედი ჰქონდათ, მაგრამ ამაოდ. ასურელები ისრაელში შეიჭრნენ და დედაქალაქი სამარია მხოლოდ სამი წლის შემდეგ, ძვ.წ. 722 წელს დაიპყრეს. მათ ისრაელის მოსახლეობის დიდი ნაწილი მიდიასა და მესოპოტამიაში გადაასახლეს⁴³. იუდეის სამეფოში დაგრძალებული გრაგედია არის ასახული ლეონტი მროველისა და ვახუშტი ბაგონიშვილის თხზულებებში, მაგრამ ვახუშტისათვის, როგორც ჩანს, ცნობილი იყო ძვ. წ. VIII საუკუნეში (ძვ.წ. 722წ.) ისრაელის სამეფოს კაცასტროფა და იმ დროს გყვეობაში წაყვანილთა თუ გაქცეულთა ერთი ნა-

³⁹ , IX, . 62;

VII, . 65.

⁴⁰ , III, . 456.

⁴¹ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფონდი № 13, აღწერა 22, საქმე № 73, გვ. 1-16.

⁴² *Facts About Israel*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 12.

⁴³ *იქვე*, გვ. 11-12.

წილის საქართველოში გადმოსვენის ფაქტი. კავკასიაში მოსახლე ათი ებრაული გომის შესახებ წერდნენ გერმანული გაზეთები XVII საუკუნის 90-იან წლებში. დაკარგული ათი გომის შთამომავალთა მიერ აღთქმული ქვეყნის განთავისუფლებისათვის მზადებაზე საუბარი 1607 წლის ინგლისში გამოქვეყნებულ გრაქტაგში – „სიხლენი რომიდან“, რომელიც იგალიური წერილის ფრაგმენტია. რუსეთის სამსახურში მყოფი გერმანელი იოჰან-გუსტავ გერბი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში მოღვაწეობდა კავკასიაში, 1728 წელს წერდა ადგილობრივ ებრაელებში მათი წარმოშობის შესახებ არსებული ლეგენდის შესახებ, ამასვე წერდა რუსეთის რეზიდენტი მეფე ერეკლე II-ის კარზე თბილისში, იაკობ რაინეგსი. კავკასიელი და, მათ შორის, ქართველი ებრაელების 10 დაკარგული გომისაგან წარმოშობა უცილობელ ჭეშმარიტებად მიაჩნია ცნობილ ებრაელ მოგზაურს იოსებ იეჰუდა ჰალევი ჩორნის: „მხოლოდ ჩემი ხალხისადმი წმინდა სიყვარულმა, რაც ჩემს გულში ანთია მუდამ, გამაბედინა მომეთხრო ჩემი თანამოძმეებისათვის ისრაელის 10 გომის შთამომავალთა შესახებ“⁴⁴.

საქართველოში ებრაელთა 28 საუკუნის წინ დასახლებასთან დაკავშირებით საინგერესოა 1864 წლის „კავკასიის კალენდრის“ ცნობა: „დაგყვევებულ ებრაელთა ერთი ჯგუფი დასახლებულ იქნა აწინდელ გურიასა და ლაზისგანში (კოლხეთში) ძვ. წ. 720 წელს. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პაგრიარქი კირიონ II-ე ამგვიცებს, რომ ებრაელები საქართველოში პირველად მცხეთაში კი არა, არამედ შავიზღვისპირეთში, სამხრეთ ჭოროხის მიდამოებში დასახლდნენ და „დასავლეთ იბერიიდან, უნდა ვივარაუდოთ, ებრაელები სწრაფად განსახლდნენ მთელ საქართველოში“⁴⁵. ლაზისგანში ებრაელთა ერთი ნაწილის დასახლებას ზაქარია ჭიჭინაძეც ადასტურებდა⁴⁶.

ზემთ მოყვანილი ფაქტებიდან გამომდინარე, გადაამეგებული არ იქნება, თუ დავასკვნით, რომ ებრაელთა გარკვეული

⁴⁴ დაწვრ. ის.: *მამისთვალშივილი ე. ქართველ ებრაელთა ისტორია*, თბილისი, 1995.

⁴⁵ *ბუმიკაშვილი დ.* ღმერთი ისრაელთა (დამკვიდრების ადგილის თაობაზე), გამ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1998, №100, 29 აპრილი.

⁴⁶ *ჭიჭინაძე მ.* ქართველნი ებრაელნი.-ცნობის ფურცელი, №1968, 1971, 1902

ჯგუფების შემოსვლა საქართველოში, მათ შორის, საქართველოს შავიზღვისპირეთშიც, მართლაც შესაძლებელი იყო, ისრაელის სამეფოს განადგურების შემდგომ (ძვ.წ. 722წ.), მაგრამ უდავოა, რომ ძლიერი ებრაული დიასპორის გაჩენის პერიოდად უნდა მივიჩნიოთ იერუსალიმის I ტაძრის დანგრევის შემდგომი პერიოდი. ესე იგი, ნაბუქოდონოსორისაგან ლტოლვილნი ურიანი დასახლდნენ „ხერკს“. როგორც ირკვევა, იგი ძველ საქართველოში ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი, ხოლო შუა საუკუნეებში კი – ადმინისტრაციული ერთეული უნდა ყოფილიყო მდ. არაგვის დინების სამხრეთით, მარცხენა მხარეს და მოიცავდა ახლანდელი მცხეთისა და დუშეთის რაიონების ტერიტორიის ნაწილს⁴⁷.

იმ ექვს ენას შორის, რომლებიც ჯერ კიდევ ფარნავაზის მეფობამდე „ქართლსა შინა იმრახებოდა“, „მეფეთა ცხოვრება“ ებრაულ ენასაც ასახელებს, რაც ამ ენაზე მოლაპარაკე ებრაულ მოსახლეობას გულისხმობს⁴⁸.

ანგიკურ და ფეოდალურ ეპოქებში საქართველოს ებრაელობა ერთ მთლიან სოციალურ წრეს არ წარმოადგენდა. იგი სრულიად ვარკვეული სოციალური კატეგორიებისაგან შედგებოდა. საქართველოს დაქვეითების დროს, გვიანფეოდალურ ხანაშიც, ქართველ ებრაელთა შორის იყვნენ ეკონომიკურად დაწინაურებული ელემენტები, და რაც განსაკუთრებით საინტერესოა, არა მარტო შეძლებულ ვაჭარ-მოიჯარეთა, არამედ ყმა-მამულის მქონებელთა სახითაც კი⁴⁹. დაცემის ხანაში ებრაელთა შორის დიდ უმრავლესობას ყმა-ებრაელები შეადგენდნენ, რომელნიც კუთვნილების თვალსაზრისით იყოფოდნენ შემდეგ კატეგორიებად: სამეფო-სადედოფლო; საეკლესიო-სამონასტრო; სათავადაზნაურო⁵⁰.

⁴⁷ *მამისთვალისეილი ე.* ქართველ ებრაელთა ისტორია, გვ.15.

⁴⁸ *მურაბაშვილი ლ.* ეროვნებათშორისი ურთიერთობის გრაფიციები საქართველოში, თბილისი, 1989, გვ. 28.

⁴⁹ *ანთაძე კ.* საქართველოს მოსახლეობა XIX საუკუნეში, თბილისი, 1973, გვ.145.

⁵⁰ *ჯათშვილი ვ.* საქართველოს მოსახლეობა, თბილისი, 1996, გვ. 145; სტეფანია მ. ქუთაისის ებრაელობა XVII-XIX საუკუნეებში.- ქართულ-ებრაული ურთიერთობანი, ქუთაისი, 1996, გვ. 22.

როდესაც ჩვენ ვაანალიზებთ ყმა ებრაელების უფლებრივ მდგომარეობას, ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ქართული კანონმდებლობა არ ასხვავებდა ყმა ებრაელებსა და ბაგონს ქართველი ყმისა და ბაგონისაგან. ყმა ებრაელი იურიდიულად ყმა ქართველის უფლებებით სარგებლობდა⁵¹. ნიკო ბერძენიშვილის თვალსაზრისით, „ებრაელობა ფეოდალურ საქართველოში უმთავრესად ხელოსნობა-აღებ-მიცემობას მისდევდა. ყმა ებრაელი, რა თქმა უნდა, მიწასაც ამუშავებდა, ვენახს, ხილს ამენებდა, პურეულიც მოჰყავდა, მაგრამ „ურია“-ს ეს კი არ ახასიათებდა, არამედ ვაჭრობა. ბაგონს ებრაელი უმთავრესად თეთრით ემსახურებოდა“⁵².

მცხეთიდან ებრაელები დროთა განმავლობაში აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში გადასახლდნენ. ისინი უმთავრესად სავაჭრო-სახელოსნო პუნქტებში სახლობდნენ: ცხინვალი, სურამი, მძოვრეთი, აგენი, გრემი, ხოვლე, ონი, საჩხერე, ჩიხორი, ქუთაისი, ვანი, კულაში, ბანძა, სენაკი, ახალციხე და სხვა.

შუა საუკუნეების საქართველოში ებრაელები სხვადასხვა ქვეყნიდან შემოდიოდნენ. ცნობილია რამდენიმე მიგრაცია საბერძენეთიდან. XIX საუკუნის თურქეთიდან კავკასიის ქვეყნებში ისგორიული ქურთისგანის ებრაული თემებიდან არამეელი ებრაელების საკმაოდ დიდი ნაკადი შემოვიდა, რითაც დასაბამი მიეცა ამიერკავკასიაში ახალი დამოუკიდებელი ებრაული ელემენტის გაჩენას. საქართველოში მოდიოდნენ, აგრეთვე, ამიის ქვეყნებიდან: ირანიდან, ერაყიდან, თურქეთიდან, ქურთისგანიდან, ურმიიდან და სხვა ქვეყნებიდან. ეს მიგრაციები განსაკუთრებით ინგენსიური გახდა „თურქმანჩაის“ ზავის შედეგად⁵³.

⁵¹ ქართულ-ებრაული ურთიერთობანი, ქუთაისი, 1996, გვ. 22.

⁵² ბერძენიშვილი ნ. ისგორიული ღოკუმენგები საქართველოს ებრაელთა შესახებ.- საქართველოს ებრაელთა ისგორიულ-ეთნოგრაფიული მუშეუმის შრომები, I, თბილისი, 1940 გვ. 159-160; ანთაძე კ. დასახ. ნაშრომი, გვ.145; ზურაბაშვილი ლ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 29.

⁵³ ხლშეკრულეა ხელმოწერილი იქნა 1828 წლის თებერვალში რუსეთსა და ირანს შორის, რითაც გამტკიცდა რუსეთის გავლენა შუა აღმოსავლეთში - . « . » - . - , №12, , 1988, . 102-111; ქართული დიპლომატიის ლექსიკონი, I, თბილისი, 1997, გვ. 238.

XIX საუკუნის დამდეგიდან საქართველოს ქალაქებში მოვიდნენ აგრეთვე სხვა ქვეყნების, უმთავრესად, რუსეთის ებრაელები. ეს მოძრაობა უპირატესად 1804 წლის ბრძანების შემდგომ შეინიშნება, როდესაც რუსეთის ებრაელებს კავკასიაში დასახლებისა და მიწების საკუთრებაში შექმნის ნება მისცეს. ამ ბრძანებით კავკასია და, რა თქმა უნდა, საქართველო გამოცხადდა „ევროპელ ებრაელთა დასახლების მონად“⁵⁴. კავკასიაში ჩამოსახლებული ევროპელი ებრაელები ძირითადად პოლგავის, კრემენჩუკის, ბერდიჩევის, მოგილევის, კიევის, კურლანდიის, ვიგებსკის და სხვა გუბერნიებიდან, აგრეთვე, პოლონეთიდან, ავსტრიიდან, ბელგიიდან, ჩეხოსლოვაკიიდან, ამერიკიდან იყვნენ. მათი დიდი ნაწილი დასახლდა საქართველოში, განსაკუთრებით – თბილისში, მოგვიანებით ქუთაისსა და ბათუმში⁵⁵.

ეთნიკური გერმინები. იუდაიზმის მიმდევრებს საქართველოში უძველესი დროიდან „ებრაელს“ უწოდებენ. ეს სახელი ადრეული ხანიდან გვხვდება წერილობით ძეგლებში – ბიბლიურ, მხაგერულ, ისგორიულ ლიტერატურაში და აღნიშნავდა ისრაელის ტომის წარმომადგენელს. კ. წერეთლის ვარაუდით, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში გვხვდება ეთნიკური გერმინი „ებრაელი“ და მასთან დაკავშირებული სიტყვები. მაგალითად: 1. ებრაელა: „უკეთუ იყიდო ძმა შენი ებრაელ ანუ ებრაელა“; 2. ებრაენი: „განარინოს კაცად-კაცადმან მონა თჳსი ებრაენი, ებრაელი თავისუფლად“; 3. ებრაელებრ: „იყო წიგნი, წერილი მას ზედა... ებრაელებრითა“. „ებრაელი“-ს შესატყვისია ებრაულში „ყიბრი“, ბერძნულში – „ჰებრიოს“, სირიულში „ყევერაი“, სომხურში „ებრაეცი//ჰებრაეცი“, რუსულში „...“. მ. მამისთვალისშვილის თქმით, მანურშიც გვხვდება გერმინი „ებრაელი“, სვანურში, ლენგესურ კილოში დასტურდება ცნება-„ურია“, ჩოლოურ-ლამხურში⁵⁶ და ბალსქვემოურში ბეჩოურის გამოკლებით „ურია“, ბეჩოურ კილოკავში და ბალსმემოურში კი,

⁵⁴ *შუკინი მ.* საქართველოს ებრაელთა უფლებრივი მდგომარეობა XIX საუკუნეში.- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუშეუშის შრომები, I, თბილისი, 1940, გვ. 60-62.

⁵⁵ *И. I.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 117.

⁵⁶ ქვემო სვანეთი.

უმგულურის კილოკავის გამოკლებით, „ზრია“, უმგულურში „ზრია“, აფხაზურში „აურია“, მეგრულში „ურია“ – „თურქ დო ურიას გურს მეჭუნდუ“ – იგულისხმება თურქს და ებრაელს გულს დაწვავდა⁵⁷.

როგორც აღინიშნა, „ებრაელი“-ს სინონიმებად ქართულ წერილობით ძეგლებში და ზეპირ მეტყველებაში გვხვდება რამდენიმე სიტყვა: ურია//ჰურია, „იუდეველი“, „ისრაეგელი“ და „ისრაიგელი“.

1. ურიაებრ//ჰურიაებრ⁵⁸ – „არა იცოდეს ჰურიაებრ“; ჰურია-ებრი⁵⁹ – „გრაპმსა ჰურიაებრსა ჰსჭამთ“; ჰურიაება⁶⁰ – „ვითარ წარმართთა აიძულე ჰურიაებად“, ჰურიაობა⁶¹ – „შემწყნარებელი ქრისტიანობისა ანუ დადგრომელი ჰურიაობასა“; ურიასტანი//ჰურიასტანი⁶² – „ხოლო პირველსა წელსა მეფობისა მისისა იშვა უფალი ჩუენი იესო ქრისტე ბეთლემს ურიისტანი-სასა“.

იუდეველი ცნობილია სამი მნიშვნელობით:

2. იუდა⁶³ – „იუდა, შენ გაქებენ ძმანი შენნი“, „დღეთა შინა მისთა ცხონდეს იუდა და ისრაელი“; იუდეანი//იუდიანი⁶⁴ – „და იყო სოფელი იუდეანთა მეგჯელებდეს ამოთურითა ენითა, და არა უწყიდეს მეგჯელება იუდიურად“. საქართველოს ებრაელები თავის თავს ურთიერთშორის, ე.ი. ებრაულ წრეში „ის-

---

⁵⁷ ელიავა გ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი-თბილისი, 1997, გვ. 146.

⁵⁸ ებრაულად.

⁵⁹ ებრაული.

⁶⁰ ჰურიად გახდომას ნიშნავს.

⁶¹ ებრაელობა - მასვე აქვს ებრაელთა სარწმუნოების აღმნიშვნელი გერმინის მნიშვნელობა. ის ებრაელი, რომელიც უარყოფდა თავის გრადიციულ სარწმუნოებას და რომელიმე სხვა სარწმუნოებას, ვთქვათ, ქრისტიანობას მიიღებდა „ურია ყოფილ“-ის სახელით იხსენიება.

⁶² ებრაელთა (ურიათა) ქვეყანა პალესტინა.

⁶³ მამაკაცის საკუთარი სახელი (იაკობის მეოთხე ძე), აგრეთვე აღნიშნავს გომს ან სახელმწიფოს.

⁶⁴ ებრაელთა.

⁶⁵ იუდეურ (ებრაულ) ენაზე.

რეელს“ ან „ისრეელიშვილს“ უწოდებენ, არაებრაულ წრეში კი – „ებრაელს“. აგრეთვე გვხვდება „ყვევერი“, „ყიბრი/ყივრი“ კ. წერეთელის ვარაუდით „ყი-(ბ)-რი“ უნდა იყოს მიღებული ამქენაზური წარმოთქმის გავლენით⁶⁶, „ყიური“ რომელიც წინათ უმთავრესად მოვაჭრეთა წრეში იყო გავრცელებული, როგორც არაებრაელთათვის უცნობი სიგყვა, რაც მოვაჭრე ებრაელთათვის საჭიროებას წარმოადგენდა სავაჭრო საიდუმლოებების დროს⁶⁷.

ანთროპოლოგია. საინგერესოა აგრეთვე საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა ანთროპოლოგიაც. ზოგიერთი ანთროპოლოგი ვარაუდობს, რომ არ არსებობს ებრაელის წმინდა რასობრივი და ეთნიკური გიპი, რადგან ათასეული წლების მანძილზე იგი სხვადასხვა ეთნიკურ გავრთიანებებს შეერია⁶⁸.

1. ქართველი ებრაელები, ანთროპოლოგიური გიპის მიხედვით, არსებითად არ განსხვავდებიან აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებისაგან. მათ ზოგიერთი სპეციფიკური ეთნოგრაფიული თავისებურება გამოირჩევს, კერძოდ, თმისა და წვერის შეკრევის მანერა, რაც განსაკუთრებით მკლავნდება უფროს თაობაში. შემჩნეულია, რომ ქართველ ებრაელებში უფრო ხშირად გვხვდება ქვალთმიანები, ვიდრე ქართველებში. მაგრამ ეს არის ნიშანი ქართველი ებრაელების არა განსაკუთრებული წარმოშობისა, არამედ მათი ქართველთაგან იზოლაციისა რელიგიური განსხვავებულობის გამო, რაც დიდი ხნის განმავლობაში ხელს უშლიდა მათ ქართველებთან საქორწინო ურთიერთობები დაემყარებინათ⁶⁹.

2. ამერბაიჯანის, დაღესტნისა და ყაბარდოს მთის ებრაელები ანთროპოლოგიური თვალსაზრისით არ განსხვავდებიან ირანის ებრაელებისაგან, ისინი ერთად კასპიური გიპის ლოკა-

⁶⁶ *წერეთელი კ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 22.

⁶⁷ *მამისთვალისშვილი მ.* გერმინები: „ებრაელი“, „ისრაელი“, „ური“, გვ. 145; *წერეთელი კ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 22.

⁶⁸ *მამისთვალისშვილი ე.* ქართველ ებრაელთა ისტორია, გვ. 43.

⁶⁹

... I, ... , 1961, . 28-29.

ლურ მრგვალთაგა და შედარებით დაბალი სიმაღლის ვარიანტს ქმნიან⁷⁰.

3. აღმოსავლეთ ევროპის ებრაელები, რომლებიც შეადგენენ დედამიწის ებრაული მოსახლეობის 80 %-ს, თავისი ფიზიკური ნიშნებით უფრო ახლოს არიან იმ ხალხებთან, რომელთა შორისაც ცხოვრობენ აღმოსავლეთ ევროპაში, ვიდრე ე.წ. სემიტებთან⁷¹.

ს. ვაინსბერგის თქმით, „საკმარისია თვალის ერთი გადავლება ქართველი, მთიელი, რუსი და იემენიგელი ებრაელების მონაცემების საილუსტრაციო ცხრილზე, რათა მივიღეთ იმ დასკვნამდე, რომ გამოთქმა „თანაგომელი“ ალბათ აქ შეუფერებელი იქნება, თუ „გომის“ ქვეშ გავიგებთ ფიზიკურად ერთგვაროვან ჯგუფს“⁷².

ებრაული ოჯახის სამყოფ-საცხოვრისი. ქართული ეთნოლოგიური მონაცემებით დადგენილია, რომ საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში დასახლების ფორმები და საცხოვრებელი ნაგებობანი იქაურ კლიმატურ-გეოგრაფიულ პირობებს შეესაბამებოდა. ამავე გრადიციას შეერწყო ებრაული სოფლური თუ ქალაქური დასახლებები, რომლებიც ძირითადად უბნურ დასახლებაში გამოიხატა. გეოგრაფიული პირობების გარდა, უბნურ დასახლებას განაპირობებდა ებრაელთა სპეციფიკური საქმიანობა თუ ეთნიკური ნიშანთვისება, რიგ შემთხვევაში განმსაზღვრელი იყო რელიგიური ფაქტორიც. სინაგოგის ირგვლივ წარმოქმნილი კომპაქტური ებრაული დასახლებანი იყო თბილისში, ქუთაისში, სურამში, საჩხერეში, ონში, ცხინვალში, ახალციხეში, კულაშში, ბანძაში...⁷³

ზ. ჭიჭინაძე აღნიშნავდა: „ურიამ ოღონდ სახლი გააკეთოს, თავი შეაფაროს, თორემ სხვაფრივ მისთვის სულერთია, იგი იოლად წავა. როგორც უნდა იყოს, თავს დაირჩენს. ამიტომ არის, რომ ქართლსა და ზემო ქართლს ქართველებივით მიწურ სახლებში სცხოვრობენ. გარდა ამისა, ძველთაგანვე ჩვეულება

⁷⁰ იქვე, გვ. 29.

⁷¹ *მამისთვალისძეილი ე. ქართველ ებრაელთა ისტორია*, გვ. 46-47.

⁷² იქვე, გვ. 47.

⁷³ *იველაშეილი თ., ცავარეიშეილი თ.* ვეისმობს მამული მამა-პაპათა, გვ. 17; მესხიშეილი ც. ებრაელთა უბანი ახალციხეში.- მესხეთი (საისტორიო კრებული), I, ახალციხე, 1997, გვ. 68-69.

ქონიათ ამათ ერთად დასახლება, ერთ უბანში ჭირსა და ლხინში მეგობრობა, ხოლო სახლის წინ ვიწრო ქუჩები იციან, სახლებიც ერთმანეთზე მიყრილია“⁷⁴. რ. თავდიშვილის თქმით: „მორწმუნე ისრაელი სახლს იშვიათად ააშენებს, საძირკველს არ ჩაუყრის და თუ ააშენა, საძირკველში ახალ-ახალ ვერცხლის ფულს თან ჩაატანს, იქვე პაგარა პურ-ღვინოს გააწყობს სუფრაზე და შიგ საძირკველის ძირში ახალ მამალს დააკვლევინებს ლოცვა-კურთხევით, იმის აღსანიშნავად, რომ საძირკველის ჩაყრას არ გაყვეს ოჯახის მარჩენალი ვაჟეაცი – მამალი მისი სანაცვლოა“⁷⁵.

საქართველოში ებრაელთა საცხოვრებელი ძირითადად სამი სახის იყო: ერთსართულიანი, ნახევრად მიწური, რომელიც ეკუთნოდა წვრილმან მოვაჭრეს; ერთსართულიანი სარდაფით – საშუალო შეძლების ვაჭრისა; ორსართულიანი სარდაფიანი – შეძლებული ვაჭრისა. სამეცნიერო ლიგერატურაში ცნობილია ებრაელთა საცხოვრებლის შემდეგ ტიპი: ქართლში ქვითკირის, დარბაზული და მიწური. დასავლეთ საქართველოში – ორსართულიანი აფრიანი, რომელიც ყავრით იყო გადახურული. მისი ქვედა სართული კი სავაჭრო დარბაზს წარმოადგენდა. მესხეთ ჯავახეთში ძირითადად მიწური სახლები იყო გავრცელებული⁷⁶.

ი. ჭავჭავაძე მიუთითებდა: „ჩვენში ურიები თითქმის ყველანი შესანიშნავს ქალაქში და დიდ დაბებში ცხოვრობენ. ადგილმამულიც ბევრი აქვთ შექმნილი და ზოგან მსუბუქად თითონვე მუშაობენ მამულში“⁷⁷. აღმოსავლეთ საქართველოში საკარმიდამო ნაკვეთს გარდა, ქართველ ებრაელებს მართლაც ეკავათ სახნავ-სათესი მიწები, შიგ კი გაშენებული ჰქონდათ ხეხილი, ვენახი, ბოსტანი, საკარმიდამო ნაკვეთში შედიოდა საქათმე, ბოსელი, მაღალ ბოძებზე შემდგარი ხის ბეღელი⁷⁸. ეს ყოველივე, როგორ ჩანს, უცხო იყო რუსეთის ებრაელებისათ-

⁷⁴ *ჭიჭინაძე მ.* ქართველი ებრაელები საქართველოში, გვ. 52.

⁷⁵ *თავდიშვილი რ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 96.

⁷⁶ *აბულაძე ქ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 58.

⁷⁷ *ჭავჭავაძე ი.* ურიების ბედი, „ივერია“, №3, 1881, გვ. 146.

⁷⁸ *იველაშვილი თ., ცაგარეიშვილი თ.* გვიხმობს მამული მამა-პაპათა, გვ. 19.

ვის: „E

. B

“79. ქარ-

თველი ებრაელები ქალაქში ცხოვრობდნენ მჭიდროდ დასახლებულ უბნებში, ძირითადად სალოცავების ირგლივ. თუმცა, აშქენაზ ებრაელებში საქალაქო დასახლებათან დაკავშირებით იყო გამონაკლისიც: „

„80

გ. ჭიჭინაძე ქუთაისის ებრაელების შესახებ აღნიშნავდა, რომ თავდაპირველად ისინი ხის შენობების კეთებას მისდევდნენ, ხოლო შემდგომ ქვითკირის სახლების შენება დაიწყო⁸¹. მოცემულ შემთხვევაში ნათლად ჩანს, თუ როგორ ითვისებდნენ ებრაელები თანდათანობით ქართულ ხალხურ გამოცდილებას. ებრაელები სამშენებლო მასალის მიხედვით შერეულ სახლებსაც აგებდნენ, კერძოდ, შეძლებულ ქართველ ებრაელთა ორსართულიანი სახლის პირველი სართული აგურისგან, ხოლო მეორე - ხისგან იყო აგებული. ასეთ შემთხვევაში საოჯახო ნივთების შესანახი სარდაფი სახლის გვერდით იყო აგებული⁸².

ქართველ ებრაელებში, განსაკუთრებით ქალაქური დასახლების პირობებში, გამოკვეთილი და თვალში საცემია საცხოვრებელი სახლის პირველი სართულის სავაჭრო დანიშნულებით გამოყენება, რამდენადაც ებრაელთათვის იგი თვისობრივად იყო დამახასიათებელი. სახლის პირველი სართულის ფუნქციურ დაგვირვასთან დაკავშირებით საინტერესოა აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები შეძლებული ებრაელის საცხოვრებელი, კერძოდ, რაბინ იაყობის ორსართულიანი სახლი, რომელიც ალიბითა და კირით იყო აშენებული, პირველი სართული დუქნებს ეკავა, მეორე კი უშუალო საცხოვრებელს. მეორე სართული ორი ფართო ოთახისაგან შედგებოდა, ოვალური, შემინული სარკმლებით. კედლებში ბუხრები და თაროები იყო დაგანებული, სადაც ლოგინსა და ჭურჭელს ინახავდნენ. განისამოსისთ-

79

..., 1868, . 27.

⁸⁰ იქვე, გვ. 27.

⁸¹ ჭიჭინაძე გ. ქართველი ებრაელები საქართველოში, გვ. 53.

⁸² იველაშვილი თ., ცაგარეიშვილი თ. გვიხმობს მამული მამა-პაპათა, გვ. 19.

ვის სკივრები და კიღობნები იყო განკუთვნილი, ფართო და დაბალი მაგიდის ირგვლივ კი სკამები ელაგა. მთლიანობაში ოთახის მოწყობილობა ევროპული ყაიდისა იყო⁸³.

სოფლად ქართველ ებრაელთა სახლი ემსგავსებოდა გიპურ ქართულ საცხოვრებელს, აღმოსავლური და დასავლური სტილის შესაბამისად, ისე, რომ გარკვეულწილად ინარჩუნებდნენ საცხოვრებლის შესაბამის სოციალურ ორგანიზაციასაც. მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოში გვიანობამდე შემონახული დარბაზული გიპის საცხოვრებლის პირობებში ებრაელები, ისე, როგორც ქართველები, დიდ პატრიარქალურ ოჯახებად ცხოვრობდნენ⁸⁴.

საცხოვრებლის დაყოფა სქესობრივ-ასაკობრივი ნიშნით თუ სხვადასხვა სამეურნეო-კულტურულ მონად თითქმის ყველა ეთნოსში ჩანს. ბინადრული ცხოვრების წესის პირობებში კი აღნიშნულის მიხედვით ინტერიერის დიფერენცირება საცხოვრებელში უფრო გამოკვეთილი და აშკარა ხდება. ქართველ ებრაელთა სახლის ინტერიერში ისე, როგორც საერთოდ, ქართულ ხალხურ საცხოვრებელში, კერას ცენტრალური ადგილი ეკავა. კერის მარჯვენა მხარე მამაკაცებისთვის იყო განკუთვნილი, ხოლო მარცხენა საქალებოს წარმოადგენდა. კერის მარჯვენა მხარეს იღვა ოჯახის უფროსისათვის განკუთვნილი სკამი. ოჯახის სხვა მამაკაცი წევრების დასაჯდომი სკამებიც კერის გარშემო, მარჯვენა მხარეს იყო განლაგებული. საქალებო მხარეს საუფროსო სკამის მოპირდაპირედ იღვა ქალებისათვის განკუთვნილი დაბალი და გრძელი სკამი. საწოლი გახგები კედელთან იყო მიდგმული. ქართველ ებრაელებში ფიქსირებულია ასევე ოჯახის უფროსისათვის განკუთვნილი განსაკუთრებული საწოლი გახგბი⁸⁵.

გრადიციისამებრ, საქართველოში საუფროსო სკამი მხოლოდ ოჯახის უფროსისთვის იყო განკუთვნილი და მას მკვეთ-

---

⁸³ ჩორნი ა. მოგზაურობა იმიერ და ამიერკავკასიაში.- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუშეუმის შრომები, III, თბილისი, 1945, გვ. 27.

⁸⁴ იველაშვილი თ. ცაგარეიშვილი თ. გვიხმობს მამული მამა-პაპათა, გვ. 18.

⁸⁵ ჯინჯახაშვილი მ. ქართველი ებრაელების ყოფა და კულტურა (კვების სისგემა), გვ. 87-88.

რად გამოხატული სოციალური ფუნქცია გააჩნდა. სტუმარმას-პინძლობის ქართული წესი დასაშვებს ხდიდა, რომ საუფროსო სკამი პატივისცემის გამოხატვის ნიშნად სტუმრისათვის დაეთმო⁸⁶. ქართველ ებრაელებში, როგორც ეთნოგრაფიული სამეცნიერო ლიტერატურიდან ჩანს, საუფროსო სკამით სარგებლობა ოჯახის უფროს ვაჟიშვილსაც შეეძლო⁸⁷.

საცხოვრებელი თავისი არსით სათავეს ცეცხლის სანთები ადგილიდან - კერიდან იღებს. კერა საოჯახო ყოფის ცენტრს წარმოადგენდა, როგორც სამეურნეო, ასევე სოციალური და სულიერი თვალსაზრისით. იგი ოჯახის სიმბოლო იყო და ამიტომაც ადამიანის ცხოვრების ციკლის ყველა ეტაპი პირდაპირ თუ ირიბად მასვე უკავშირდებოდა. კერის განსაკუთრებული ფუნქცია თვალში საცემია ებრაულ საქორწინო რიტუალში, კერძოდ, ქართული ხალხური გრადიციისამებრ, ქართველ ებრაელებშიც ოჯახის ახალი წევრის ინკორპორაცია კერის ირგვლივ სამჯერ შემოტარებით ხორციელდებოდა. ეს პროცესი ებრაულ საქორწინო რიტუალში სრულდებოდა დედამთილის უშუალო მონაწილეობითა და წინამძღოლობით⁸⁸.

ებრაული ოჯახის სოციალური იერარქიის შესწავლის თვალსაზრისით საინტერესო გამონათქვამია ფიქსირებული ქუთაისის ებრაელებში:

„პაგარძალო პაგარაო,
წყალს მოიგან, სხვას არაო,
ჩამოჯდები კერასაო,
აგანგალებ ენასაო,
გამოაცხოვ ჭადის კოკორს
დაამწარებ ყველასაო“.⁸⁹

მოცემული ტაეპი მრავალმხრივადაა საინტერესო. მასში მიწინააღმდეგარა პაგარძლის არა ფიზიკური, არამედ სოციალური

⁸⁶ ჩიგაია ვ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 147

⁸⁷ ჯინჯიხაშვილი ბ. ქართველი ებრაელების ყოფა და კულტურა (კვების სისტემა), გვ. 87-88.

⁸⁸ იქვე, გვ. 87-88.

⁸⁹ თავიშვილი რ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 165.

განსხვავება ოჯახის სხვა წევრებთან მიმართებაში. გაკიცხულია ისეთი პაგარძალი, რომელიც მხოლოდ წყალს მოიგანს, მკაღს გამოაცხობს და იმასაც „დაამწარებს“, ანუ დააყვედრის სხვებს. ბუნებრივია, საოჯახო ურთიერთობებში კეთილგანწყობასა და ტკილმოუბრობას ყოველთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რაც ებრაული ოჯახისთვისაც იყო დამახასიათებელი. ლექსში პაგარძალთან დაკავშირებული კონკრეტული სოციალური საკითხია წინა პლანზე წამოწეული, მაგრამ შემთხვევითი არაა, რომ იგივე პაგარძალი სწორედ კერასთანაა დაკავშირებული, რითაც ხაზგასმულია, რომ ებრაულ საცხოვრებელშიც კერა საქალებო მხარეს ექცეოდა.

სახლეულის წევრთა შორის, ხანგრძლივი თანაცხოვრების პირობებში, კერა ნათესაური ურთიერთობების სიმყარესა და ერთიანობის სიმტკიცესაც უწყობდა ხელს. ადამიანის სამსახურში მყოფი ცეცხლი, უძველესი დროიდანვე, გარკვეული ნიშნით შეკავშირებული სოციუმის მთლიანობის გამომხატველი იყო. სამოგადოებაში ადამიანთა სოციალური თანაცხოვრება და, კერძოდ, ერთი კერის ირგვლივ სახლეულის წევრთა გაერთიანების ფორმები, კაცობრიობის სამეურნეო-ეკონომიკური, ტექნიკური ევოლუციისა და კულტურული განვითარების შესაბამისად იცვლებოდა, მაგრამ სოციალური თვალსაზრისით კერის ფუნქცია უცვლელი რჩებოდა. მის ირგვლივ ყოველთვის ერთიანდებოდა ადამიანთა ის ჯგუფი, რომელიც ერთ სახლობად, ერთ ოჯახად ან ოჯახთა ჯგუფებად მოიაზრებოდა. ოთახის შიდა ფართის ზემოთ დასახელებული განაწილება მამაკაცსა და ქალს შორის არსებული განსხვავებული ფუნქციური დაგვირვით იყო გამოწვეული. ყოველივე ეს სახლის შიდა სივრცის მაქსიმალურად ათვისებას, შიდასაოჯახო საქმიანობის ორგანიზაციას ოპტიმალურს ხდიდა და დროის რაციონალური გამოყენების საშუალებას იძლეოდა. საცხოვრებელი ფართის განაწილება, ზემოთ აღნიშნული პრინციპების მიხედვით, შორეული წარსულიდან იღებს სათავეს. რომლის მაჩვენებელი ფაქტები ცნობილია როგორც არქეოლოგიური ისე ეთნოგრაფიული მასალებითაც. სქესობრივ-ასაკობრივი დიფერენციაციის, ოჯახის წევრთა შორის შრომის განაწილების სხვაობა და ინგერიერის სივრცობრივი ორგანიზაციის შესაბამისი არქაული სურათი, ქართულ ხალხურ საცხოვრებელში, ღია კერის შემთხვევაში უფ-

რო ნათლად ჩანს.⁹⁰

ებრაელთა მწე-ჩვეულებებისა და საცხოვრებლის აღწერაში მნიშვნელოვანია თვითნასწავლი მხატვრის შ. კობოშვილის შემოქმედება.

- **ამულეკებით მოვაჭრე მისიონერი** – აღებულია ებრაელთა კვარგალი, რომელშიც ვაჭრობს ებრაელი მისიონერი, ნახაგში საცხებით სწორადაა ხაზგასმული ებრაული კვარგალისათვის დამახასიათებელი სიმჭიდროვე;

- **ბავშვის დაბადება** – ნახაგში კარგად ჩანს, თუ როგორაა ოთახი განლაგებული და რა ავეჯს იყენებს აღნიშნული ოჯახი: ფარდაგადაფარებულ ძველებურ გახგმე გაშლილია საწოლი. გახგის წინ დალაგებულია ბავშვის განსაცმელი, კედელზე მიყუდებულია არშიებიანი სართაული⁹¹, ხოლო იაგაკმე გაშლილია ჭილოფი, მახლობლად დგას გობი, სპილენძის ღოქი, გუგუმი, თაროზე გაწყობილია თეფშები, ბოთლები, იბრისი⁹², განჯინის წინ კედელთან მიდგმულია კილობანი. განჯინაში ქაშანური ჭურჭელი და სხვა წვრილმანი მოჩანს;

- **ებრაული კვარგალი ახალციხეში** – გილო, თავისი კოლორიგითა და ერთმანეთზე ჯაჭვივით გადაბმული ქოხმახებითა თუ მიწური სახლებით, კარგად მოფიქრებული, საამო და მიმზიდველ ფერებში გამოხატულ სინამდვილეს ასახავს. აულის მსგავს უბანში თავისი სიდიდით და კეთილმოწყობით სინაგოგის მხოლოდ ორი შენობა გამოირჩევა. ამით მხატვარი ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ თუმცა ღარიბი ებრაელობა ქოხმახებში ცხოვრობდა, მათი ნაშრომი გროშებით

---

⁹⁰ ლორია მ., *გუნაძე თ.* ებრაელთა საცხოვრებელი და საქართველოში მათი აღაპგაციის ზოგიერთი ასპექტი.- დავით ბააზოვის საქართველოს ებრაელთა ისტორიის მუზეუმის შრომები, V, თბილისი, გვ.150-152 მდრ. *ჩართობანი შ.* ქართული ხალხური მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი, 1961; *მგელაძე ნ., მასანოვი ნ.* სოციალურ ორგანიზაციითა გიპოლოგიისა და მოდელირების თეორიული და მეთოდოლოგიური პრობლემები.- კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში, I, ბათუმი, 1996;

, I, , 1960; *მისივე.* , II, ,

1961.

⁹¹ მუთაქის მაგიერ.

⁹² ხის ჭურჭელი.

მაინც საუკეთესო სინაგოგები შენდებოდა⁹³. ამ ფაქტს ადასტურებს არაერთი ავტორი. ი. ღავედი აღნიშნავს, რომ „ებრაული მოსახლეობა ახალციხეში ცხოვრობდა მიწისქვეშა ქოხებში, სადაც სინათლე სახურავიდან ჩამოდიოდა“⁹⁴. 1932 წლის საქართველოს ხელისუფლების ეროვნული უმცირესობების კომისიის აღწერის მიხედვით, ახალციხის ებრაელთა სახლები იყო ერთსართულიანი, ზოგჯერ ნახევრად მიწური. ძირითადად ეკავათ 2 ოთახი. მდიდრებს ჰქონდათ 3 ოთახი, იშვიათად – 10-12 ოთახი, რომელშიც ცხოვრობდა 60-70 სული. ერთი სახლიდან გადაყრილი ნაგავი იყრებოდა მეორე სახლის სახურავზე. იაგაკი ძირითადად მიწისა იყო, განსაკუთრებით სამშარეულოში, სადაც უმეტეს დროს აგარებდნენ⁹⁵. საბჭოთა კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისადმი ფ. მახარაძის მიერ 1933 წელს გაგზავნილ ებრაელთა საცხოვრებელთან დაკავშირებულ მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია: „სახლები, სადაც ცხოვრობს ებრაული მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი, წარმოადგენენ ნახევრად დანგრეულ მიწურებს, რომლებიც აუშენებიათ ფიხბეძვისაგან. ისინი ნესტიანია, ბნელი, უშუქო და უჰაერო. დაუცველია ქარისაგან, წვიმისაგან და სიცივისაგან. თითქმის მთელს მოსახლეობას ერთ სულზე აქვს ერთობ არასაკმარისი ფართობი – 1 კვ. მ. მრავალწლიანი ოჯახები ცხოვრობენ ერთ ოთახში, რომელთა ფართობი 10-15 კვ.მ-ს არ აღემატება და არა აქვთ არავითარი სათავსოები. სახლები ისე ახლოსაა განლაგებული ერთმანეთთან, რომ მცირედი ხანძრის შემთხვევაშიც კი, ცეცხლი მოიცავს მთელს კვარტალს და ასობით ათასები გახდებიან სტიქიური უბედურების მსხვერპლი“⁹⁶.

ებრაელთა საცხოვრებელი რიგ შემთხვევაში რელიგიურ სტაგუსსაც იძენდა. ი. პაპისმედოვი აღნიშნავს: „გორში მცხოვრებ ებრაელთა 16-17 ოჯახი ერთ დიდ, ორსართულიან შენობაში ბინადრობდა. შენობის მეორე სართულის ბოლოს, ერთი

---

⁹³ *პაპისმედოვი ი.* თვითნასწავლი მხაგვარი შ. კობიაშვილი და მისი შემოქმედება.- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, II, თბილისი, 1941, გვ. 89, 91, 94.

⁹⁴ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 27.

⁹⁵ *აბულაძე ქ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 58.

⁹⁶ *ვალაჰკორია შ.* ებრაელთა საკითხი და ქართული სინამდვილე (1921-1940), თბილისი, 2005, გვ. 189.

დიდი ოთახი ლოცვას ჰქონდა დათმობილი, ლოცვის ქვეშ პირველი სართულის დაბლა სარდაფში გაკეთებული იყო ერთაუბიანი მიკვე, რომელიც გორელ ებრაელთა მთელ საზოგადოებას ეკუთვნოდა⁹⁷. აღნიშნულ თემატიკასთანაც დაკავშირებით შ. კობოშვილმა 1938 წელს შექმნა ეთნოგრაფიული ხასიათის სურათი: „ქალების ბანაობა მიკვეში“ და „მიკვეში დაავადებული ქალი ექიმბაშთან“.

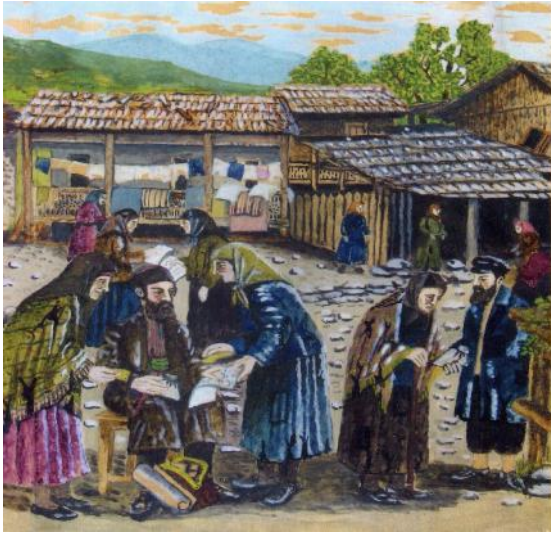
მორწმუნე ებრაელის საცხოვრებელს მიკრული ქონდა „მეზუზა“, ანუ მოსეს ხუთწიგნულიდან ციგატებად ამოღებული მცირე სჯულის ფრაგმენტები, რომელიც მოთავსებული იყო ოთხკუთხა თავდახურულ ყუთში და ემაგრებოდა კარებს მარცხენა კუთხეში. სახლიდან გასვლისას ოჯახის ყველა წევრი სამჯერ დაგრიადებოდა, მას ხელს შეახებდა და იცყოდა „ღმერთო შენ უშველე ყველა ოჯახს... ა ღმერთო, როგორც მშვიდობით მივდივარ ისევე მშვიდობით დამაბრუნე და ოჯახი მშვიდობით დამახვედრე, გამჩენო ცისა და ქვეყნისა“, - ამის შემდეგ მას ეამბორებოდა. მეზუზას ებრაელები ოჯახის მფარველად მიიჩნევდნენ და თუ ოჯახი საცხოვრებელს გამოიცვლიდა და მას სხვა ებრაელი შეიძენდა, მაშინ ძველი პაგრონი არცერთ კარზე მეზუზას არ შეცვლიდა, ისე დაგოვებდა. მაგრამ თუ საცხოვრებელს არაებრაელი შეიძენდა, მაშინ ყველა კარზე მეზუზა მოიხსნებოდა⁹⁸.

ქართულ-ებრაული ურთიერთობები მრავალმხრივია საინტერესო, განსაკუთრებით სოციოკულტურული და ფსიქოლოგიური ადაპტაციის, ასევე ეთნოკულტურული ღირებულებების გრანსმისიისა თუ გრადიციული ყოფის სხვადასხვა სფეროში გავლენილი მსგავსება-თანხვედის თვალსაზრისით. ყოველივე უფრო თვალშისაცემია მაგერიალურ კულტურში, და ეს ბუნებრივიცაა, რამდენადაც საქართველოში დასახლებულმა ებრაელებმა აითვისეს უკვე აპრობირებული ქართული ხალხური საცხოვრებელი და მაგერიალური კულტურის სხვა ელემენტი, რომელსაც მხოლოდ დაემატა ებრაელთა საქმიანობისა და ყოველდღიური ცხოვრებისათვის აუცილებელი ძირითადი ელემენტები.

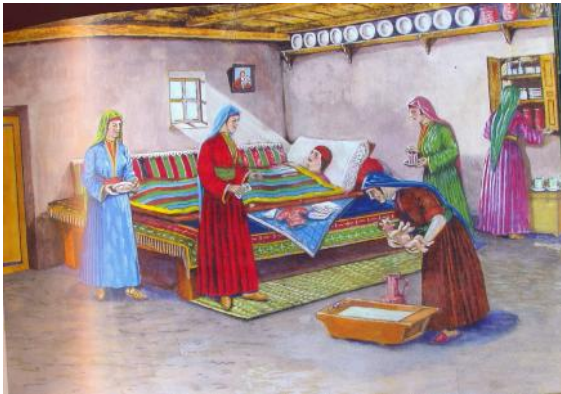
---

⁹⁷ *პაპისმელოვი ა. ნანახი, მოსმენილი, განცდილი, თელ-ავივი, 1986, გვ. 156. 98 იქვე, გვ. 97.*

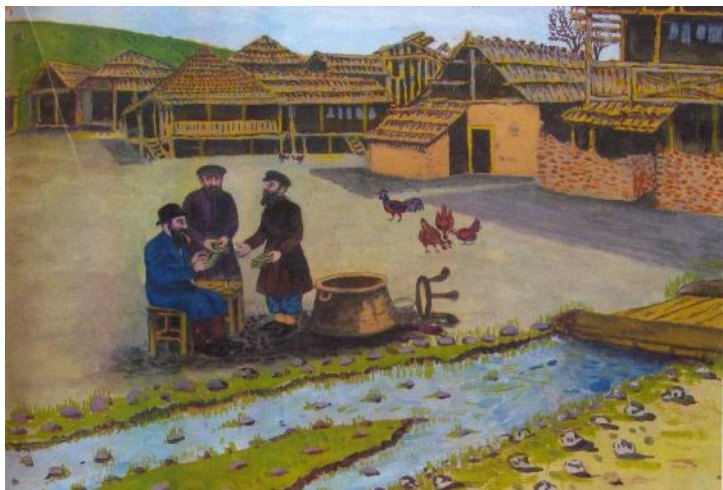
სურათი

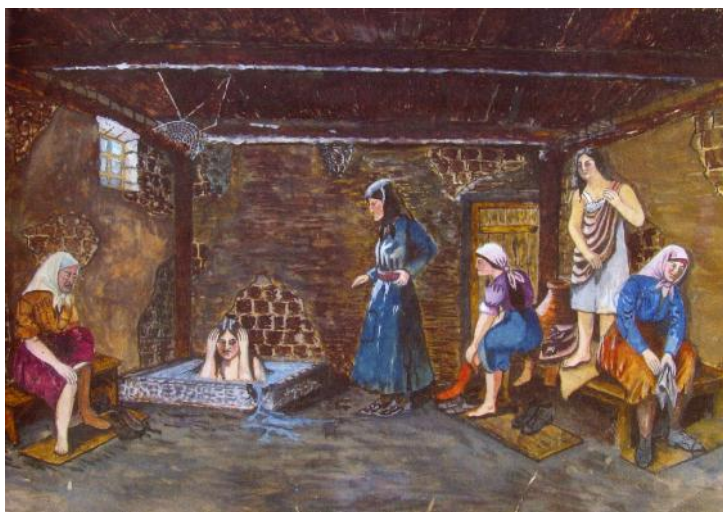
ამულეტებით მოვაჭრე მისიონერი

ბავშვის დაბადება

ებრაული კვარტალი ახალციხეში

ქალების ბანაობა მიკვეში

Tavi meore

aWaraSi ebraelTa dasaxlebis istoria da eTnoreligiuri mozaika

ჩამოსახლების დრო და პირობები. აჭარა პოლიეთნიკური რეგიონია. აქ ქართველების გვერდით ცხოვრობენ: ბერძნები, ებრაელები, ქურთები, სლავები და კავკასიური მოდგმის ხალხები. აჭარაში მცხოვრებ ებრაელებზე ცნობები მწირია და ფართო საზოგადოებისათვის უცნობი, რაც მრდის ებრაული დიასპორის შესახებ არსებული სტაგისტიკური და დემოგრაფიული ცნობების მიმართ ინგერესს. ამგვარი ცნობები საშუალებას იძლევა, დადგინდეს ებრაული დიასპორის როლი და მნიშვნელობა რეგიონის ეთნიკურ მოზაიკაში. საარქივო, სამეცნიერო ლიტერატურული⁹⁹ და სხვა ეთნოგრაფიული მასალების ურთიერთშეჯერებით ჩანს, რომ ებრაელთა კომპაქტური დასახლება აჭარაში ძირითადად 1878 წლიდან იწყება. მათი გამოჩენა რეგიონში შესაძლებელი გახდა მას შემდგომ, რაც ბერლინის ტრაქტატის შესაბამისად ბათუმი დაუბრუნდა საქართველოს და

⁹⁹ დაწვრ. იხ.: *ბავრელი ს. არგანნიდან ართვინამდე* - დროება, № 26;

, 1887;

ხე , II, , 1891;

XVIII, 1905; *ვიულდენშტედტი ი. მოგზაურობა საქართველოში I*, თბილისი, 1962; *მურიე ქ.* ბათუმი და ჭოროხის აუზი, ფრანგულიდან თარგმნა იმა ლორთქიფანიძემ, ბათუმი, 1962; *კახგელი ქ.* ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1977; *გამბა ქ.* მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, თბილისი, 1987; *ვაგნერი მ.* საქართველოს შესახებ, გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბილისი, 2002; *რაინეგსი ი.* მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა, თბილისი, 2002; *სახოკია თ.* მოგზაურობანი, თბილისი, 1950; *მამისთვალაშვილი ე.* ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბილისი, 1995; *ჭიჭინაძე მ.* ქართველი ებრაელები საქართველოში, თბილისი, 1990; *ბაქრაძე დ.* არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987;

, I-II, - , 1989.

შევიდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში¹⁰⁰. აქ ჩამოყალიბდა ძირითადად ორი ებრაული სათვისტომო: „ამქენაში“ და „ქართველი ებრაელების“, თუმცა „სეფარდი“ ებრაელების მცირეოდენი ჯგუფების არსებობა აჭარაში 1878 წლამდეც დასტურდება, რაზეც მიუთითებს ცნობილი მეცნიერი და პოლიტიკური მოღვაწე იცხაკ დავითი. იგი აღნიშნავს, რომ შავიმღვისპირა ქალაქ ბათუმით რუსეთთან შეერთების შემდგომ რუსულ ჯართან ერთად ქალაქში შევიდნენ „რუსი ებრაელი“ ხელოსნები, რომლებმაც იქ არსებული სეფარდი და ქართველ ებრაელთა თემების პარალელურად, მალე შექმნეს რუს ებრაელთა თემი¹⁰¹. იგი იქვე ამაგებს, რომ ბათუმში ყველაზე ძველი ებრაული საფლავის ქვა თარიღდება იმავე, ანუ 1877 წლით¹⁰². ოსმალური მართველობის პერიოდში ებრაელთა მცირე ჯგუფის არსებობა აჭარაში მართლაც შესაძლებელი იყო. მ. ჭიჭინაძის თქმით: „საქართველოდან გადასახლებულნი ებრაელნი ოსმალეთშიც არიან“¹⁰³. ოსმალეთში ებრაელთა საქმიანობა ძირითად ვაჭრობას უკავშირდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა ი. პაპისმედოვის ცნობა, რომელიც ეხება ახალციხელი ებრაელების საგარეო ვაჭრობას. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ახალციხეში იყვნენ „მესგამბოლეები“, რომლებიც სისტემატურად დადიოდნენ სავაჭროდ სგამბულს. სგამბულისაკენ მიმავალი სახმელეთო გზა ახალციხიდან გრაპიზონამდე გადიოდა შემდეგი მიმართულებით: სოფ. ბადალა—ყანიფაურის გადასასვლელი—არგაანი—ოლთისი—არზრუმი—ქუმიშხანა—გრაპიზონი. გრაპიზონიდან—სგამბულამდე მღვით — იალქიანი გემით. მეორე გზა მიდიოდა იმავე მიმართულებით არგაანამდე, შემდეგ არგაანი—არგანუჯი—ართვინი—ბათუმი. აგრეთვე ბათუმიდან სგამბულამდე გემით. მესამე გზა: ახალციხე—ბაღდადი—ქუთაისი—ორპირი—ფოთი—სგამბული¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰ ლორია მ. ებრაელთა დასახლების ისტორიისათვის სამცხე-ჯავახეთსა და აჭარაში.- ჯავახეთი, ისტორია და თანამედროვეობა, ახალციხე, გვ. 261-262.

¹⁰¹ ავტორი ზოგჯერ მხოლოდ ებრაულ სათვისტომოს მიუთითებს.

¹⁰² . დასახ. ნაშრომი, I-II, გვ. 389, 271.

¹⁰³ *ჭიჭინაძე მ.* ცნობის ფურცელი, № 1971, 1902.

¹⁰⁴ *პაპისმედოვი ი.* საქართველოს ებრაელთა ადგილ-მაცემობის ისტორიიდან.- სემშ, I, თბილისი, 1940, გვ. 17.

საერთოდ, ქართველი ებრაელები, რეგიონის ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლებამდე აჭარაში დასახლებას ერიდებოდნენ, რაზეც სხვადასხვა ავტორი მიუთითებდა. ამ მხრივ ჩვენთვის საყურადღებოა იუდა ჰალივ ჩორნის ცნობა ლიგვირელი ებრაელების შესახებ: „როცა რუსები შევიდნენ, თურქ ბატონს იქაური ებრაელების აჭარაში გადაყვანა განუმზახავს, მაგრამ არ წაყოლიან... ებრაელების მიერ ლიგვირის მიტოვების მთავარი მიზეზი თურქების მიერ მათი ძალდატანებითი გამაჰმადიანების მცდელობა ყოფილა. განსაცდელს თავი იმით დააღწიეს, რომ სულ ერთიანად ახალციხესა და აწყურში გადასახლდნენ“¹⁰⁵. ახალციხელები და მათ შორის ებრაელებიც, დიდად იგანჯებოდნენ რუსეთ-თურქეთის განუწყვეტელი ომის ვითარებაში, თურქთაგან წაქეზებული მაჰმადიანთა თავდასხმებისაგან. კავკასიის განსაკუთრებულ კორპუსში 1816-1836 წლებში მომსახურე რუსი ოფიცერი კ. ანდრეევი ამასთან დაკავშირებით იხსენებდა: „ქალაქის მოსახლეობა, მაჰმადიანების თავდასხმების მუდმივი საშიშროების გამო, თავისი ქონებიდან საუკეთესო რაც ჰქონდა, ფლავდა მიწაში ან მალავდა სახლის კედლებში. ერთხელ თურქები, ერთ-ერთი სახლის დარბევისას წააწყდნენ ასეთნაირად გადამალულ დოვლათს. ამის შემდეგ მათ ნადავლის მოპოვების მიზნით, დაიწყეს სახლების ნგრევა და მიწის თხრა, ბოლოს, როცა ქრისტიანთა და ებრაელთა კვარტლებში ველარაფერს პოულობდნენ, მაშინ მაჰმადიანების აკლებას და ძარცვას მიჰყვეს ხელი“¹⁰⁶. მაჰმადიანთა სისტემატიური თავდასხმების გამო 27-მა ოჯახმა XIX საუკუნის 40-იან წლებში სამუდამოდ დატოვა აბასთუმანი და ახალციხეში გადასახლდა. ამ მიზეზებით იყო გამოწვეული, რომ ებრაელები შეიარაღებულები დადიოდნენ¹⁰⁷.

1878 წლის შემდგომ აჭარაში ვითარება მკვეთრად იცვლება და იწყება ებრაელთა დასახლება, რაც ძირითადად ქალაქ ბათუმის გეოსტრატეგიულმა მდებარეობამ და ეკონომიკურმა დაწინაურებამ განაპირობა. 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის

¹⁰⁵ ჩორნი ა. მოგზაურობა იმიერ და ამიერკავკასიაში.- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეიზოგრაფიული მუშეუმის შრომები, III, თბილისი, 1945, გვ. 174.

¹⁰⁶ მამისთვალისვილი ე. ქართველ ებრაელთა ისტორია, გვ. 94.

¹⁰⁷ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 84-412

ომის შემდგომ ბათუმი მნიშვნელოვან საპორტო-სავაჭრო ქალაქად გადაიქცა. ფრანგი მოგზაური კლოდუ ანე, რომელიც 1900 წელს ბათუმში იმყოფებოდა, აღნიშნავდა, რომ ბათუმის მოსახლეობა იყო მრავალეროვანი. რუსთა მცირეოდენი ჯგუფები, აგრეთვე სომხები, ქართველები, თურქები, ებრაელები, ჩერქეზები... გარკვეული სამუშაოს ნახვის მიზნით ხეგიალობდნენ პორტის ახლო შესახვევებში¹⁰⁸. რუსეთის ხელში ბათუმის გადასვლას მოსახლეობისათვის დიდი სოციალური ცვლილებები მოჰქონდა. ამ ისტორიული ფაქტის გამო იცვლებოდა ბათუმის ეთნიკური მოზაიკა და მოსახლეობის რაოდენობა. ქალაქიდან გარბოდა მკვიდრი მოსახლეობის ნაწილი, რომელმაც ვერ გაუძლო ბათუმში მომხდარ ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძვრებს, მაგრამ მათ ენაცვლებოდა მიგრაციის ახალი ტალღა, რომელთა რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ ებრაელებიც¹⁰⁹. ბათუმში მიგრირებულთა შორის მრავლად იყვნენ სავაჭრო ეკონომიკურ სფეროში მომუშავე „შუამავლები“ და პირველი გილდიის ებრაელი ვაჭრები. 1895 წლის დეკემბერში გაზეთი „
“ წერდა: „ბათუმის ოლქი გადაიქცა კარგ მხარედ მარდი სომხებისათვის, კიდებისათვის“¹¹⁰. XX საუკუნის დასაწყისში ბათუმი გადაიქცა მესამე განვითარებულ ცენტრად ბაქოსა და თბილისის შემდეგ, ხოლო პორტი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში პირველობაზე აცხადებდა პრეტენზიას¹¹¹.

ბათუმი ამიერკავკასიის ცენტრალურ მაგისტრალს სარკინიგზო ხაზით 1883 წელს დაუკავშირდა, რის გამოც ქალაქის ვაჭრობა და მრეწველობა სწრაფად განვითარდა.¹¹²

ებრაელთა მიგრაციას ბათუმის მხარეში ხელს უწყობდა, ასევე, სხვადასხვა ისტორიული პროცესი, მათ შორის აღსანიშნავია: კავკასიისა და რუსეთ-თურქეთის ომების დამთავრება;¹¹³

¹⁰⁸ იქვე, გვ. 272

¹⁰⁹ სიჭინავა ვ. ბათუმის ისტორიიდან, ბათუმი, 1958, გვ. 111; , დასახ. ნაშრომი, გვ. 31.

¹¹⁰ იგულისხმება ებრაელები - . დასახ. ნაშრომი, გვ. 271.

¹¹¹ . „
“, 1914, გვ. 287; აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე № 259, გვ. 1-13.

¹¹² სიჭინავა ვ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

¹¹³ ამ პერიოდში გადმოსახლებული, რუსულ ენაზე მოლაპარაკე ებრაელთა ნაწილი ცარიზმის სამხედრო ნაწილებში მსახურობდა.

რუსეთში მიმდინარე 1904-1905, 1917-1918 წლების მოვლენები; 1921 წლის მოუსავლიანობა და შიმშილობა¹¹⁴ ვოლგისპირეთში, ჩრდილოეთ კავკასიასა და უკრაინის სამხრეთში;¹¹⁵ რუსეთის იმპერიაში ჩატარებული რეფორმები, რომლებიც საბოლოო ჯამში ებრაულ მოსახლეობას აუტანელ მდგომარეობაში აყენებდა.

ეკატერინე II დროიდან ებრაელები ვალდებული იყვნენ ბინადრობის ფარგლებში ეცხოვრათ და მისი ფარგლების დატოვების უფლება არ ჰქონდათ.

მეფე ნიკოლოზ I (1825-1885) ცდილობდა კონგრული გაეწია იმპერიაში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებისათვის. მან სერიოზული დარგემა მიაყენა ებრაულ თემებს, დაშალა ისგორიულად აპრობირებული ებრაული თვითმართველობის ორგანოები – კაჰალეები. 1827 წელს გამოიცა ბრძანებულება ებრაელთა სარეკრუტო ვალდებულების შესახებ. მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, არმიაში სამსახური ოცდახუთ წელიწადს გრძელდებოდა. ებრაელებს სამხედრო სამსახურში 12 წლის ასაკიდან იწვევდნენ. ისინი ძალით მიჰყავდათ სახლიდან. არმიაში თავიდანვე ახდენდნენ მათზე ზეწოლას და აიძულებდნენ ქრისტიანობის მიღებას, ხშირად სცემდნენ და აშიმშილებდნენ. ებრაელთა წინააღმდეგ იყო მიმართული ასევე ნიკოლოზ პირველის მიერ სახაზინო სკოლების შემოღება ებრაელებისათვის. სახელმწიფო სკოლებში ებრაელები ეუფლებოდნენ რუსულ ენას და ღებულობდნენ რუსულ განათლებას¹¹⁶. ყოველივე ეს მიმართული იყო ებრაელთა გაქრისტიანებისა და მათი საბოლოო ასიმილაციისაკენ.

---

¹¹⁴ ბათუმის საქველმოქმედო საზოგადოების 1899 წლის ანგარიშში აღნიშნულია, რომ ამა წლის აპრილში ბათუმში ჩამოვიდა 500 დამშეული პირი სამარისა და უფის გუბერნიებიდან, მათ რიცხვში დიდი რაოდენობით იყო ებრაელებიც - (1878-1921), , 1973, .119.

¹¹⁵ ამ მიზეზის გამო თვით უკრაინელების დიდი ნაწილი გოვებდა მშობლიურ მიწას. დაწვრ. იხ.: , № 14, 1984; *ფუხარა*, № 260, 1926; , დასახ. ნაშრომი, გვ. 119.

¹¹⁶ *წ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 183.

1856 წელს ალექსანდრე II-მ (1855-1881) გააუქმა ბრძანებულება კანგონისგების შესახებ და ებრაელები 1874 წელს რუსეთის იმპერიის სხვა მოქალაქეებს გაუთანაბრა. ახალი წესების მიხედვით, ჯარში ებრაელებს უკვე 20 წლის ასაკიდან იწვევდნენ. ებრაელთა ზოგიერთი ჯგუფისათვის დაშვებული იყო ბინადრობის ფარგლებს გარეთ ცხოვრების უფლება¹¹⁷. ებრაელთა ემიგრაციას აჩქარებდა ანგიებრაული დარბევები, რასაც ადგილი ჰქონდა რუსეთის იმპერიაში, განსაკუთრებით 1881-1920 წლებში. რუსეთის იმპერიაში ანგიებრაული დარბევები ხშირ შემთხვევაში წინასწარ იყო პროვოცირებული თვით საიმპერატორო კარის მიერ¹¹⁸. ალექსანდრე III-ის (1881-1894) გამეფებისთანავე უკრაინაში ადგილი ჰქონდა სასტიკ ანგიებრაულ გამოსვლებს. ებრაელთა დარბევები დაიწყო ელიზავეტაში და კიევაზღე მიაღწია, ოდესაში იგი სამ დღეს გრძელდებოდა. 1881 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში დაზარალდა 100-ზე მეტი ებრაული თემი. ანგისემიტიზმი დამახასიათებელი იყო ევროპის სხვა ქალაქებისთვისაც¹¹⁹.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან ქართველ ებრაელებში შეიმჩნეოდა სოფლებიდან თბილისში, გორში, ქუთაისში, ბათუმში, სოხუმში, ცხინვალში, და სხვა ქალაქებში გადასახლების ტენდენცია, სადაც იქმნებოდა ებრაელთა კომპაქტური დასახლებები¹²⁰. რუსეთიდან შემოსული ებრაელები სახლობდნენ იქ, სადაც რუსული მმართველობა იყო. აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთიდან მიგრირებული ებრაელები უპირატესად სახლდებოდნენ განვითარებად ქალაქებში. 1804-1825 წლებში კავკასიაში სულ ჩამოსახლდა 500 ებრაელი. 1852 წელს 26 ოჯახს დართეს კავკასიაში დასახლების ნება, 1869 წელს კი – 266 ოჯახს. მათი რიცხვი იზრდებოდა და თანდათან ებრაელები ქმნიდნენ დიდ დასახლებებს ბაქოში, თბილისში, ბათუმში, ქუთაისში, გროზნოში, ერევანში. მათგან უმრავლესობა იყო ვაჭარი, ხელოსანი,

¹¹⁷ *სამუელი რ.* ებრაელთა ისტორიის გზაზე, თელ-ავივი, 1990, გვ. 298

¹¹⁸

« . . . » , . 71.

¹¹⁹ *ფუხარა*, № 221, 1926; *პურადაშვილი ივ.* დარბევა ქუთაისში. – ქართულ – ებრაული ურთიერთობანი, ქუთაისი, 1996, გვ. 32-33, *И. და-*სახ. ნაშრომი, გვ. 198,199

¹²⁰ *მამისთვალაშვილი ე.* ქართველ ებრაელთა ისტორია, გვ. 84.

ექიმი და ა.შ.¹²¹. სხვადასხვა პერიოდში აშქენაზურ და ქართველ ებრაელთა თემებს აჭარაში ხელმძღვანელობდნენ: იაკობ ვარშავსკი, იუდა პეიმელი, არონ შმიდგი, შაბათა მამისტვალოვი, ბინიამინ ბოთერაშვილი და სხვები.

არაქართველი ებრაელები აჭარაში ძირითადად ოდესიდან, კიევიდან, ვარშავიდან, დნეპროპეტროვსკიდან, აგრეთვე იმბალიდან, ყირიმიდან, სიმფეროპოლიდან, ფეოლოსიდან, თბილისიდან, ახალციხიდან, ახალქალაქიდან მოემართებოდნენ. ქართველ ებრაელთა ბათუმში გადმოსახლების შესახებ მ. ჭიჭინაძე აღნიშნავდა: „ბათუმში ცხოვრობენ ებრაელები, ვაჭრობისათვის მოსულნი სამცხიდან“, ხოლო სურამიდან მოსული ებრაელების შესახებ წერდა: „ვიდრე ბათუმის რკინიგზა სურამზედ გადიოდა, მანამ ებრაელთა ალებ-მიცემაც წინ მიდიოდა“¹²². საველე-ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ქართველი ებრაელები აჭარაში აგრეთვე სახლდებოდნენ: კულაშიდან, ქუთაისიდან, ფოთიდან, თბილისიდან¹²³.

1872 წლის მონაცემებით, ჯ. პალგრევი ბათუმის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის შესახებ ბუნდოვან ცნობას იძლევა, სადაც ებრაელები არ მოიხსენიება. მისი ცნობით ბათუმში ცხოვრობდა: 4500 მაჰმადიანი, 120 სომეხი, 350 ბერძენი. აგრეთვე: ქართველები, ჩერქეზები, აფხაზები, თურქები, მანგები¹²⁴.

1882 წლის 19 მარგის აღწერით ბათუმის მოსახლეობამ 8671 სულს მიაღწია. მათ შორის იყო: ქართველი-1156, რუსი-980, თურქი-6037. აფხაზი-377, სომეხი-908, სპარსელი-112, ბერძენი-1106, გერმანელი-145, ფრანგი-24, იგალიელი-13, ინგლისელი-10, ებრაელი-179¹²⁵.

---

¹²¹ *საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი*, ფ.12, აღწ. 9, საქმე №458, გვ. 1-13.

¹²² *ჭიჭინაძე მ.* ქართველი ებრაელები საქართველოში, გვ. 61, 66.

¹²³ *ლორია მ.* ებრაელთა დასახლების ისტორიისათვის სამცხე-ჯავახეთსა და აჭარაში, გვ. 263.

¹²⁴ . . . 1882, დასახ. ნაშრომი, გვ. 115-116; *აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი*, საქმე №489, გვ. 17; *აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი*, საქმე №588, გვ. 33.

¹²⁵ *სიჭინავა ვ.* ბათუმის ისტორიიდან, 1958, გვ. 111-112.

კავკასიაში ებრაელები შედარებით დიდი რაოდენობით ცხოვრობდნენ შემდეგ ქალაქებში: ბაქო, თბილისი, ქუთაისი, ახალციხე, ბათუმი (იხ. ცხრილი № 1).

ცხრილი № 1

კავკასიის ქალაქების მოსახლეობა 1886 წელს ¹²⁶

ქალაქები	მთლიანი მოსახლეობა სულ	ებრაელი (ათასობით)
ბაქო	86,6	0,4
თბილისი	78,4	1,6
ქუთაისი	22,6	2,8
ახალციხე	16,1	2,6

მომდევნო პერიოდში შესამჩნევია ებრაელთა რაოდენობრივი შემცირება, რაც დაკავშირებული იყო ეკონომიკურ საფუძველზე ებრაელთა გაძევების კონკრეტული შემთხვევებით. «The Jewish Chronicle» 21.IX. 1884; «
1889, , 15, 21 ცნობით: „ბათუმში ქალაქის მმართველები მოითხოვდნენ ებრაელებისაგან ხელი მოეწერათ ვალდებულებაზე, რომლის მეხედვითაც ისინი ორი დღის განმავლობაში დაგოვებდნენ ქალაქს“¹²⁷. ამასთანავე, კავკასიის ხელისუფლებამაც 1889 წელს დაიწყო იმ ებრაელთა გადასახლება, რომელთაც არ ჰქონდათ ბინადრობის უფლება. ებრაელთა უმრავლესობა კავკასიაში დარჩენის მიზნით დებულობდა სხვა რელიგიას. ამასთან დაკავშირებით აჭარის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში¹²⁸ დაცულია ცნობა იმ ებრაელებზე, რომლებმაც მიიღეს ქრისტიანობა¹²⁹. ებრაელთა რაოდენობის სწრაფი ზრდა არ

¹²⁶ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 409.

¹²⁷ იქვე, გვ. 311.

¹²⁸ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი № P-591, საქმე № 2.

¹²⁹ რუსული ხელისუფლება, როგორც ჩანს, სახელმწიფო სამსახურში მიღების დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა კანდიდატის აღმსა-

მოსწონდათ ადგილობრივ ბათუმელ ვაჭრებს¹³⁰. ასეთი ფაქტები სხვა ქალაქებშიც იყო დაფიქსირებული. მაგალითად უცხოელი ხელოსნების დასახლება თბილისში მრდიდა კონკურენციას ადგილობრივებთან მიმართებაში. წინააღმდეგობა სმირად მწვავე ხასიათს ღებულობდა. თბილისელი თერძების „უსტაბაშებმა“ – ეგორ მანთაშევემა და შიო ილურიძემ 1836 წ. ბარონ როზენს წარუდგინეს მოთხოვნა, რომელშიც ნათქვამი იყო: „ოთხ წელზე მეტი გავიდა, რაც ქალაქ თბილისში სხვადასხვა გუბერნიიდან დასახლდა მრავალი ებრაელი, ზოგი მთელი ოჯახებითაც კი. ზოგიერთს აქვს სამიკიგნო, დიდი ნაწილი კი მკერავია. უკანასკნელთა შორის არიან სოლომონ სალმანი, მოისეი კრინსკი და მოისეი მოგილევსკი, რომელთაგან პირველ ორს ერთ სახლში ჰყავს 30 მუშა, ხოლო უკანასკნელს ცალკე სახლში ჰყავს 15 მუშა ქრისტიანული აღმსარებლობისა, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობენ და მუშაობენ ებრაელებთან ერთად. ქრისტიანული აღმსარებლობის ოსტატები ასწავლიან თუ არა შევირდებს ხელობას, ებრაელები მაშინვე თავისთან გადაიბირებენ და ამით ოსტატებს ხელიდან აცლიან მათი თავისთან დაკავების საშუალებას... ებრაელთა ასეთი დასაგმობი საქციელის გამო ჩვენი ქრისტიანული აღმსარებლობის სამოგადოება თბილისში იმდენად შევიწროვებულია, რომ დიდი გაჭირვებით იხდის სახელმწიფო გადასახადებს და ყველა სახელმწიფო ვალდებულებას“¹³¹. ამგვარი ვითარების გამო თუ 1889 წელს ბათუმში იყო 200 ებრაული ოჯახი, 1890 წელს 100 ოჯახი დარჩა¹³².

1892 წლის მონაცემებით ქუთაისის გუბერნიაში შედიოდა 7 მაზრა: ქუთაისი, ზუგდიდი, ლეჩხუმი სვანეთთან ერთად, ოზურგეთი, რაჭა, სენაკი, შორაპანი და 3 ოლქი: სოხუმი, ბათუმი და ართვინი. მოსახლეობა სულ 1.048.940 მცხოვრებს შეადგენდა,

---

რებლობას. ებრაელების მიმართ არავითარ კომპრომისზე არ მიდიოდა და მოითხოვდა მათ გაქრისტიანებას.

¹³⁰ *ლორია მ.* ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გრადიციები ბათუმში: ებრაელები.- ბათუმის უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მეცნიერთა და სტუდენტთა შრომები, II, ბათუმი, 2000, გვ. 115.

¹³¹ *მაშისთვალისშვილი ე.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 33.

¹³² . დასახ. ნაშრომი, II, გვ. 312.

ამათგან რუსები-0,53%, ბერძნები-0,72%, ქართველები-56,55%, ებრაელები-0,76%¹³³.

1897 წლის 28 ივანვარს ჩაგარებული სრულიად რუსეთის მშობლიური ენის აღწერის მასალების მიხედვით აღმოჩნდა, რომ ბათუმში სულ 28 508 მცხოვრები იყო, მათ შორის: ქართველი - 6 087, სომეხი - 6 839, 3. ბერძენი-2 762, თურქი -1 654, პოლონელი-226, გერმანელი-299, ჩერქეზი-65, ებრაელი-1064, ველიკორუსი, ბელორუსი, მალორუსი -7 144¹³⁴.

ებრაელთა რაოდენობა 1897 წლის მონაცემებით, კავკასიის გუბერნიებსა და ოლქებში შემდეგ სურათს იძლევა (იხ. ცხრილი №2).¹³⁵

ცხრილი №2

გუბერნია, ოლქი	ებრაული მოსახლეობა სულ			ებრაელთა % თანაფარდობა საერთო მოსახლეობასთან
	მამაკაცი	ქალი	ორივე	
დაღესტანის გუბერნია	5.256	4.594	9.850	1,72
ელიზავეტის გუბერნია	992	1.031	2.023	0,23
ყარსის ოლქი	1,118	90	1,208	0,42
ყუბანის ოლქი	2.453	2.346	4.796	0,25
ქუთაისის გუბერნია	4,703	4,199	8,902	0,84
სტავროპოლის გუბერნია	717	574	1.291	0,15
თბილისის გუბერნია	4.666	3. 838	8.504	0,81
ერევნის გუბერნია	1.197	876	2.073	0,25

¹³³ ვ . . . , 33, 1896, გვ. 132.

¹³⁴ . . . , 1897 . . .

... , XVI, . . . , 1905 , . 1-3.

¹³⁵ . . . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 57.

აჭარის მმართველის არქივის მასალების შესწავლის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ 1890-1897 წლებში ბათუმში ებრაელთა მატება დაკავშირებული იყო მოსახლეობის მექანიკურ მოძრაობასთან.

1904 წლის მონაცემებით ჩანს რომ კავკასიაში ებრაელთა უმრავლესობამ თავი მოიყარა შემდეგ ქალაქებში (იხ. ცხრილი №3).¹³⁶

ცხრილი №3

გუბერნია, ოლქი	ქალაქის მოსახლეობა			სოფლის მოსახლეობა		
	მამაკაცი	დედაკაცი	სულ	მამაკაცი	დედაკაცი	სულ
ელიზავეტის	44	49	93	021	872	1893
ყარსის ოლქი	30	21	51	25	12	97
ქუთაისის	2785	2129	4914	737	1425	3162
თბილისის	3093	2194	5287	184	1608	3792
ერევნის	201	162	363	92	65	157
ბათუმის ოლქი	477	365	842	2	0	2
სულ:	12804	9942	22746	6590	5007	11597

ამ პერიოდის აღწერები ურთიერთსაწინააღმდეგოა და აქედან გამომდინარე, ყოველთვის იდენტურ შედეგს არ იძლევა¹³⁷. შესაბამისად, ამ აღწერებთან დაკავშირებით უნდა გამოითქვას შემდეგი შენიშვნები:

ა) მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა, რომელიც უპირველესი წყაროა ეროვნების დასადგენად, რუსეთში განხორციელ-

¹³⁶ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 58.

¹³⁷ ლორია მ. ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გრადიციები ბათუმში: ებრაელები.- ბათუმის უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მეცნიერთა და სტუდენტთა შრომები, II, ბათუმი, 2000, გვ. 116.

და მხოლოდ XIX საუკუნის მიწურულში, თანაც ეთნიკური შემადგენლობის გასარკვევად გამოიყენეს დელაენა და არა ეროვნების ნიშანი;

ბ) უფრო აღრინდელი პერიოდისათვის იყენებდნენ კამერალური აღწერის მასალებს და ხელისუფლების ორგანოების მიერ შეგროვილ პერიოდულ ცნობებს; ეს მონაცემები არ იყო სრული, შეიცავდა ბევრ უზუსტობას, რადგან ეროვნებას ხშირად აიგივებდნენ სარწმუნოებრივ და ეთნოგრაფიულ ნიშნებთან;

გ) მიგრაციული პროცესების ფართო მასშტაბის გამო საკმაოდ დიდი იყო ცვლილებანი ეროვნულ შემადგენლობაში როგორც დროში, ისე სივრცეში; ამავე დროს მიმდინარეობდა ასიმილაციის პროცესი; ეს გარემოებანი და ხელისუფლების მოხელეთა ნაკლები კომპეგენგურობა ეთნიკურ საკითხებში ბევრად აფერხებდა სწორი ცნობების შეგროვებას;

დ) არანაკლებ მნივენლოვანია ის გარემოება, რომ ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა საგანგებოდ ითვალისწინებდა რუსეთის განაპირა მხარეებში ეროვნულ-უფლებრივი ინტერესების შელახვას, ათანაბრებდა ეთნოგრაფიულ და ეროვნულ ნიშნებს და ამ გზით ცდილობდა დაენაწევრებინა ერთიანი ეროვნული სხეული¹³⁸.

საბჭოთა პერიოდში ჩატარებული აღწერების მიხედვით ქალაქ ბათუმში ებრაელთა რაოდენობა ასე გამოიყურებოდა (იხ. ცხრილი №4).

---

¹³⁸ დაწვრ. იხ.: *ჯაოშვილი ვ.* საქართველოს მოსახლეობა, თბილისი, 1996

1922 წლის მონაცემები¹³⁹

ეროვნება	საქართველოში დაბადებული	საქართველოს ფარგლებს გარეთ დაბადებული	სულ
ქართველი	17569	683	18252
სომეხი	4681	10282	14968
რუსი	3033	7687	10720
ბერძენი	2189	5440	7629
ებრაელი	915	2784	3699

1922 წლის აღწერის მასალებით ჩანს, რომ ქალაქი ბათუმი ძირითადად სხვა ქვეყნებიდან შემოსული მოსახლეობის ხარჯზე იზრდებოდა. ქართველების გარდა ბათუმში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა უდიდესი უმრავლესობა დაბადებულია საქართველოს ფარგლებს გარეთ. ებრაული მოსახლეობის ასეთი სწრაფი მაგება უკავშირდება რეგიონის ეკონომიკურ განვითარებასა და სიონისტურ მოძრაობას.

1926 წლის მონაცემებით კი ეროვნული შემადგენლობა ბათუმში შემდეგია: ქართველი - 17753, სომეხი-10233, ბერძენი 2844, რუსი-8 760, ოსი-95, აფხაზი-423, ებრაელი-1 953, სხვები-3971 ¹⁴⁰.

¹³⁹ *ლორთქიფანიძე ვ.* ისტორიული მესხეთი - დემოგრაფიული განვითარების პრობლემები, თბილისი, 1998, გვ. 198-199.

¹⁴⁰ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი № P-4, აღწერა № 1, საქმე № 333, გვ. 12-24.

1959-1989 წლებში ბათუმში ცხოვრობდა (იხ. ცხრილი № 5).¹⁴¹

ცხრილი № 5

წლები	1959	1970	1979	1989
მოსახლეობა სულ	82323	100603	122292	136930
ქართველი	40181	53185	73126	90253
რუსი	20855	23527	24781	21112
ებრაელი	1139	1134	917	720

აჭარაში ებრაული დიასპორის მიერ მოწოდებული მასალე-ბის მიხედვით, ამჟამად რეგიონში სამასამდე ებრაელი ცხოვრობს, რომელთა რიცხვი თანდათან კლებულობს.

სიონისტური იდეები ისევე, როგორც საბჭოთა იმპერიის სხვა რეგიონებსა და ქალაქებში, ბათუმშიც ებრაელებს ბიძგს აძლევს ნაციონალური სულის გაღვივებას და მას შემდგომ, რაც რიგმა საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკებმა დამოუკიდებლობას მიაღწიეს, იწყეს მასიური ემიგრაცია ისრაელში. რაც დაფიქსირდა კიდევაც ამ პერიოდის აღწერის მასალებში.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა გარკვეულ კავშირშია ეთნოენობრივ პროცესებთან. ი. დეშერიევის თქმით, ეთნოენობრივი პროცესები განპირობებულია ეთნიკური ერთობის სოციალური განვითარებით¹⁴². ხოლო გ. გრიგორიევას განმარტებით, ენა არის აუცილებელი პირობა ადამიანთა ერთობის არსებობისა, მათ შორის ეთნიკურისაც. ის იქმნება ამ ერთობის შიგნით და ასახავს მის მდგომარეობას სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში და აქტიურად ეხმარება მის განვითარებას¹⁴³. და რადგან ცალკეულ შემთხვევებში ენობრივი კუთვნილებით განსაზღვრავენ ეროვნებას და

141 საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1991, გვ. 8.

142

1997, . 12-24.

143

, № 14, , 1984, . 82.

ეთნიკური კუთვნილების შეუცვლელად სხვათა ენას მიიჩნევენ მშობლიურ ენად, განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება მოსახლეობის ეროვნებისა და ენის მიხედვით აღწერის მასალას.

სანამ შევეხებოდეთ, თუ რა მდგომარეობა იყო ამ მხრივ აჭარაში, მანამდე თვალი გადავაგვლოთ კავკასიაში მცხოვრებ ებრაელეთა ეთნოლინგვისტურ საკითხებს. ნ. ბაბილიკაშვილი აღნიშნავდა, რომ როგორც დიასპორის სხვადასხვა ადგილებში, კავკასიაშიც ებრაელთა ნაციონალური გრადიციების ერთმა ნაწილმა ადგილობრივ მოსახლეობასთან ხანგრძლივი კონტაქტების გამო გარკვეული ცვლილებები განიცადა. იგი განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას სალაპარაკო ენაზე და ამის მიხედვით კავკასიელ ებრაელებს სამ უძველეს თემად ყოფს: ქართველი ებრაელები, რომლებიც ლაპარაკობენ ქართულ ენაზე; მთიელი რომლებიც ლაპარაკობენ თათურ ენაზე და, ბოლოს, არამეელი ებრაელები, რომლებიც ლაპარაკობენ სხვადასხვა არამეულ დიალექტზე. მემოჩამოთვლილ ებრაელთა სამი უძველესი ჯგუფის გვერდით ნ. ბაბილიკაშვილი არ ივიწყებს XIX საუკუნის დასაწყისიდან კავკასიაში და განსაკუთრებით, საქართველოში შემოსულ ევროპელ ებრაელებს¹⁴⁴. ბაბილიკაშვილისეულ ლინგვისტურ დაყოფას კიდევ უფრო აკონკრეტებს ი. დავიდი და გვთავაზობს ოთხ ენობრივ ჯგუფს: საქართველოს ებრაელები, რომლებიც ლაპარაკობენ ქართულ ენაზე, აგრეთვე მის დიალექტებზე; ჩრდილოეთ კავკასიის ებრაელები, რომლებიც ლაპარაკობენ თათურ ენაზე; ურმიდან, სალამასიდან, შირვანიდან, სამხრეთ აზერბაიჯანიდან და ქურთისტანიდან გამოსული ებრაელები, რომლებიც იყენებენ არამეულ ენას; რუსეთიდან, პოლონეთიდან, მალდოვინიდან და სხვა ადგილებიდან მოსული ებრაელები, რომლებიც ლაპარაკობენ „იდიშზე“¹⁴⁵.

პოსტსაბჭოურ სივრცეში მცხოვრები სხვადასხვა ებრაული ჯგუფები: აშქენაზები, სეფარდები, რომელთა სალაპარაკო ენები გახდა მსოფლიოში „იდიში“, „ლადინო“, – დღესაც ძირითადად რუსულ ენაზე და იმ ხალხების ენებზე მეტყველებენ, რომელთა შორისაც ცხოვრობენ¹⁴⁶.

---

¹⁴⁴ *მამისთვალში* ე. ქართველ ებრაელთა ისტორია, გვ. 48.

¹⁴⁵ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 95.

¹⁴⁶ (. . .), 1974, . 77.

1926 და 1989 წლის მონაცემებ აჭარის მოსახლეობა ეროვნებისა და ენის მიხედვით განაწილდა შემდეგნაირად (იხ. ცხრილი №6, №7)

ცხრილი №6

1926 წლის მონაცემები¹⁴⁷

ებრაელები	მუღმივი მოსახლეობა სულ	თავისი ეროვნების ენას	ქართუს	რუსულს	დანარჩენს
აშქენაზი ებრაელი	1945	611	150	1090	94
ყირიმელი ებრაელი	5	-	-	5	-
მთიელი ებრაელი	2	-	-	2	-
ქართველი ებრაელი	46	-	32	9	5
კარაიმი	2	-	-	2	-

ცხრილი №7

1989 წლის მონაცემები¹⁴⁸

ეროვნება	მუღმივი მოსახლეობა სულ	თავის ეროვნების ენას	ქართულს	რუსულს	სხვა ენას
ქართველი	90 253	90 102	-	131	20
სომეხი	13 394	10 394	30	2350	20
ბერძენი	2 747	2 000	107	630	10
ებრაელი	645	90	49	503	4
ქართველი ებრაელი	135	108	-	27	-

¹⁴⁷ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი № -178, აღწერა 1, საქმე №56, გვ. 25.

¹⁴⁸ საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1991. www.adjarastat.com.

ცხრილი №6, №7 ნათლად წარმოაჩენს, რომ აშქენაზი და სეფარდი ებრაელების¹⁴⁹ დიდ ნაწილში გაბაგონებულია რუსული ენა, ქართველ ებრაელებში კი ქართული. რუსული ენის გაბაგონება დაკავშირებულია საბჭოთა პერიოდში ბილინგვიზმის, მეორე მშობლიურ ენად რუსულის აღიარების პროპაგანდისა და გეეროვნული ერთობის ჩამოყალიბების მცდელობათან, რაც წითელ ბოლად გასდევს იმდროინდელ გამოცემებს „ენობრივი ერთიანობა დამახასიათებელია ყველა ეთნოსისათვის და ყველა ეთნოსი თავისი ჩამოყალიბების პროცესში ჩვეულებრივ იყენებს ერთ ენას, მაგრამ სრულიად არაა აუცილებელი, რომ თავისი შემდგომი არსებობის მთელ მანძილზე ის სარგებლობდეს მხოლოდ ამ ენით“¹⁵⁰. გ. გრიგორიევა პირდაპირ აღნიშნავდა, რომ: „რუსული ენის შესწავლა და მისი ცოდნის განმტკიცება არის თითოეული ხალხის ობიექტური მოთხოვნა... ჩვენი ქვეყნის ხალხთა შორის ნაციონალურ-რუსული ორენოვნების გავრცელების ფართო პროცესი პასუხობს სსრკ-ს ყველა ხალხის ინტერესებს“¹⁵¹.

ამრიგად, როგორც ვნახეთ, საქართველოში ებრაელები უძველეს დროში სახლდებიან. ხოლო აჭარაში ებრაელთა კომპაქტური დიასპორის წარმოქმნა უკავშირდება ოსმალთა ბაგონობისაგან ამ კუთხის განთავისუფლებას, კერძოდ, XIX საუკუნის 80-იან წლებს. ებრაული თემები არ იყვნენ ერთგვაროვანნი, აქ ძირითადად აშქენაზი და ქართველი ებრაელები ცხოვრობდნენ. ხოლო მათი ცხოვრების აქაური მონაკვეთი XIX საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედიდან დღემდე ქართულ-ებრაული ურთიერთობების ერთი საინტერესო და ღირებული ფურცელია.

სინაგოგა და ებრაული თემის ეთნორელიგიური სტრუქტურა. საქართველოს შავიზღვისპირეთში ცხოვრობენ როგორც აშქენაზი, ისე სეფარდი ებრაელები. მოგადად ებრაელთა ამგვარ დაყოფას ხანგრძლივი ისტორია გააჩნია. მათ შორის გან-

---

¹⁴⁹ ქართველი ებრაელების გამოკლებით.

¹⁵⁰ . . . , 1973, . 57; *მისივე*,

, 1983 . 114.

¹⁵¹ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

სხვაეგება ვლინდება ლოცვის წესებში, სინაგოგის მოწყობაში, გრადიციული ყოფითი კულტურის სხვა საკითხებში. ამქენამ ებრაელებს მიეკუთვნებიან ევროპელი ებრაელების დიდი ნაწილი. ისინი ჩამოყალიბდნენ შუა საუკუნეებში, გერმანიაში და გავრცელდნენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში, აგრეთვე ამერიკაში, აფრიკაში, ავსტრალიაში. სეფარდი ებრაელები ჩამოყალიბდნენ: ესპანეთში, პორტუგალიაში, იტალიაში, თურქეთში, აზიაში, ბალკანეთზე, აფრიკის ნაწილში. ისინი აერთიანებენ იმ ებრაელებსაც, რომლებიც არ არიან ამქენაზები და პირდაპირი კავშირი არ აქვთ სეფარდებთან. მაგალითად, კავკასიის ებრაელები. ამ სათვისტომოთა სალაპარაკო ენაა – ილიში და ლადინო, რომლებიც თანდათანობით ხმარებიდან გამოდის. ეს ენები ებრაელთა სხვადასხვა ხალხებთან ასიმილაციის პროდუქტს წარმოადგენენ და მსოფლიოს ებრაელთა უმრავლესობამ არ იცის. ამჟამად ისრაელში სახელმწიფო ენაა ივრითი – ძველი ებრაული¹⁵².

კავკასიის ებრაელებში იგულისხმებიან **ქართველი** და **მთის ებრაელები**: ქართველი ებრაელები იუდაიზმის მიმდევარნი არიან, მათ გვარები გაფორმებული აქვთ ქართულ ყაიდაზე, მშობლიურ ენად მიიჩნევენ ქართულს. ყველა ამ ფაქტიდან გამომდინარე, ისინი ქართველ ებრაელებად იწოდებიან. მთის ებრაელთა დიდი ნაწილი ცხოვრობს დაღესტანში და ამერბაიჯანში¹⁵³. ძველად ისინი მთებში ცხოვრობდნენ, საიდანაც წარმოსდგება მათი სახელწოდება. XVIII-XIX სს-ში მათ დაიწყეს

¹⁵² ციციანშვილი ა., ვაბიძაშვილი თ. იუდაიზმი და სიონიზმი, თბილისი, 1982, გვ. 44;

1991, ს. 35.

¹⁵³ ( )

1804-1855, I- საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, III, თბილისი, გვ. 135;

IV

2001, ს. 229;

IV, 2001, ს. 225.

მთებიდან დაბლობში ჩამოსახლება. მათი სალაპარაკო ენაა თათური. ამ ენაზე აქვთ შექმნილი დამწერლობა და კულტურა, ამიგომაც ისინი ცნობილი არიან როგორც მთის ებრაელების, ასევე თათების სახელწოდებითაც. თათების ქვეშ ძირითადად გულისხმობენ მოსახლეობას, რომლებიც ლაპარაკობენ იგივე ენაზე, მაგრამ განსხვავდებიან მთის ებრაელებისაგან წარმოშობითა და რელიგიით. მთის ებრაელები აღიარებენ იუდაიზმს, ხოლო საკუთრივ თათები – ისლამს¹⁵⁴. ი. ანისიმოვი მიიჩნევდა, რომ ებრაელები ჯერ კიდევ სპარსეთში შეერივნენ ირანულ ტომებს – თათებს, ნაწილმა მიიღო უკანასკნელთა გაბატონებული წარმართული რელიგია, ნაწილმა კი გაავრცელა მოსეს რელიგია. ამიგომაც ამ ებრაელთა ენა, პირველ რიგში, განეკუთვნება ირანულ ენათა ჯგუფს. შემდგომ, შუა საუკუნეებში, თათები კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე მცხოვრებ ხაზარებს შეერივნენ და ამ პერიოდის ხაზართა მეფეებს საკუთარ მეფეებად მიიჩნევდნენ. ებრაელების უმრავლესობამ კავკასიაში არაბთა შემოსევების შემდეგ მუსლიმანური რელიგია აღიარა და თათებად იწოდა, ხოლო ვინც მოსეს რელიგია შეინარჩუნა, მთის ებრაელის სახელი მიიღო¹⁵⁵.

ი. დავიდის თვალსაზრისით, კავკასიის ებრაელები არ არიან არც სეფარდები და არც აშქენაზები, ისინი წარმოადგენენ განსაკუთრებულ უცხო ეთნოსს, წარმოშობილს იბერიულ-კავკასიური გეოპოლიტიკური და პოლიეთნოლინგვისტიკური გარემოს საფუძველზე. მისი ვარაუდით, სამხრეთ კავკასიაში ცხოვრობდნენ ებრაელები, იბერ-ბასკები, ბერბერები და კელტები. იგი უარყოფს ებრაელთა სემიტურ წარმოშობას და მიაჩნია, რომ ებრაელთა წინაპარი – ჰაბირუს ტომების პირვანდელი ფორმირება კავკასიაში მოხდა. მათ განიცადეს სემიტიზაცია, როცა დაიწყეს გადაადგილება ეგვიპტე-პალესტინის მიმართულებით (ძვ. წ. XV ს.), ათვისეს სემიტური ენა, განიცადეს ფიზიკურ-რასობრივი სემიტიზაცია-ქანაანიზაცია. ე. მამისთვალი-

---

¹⁵⁴ . 1961, С. 554; *თოთაძე ა.* საქართველოს დემოგრაფიული პორტრეტი, თბილისი, 1993, გვ. 272-285.

¹⁵⁵ , 1999, , С. 140.

შვილს მიაჩნია, რომ ი. დავიდის ეს მოსაზრებანი გასათვალისწინებელია, ყოველ შემთხვევაში, იგი ქართველების და კავკასიელი ებრაელების ანთროპოლოგიური მონაცემების, ზოგიერთი გოპონიმისა და ლეგენდის სხვაგვარად გაგებისაკენ გვიბიძგებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ გერმანელი მეცნიერის ფრიდრიხ კაჰნის მიხედვით ისტორიული ისრაელის მიწაზე კავკასიის ხალხების დიდი მიგრაციები ხდებოდა, რომლებიც შემდეგ უკან ბრუნდებოდნენ. დაახლოებით ასეთივე მოსაზრება გერმანიაში უფრო ადრე გამოთქვა ს. ვაინსებერგმა. მისი შეხედულებით, კავკასიაში ცხოვრობდა ენითა და წეს-ჩვეულებებით განსხვავებულ ებრაელთა ორი შტო: ქართველი და მთიელი ებრაელები. ს. ვაინსებერგს ჩაუწერია ცნობა ორივე შტოს საერთო წარმომავლობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ქართველი ებრაელები მიჩნეულნი არიან სუფთა შტოდ, რომელიც არ შერეულა არც თათებთან და არც ხაზარებთან და რომ კავკასიელი ებრაელები წარმოშობიდან პალესტინიდან წასული ათი გომისაგან¹⁵⁶. ასეა თუ ისე, ფაქტია, რომ ამ ერთი ერის ორი შტო საუკუნეების სიღრმიდან მოდის. საქართველოში ქართველმა ებრაელებმა გარკვეულწილად შემოინახეს ის სულიერი და იდეური სიძლიერე, რომელიც ეხმარებოდა მათ ეროვნული მეობის გადარჩენაში. ეს პროცესი ამავე დროს მიმდინარეობდა ქართულ ყოფასთან და კულტურასთან მჭიდრო კავშირში. საყურადღებოა ისიც, რომ ოფიციალური სტატისტიკით საქართველოში 100-მდე ერისა და ეროვნების წარმომადგენელი ცხოვრობს, მაგრამ მათ აღსანიშნავად არავინ იყენებს ორმაგ ეთნონიმს, მაგალითად: ქართველი რუსი, ქართველი სომეხი, ქართველი ამერბაიჯანელი და ა.შ. ქართველი ებრაელის, როგორც სახელწოდების არსებობა არა მარტო ამ ორი ხალხის ისტორიული თანაარსებობის, არამედ ებრაელთა მიერ ქართული ენის მშობლიურ ენად გათავისებისა და ქართულ ეთნოგრაფიულ ყოფაში მყარად შემოსვლის შედეგია.

---

¹⁵⁶ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 29; *მამისთვალისშვილი ე.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 48.

აღნიშნულთან ერთად რეგიონში გვხვდებიან ყირიმელი ებრაელები: ისინი იყოფიან „იუდეველებად“ და „კარაიმებად“: VIII საუკუნეებში თავი იჩინა რელიგიურმა გადახრამ, რომლიც ცნობილია კარაიმების სახელწოდებით, ისინი თალმუდს¹⁵⁷ არ ცნობდნენ და მის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. სახელწოდება კარაიმი მომდინარეობს „კარაიმ ბენ მიკრაღან“ – წმინდა წიგნის შვილები ანუ მასწავლებლები¹⁵⁸.

საქართველოში არმეულ ენაზე მოლაპარაკე ებრაელების, ანუ „ლახლუხების“ დასახლებას შეეხო ქუთაისელი რაბინი იაკობ დავარაშვილი, რომლის მიხედვითაც აღნიშნული ებრაელები, სპარსეთის ქვეშევრდომები იყვნენ. სომხეთის გავლით ისინი დასახლდნენ თბილისში და შემდეგ აჭარაში. მათ შორის ბევრი ყოფილა ხახამი და რაბინი, კერძოდ, გამოჩენილი რაბინი მიხაილ მიზრახი და მისი შვილი იცხაკ მიზრახი, რომელთაც ჰყავდათ ბევრი მოსწავლე ქართველ ებრაელთა შორის მთელ საქართველოში: ქუთაისში, ფოთში და სხვა ქალაქებში¹⁵⁹. ლახლუხებს კავკასიაში უწოდებენ ქურთისგანის ებრაელებს, რომლებიც უძველეს პერიოდში ცხოვრობდნენ ირანის, ერაყისა და თურქეთის მოსამღვრე გერიტორიებზე¹⁶⁰.

რეგიონში სხვადასხვა ებრაული ჯგუფების არსებობას ადასტურებს ჩვენს მიერ ფიქსირებული ებრაული გვარები. გვარები (საგვაროვნო სახელები, გვარსახელები) იგივე საკუთარი სახელებია, ოღონდ დამატებითი, მეორეული სახელები, რომელთა შექმნა გარკვეულმა პრაქტიკულმა საჭიროებამ განაპირობა. სამოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ადამიანთა კოლექტივში საკმარისი არ აღმოჩნდა პიროვნების მხოლოდ სახელით მოხსენიება, აუცილებელი გახდა იმის მითითებაც, თუ რომელ გენეალოგიურ შტოს მიეკუთვნებოდა კერძო სახელის მქონე ინდივიდი, ვისი შთამომავალი იყო, ან რომელი ოჯახის

---

¹⁵⁷ ებრაელთა რელიგიური, საყოფაცხოვრებო და სამართლის წესებისა და კანონების კრებული.

¹⁵⁸ *ბათოშვილი ა.* ებრაელთა ხალხის ისტორიიდან, თბილისი, 1991, გვ. 188-190.

¹⁵⁹ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 68.

¹⁶⁰ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 102.

წარმომადგენელი. გვაროვნული წარმომავლობის სახელდებას საგვაროვნო კრებულის ან სხვა წევრების ამა თუ იმ ნიშან-თვისების აღნიშვნა ედებოდა საფუძვლად, აგრეთვე ჩვეულება, რწმენა, სადაურობა, გამოჩენილი ადამიანის სახელი, წინაპრის საქმიანობა, თანამდებობა, მოგჯერ გომებზე, მითურ ამბებსა და პერსონაჟებზე, თეონიმებზე (ღვთაებათა სახელებზე) მითითება და, ყველაზე მეტად, წინაპრის საკუთარი სახელი - ეპონიმი¹⁶¹.

აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა გვარობრივი სტრუქტურა შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

ა შ ქ ე ნ ა ზ ე ბ ი

XVII ს-მდე მცირეოდენი გამონაკლისების გარდა ევროპელ ებრაელებს არ ჰქონდათ გვარები. გვარის მაგივრად იხმარებოდა გერმინები: **ბენ** - ძე, **ბაგ** - ასული. მაგალითად მოსე იაკობ ბენ ანუ მოსე იაკობის ძე, სარა სოლომონ ბაგ ანუ სარა სოლომონის ასული¹⁶².

• აბრამოვიჩი, ანგერკმანი, ანისიმი, ანუკაევი, აპტიეკარმანი, არანოვიჩი, არნოლდი, ანჯელო, აშქენაზი, აფუსი ასეცინსკი¹⁶³.

¹⁶¹ იხ.: *მაისურაძე ი.* ქართული გვარსახელები, თბილისი, 1981; *ჭუმბურიძე მ.* რა გქვია შენ?, თბილისი, 1992; *ღლონგი ალ.* ქართველური საკუთარი სახელები, თბილისი, 1986; *თოფჩიშვილი რ.* როდის წარმოიქმნა ქართული გვარსახელები, თბილისი, 1997; *სილაგაძე ა., თოთაძე ა.* გვარსახელები საქართველოში, თბილისი, 1997;

, , 1989.

¹⁶² , 4, 1989.

¹⁶³ აჭარის არ მოქალაქეობრივი მდგომარეობის რეგისტრაციის არქივი:
 ა) ქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1925-68 წლები;
 ბ) განქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1925-68 წლები;
 გ) - 1900 1910 ; - -
 1900-05 , . 6; - -
 1906-12 , . 7; - -
 1913-21 , . 8; - -
 1901-1911 ; - -
 1901-1911 , 13; - -
 1911-1921 , 14; - -
 , 18; - -
 , 19; - -

- ბაქში, ბერკოვიჩი, ბერგანი ბერესტეცკი, ბელმესი, ბეკკერი, ბეხერი, ბირმანი, ბრაგენსკი, ბრანიაგოვსკი, ბუღნიკი, ბარსკი, ბრუხე, ბროდსკაია, ბორუხოვი, ბიხოვსკი, ბალახოვსკი, ბარდაკოვიჩი, ბოროხოვიჩი, ბროდსკი, ბოქროვსკი, ბერშმანი, ბერმანი, ბერშინი, ბუხბინდერი¹⁶⁴, ბირხოვიჩი, ბინდერი, ბარსუკოვი, ბეივინი, ბრომბერგი, ბლიუმში, ბელნიაკი, ბროინშტეინი, ბუღარი, ბერლინი, ბერეგოვოი, ბარონი, ბრანგი, ბერკოვიჩი, ბორნე.

- გაბაი, გერმანი, გელბეკი, გერშენგორი, გელბლუმი, გოლდინი, გოლობოვსკი, გომანი გოხთენი, გრიშკოვიჩი, გურმანი, გურინშტეინი¹⁶⁵, გუგმანი, გურდვიჩი, გეკენდკო, გრინი, გოლდი, გერშკოვიჩი, გოგიელოვი, გერშკოვი, გურევიჩი, გერმუჟელი, გუტკოვსკი, გენდელი, გუსევი, გინდბერგი, გამბურგი, გინდელმანი, გეუკი, გოროლოცკი, გელერი, გრიდნიცკი, გრეონკო, გარლამანიკოვი, გრინბურგი, გოფმანი, გოგლერი, გინი, გლუხოვსკი.

- ღობრუსინი, ღოკტორმანი, დავილოვიჩი, ღოქტორსკი, დანიელი, დრამთალი, დვარეცკი, დიკერმანი.

- გეგელსონი¹⁶⁶, ენკილევიჩი, ერლიხმანი, ელევიჩი, ენდერი, ეკატერინესლავსკი, ეჩესი, ედიდკინი, ეგუტინი.

- ვაკიე, ვაიმფალდი, ვაინერი, ვინკილშტეინი, ვარისი, ვოლოხი, ვარშავსკი, ვერხოვსკი, ვოლშტეინი, ვინისი, ვენცაიმერი, ვაგნიკი, ვაიმანი, ვიმელი, ვერცი, ვიხნენკო, ვოლკოვი, ვერასუკი.

20; *ბათუმის მოქალაქეთა მღვობარეობის რეგისტრაციის ვახუთილები*: ა) ქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1968-2005 წლები, ბ) განქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1968-2005 წლები.

¹⁶⁴ ი. დავიდი აღნიშნავს, რომ რუსი ებრაელები ანუ ამქენაზები იმდენად დაუახლოვდნენ ქართველ ებრაელებს, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, რომ აღნიშნული ქართველი ებრაელების ოჯახებმა მიიღეს ამქენაზური გვარების დაბოლოება. მაგ.: ბუხბინდერი, შესგერი, მლაგკინი, კეცმანი და სხვა.

¹⁶⁵ რადგან წინათ გერმანიაში სახლებს ნომრები არა ჰქონდათ, მათ ეძლეოდათ სახელწოდებები, რაც სურათებად იყო წარმოდგენილი კარებზე. ამრიგად შეიქმნა ასეთი გვარები: **Baum** (ხე), **Stein** (ქვა), **Berg** (მთა) - იხ.: *კოველერი კ.* გერმანული ენის შესავალი, თბილისი, 1989.

¹⁶⁶ პირველი ნაბიჯი გერმანიაში ორსახელიანობისაკენ იყო საკუთარი სახელის შევსება მამის სახელით, რის საფუძველზეც მივიღეთ **Sonn** (ვაჟი. შვილი) დაბოლოების გვარები.

- ზეიფი, ზილბერგი, ზონსონი, ზონდი, ზარუხოვი, ზუნდელი, ზემლინსკი, ზელიკოვა, ზლოტნოვი, ზაკმანი, ზევენი, ზეიგერმანი.

- თანდიგა.

- იაკობსონი, იგუდინი, იდელოვიჩი, იურესალიმსკი¹⁶⁷, ინგერმანი, იანკელი, იანკელევიჩი, იაფე, ირჟევსკი, იუდიკი, იზრაელიანი, იოხოლსონი.

- კონტაროვიჩი, კალაჩევსკი, კაზანსკი, კაცი, კაენი, კაჰლანი, კოგანი, კოსი, კრასენბაუმი, კრაფტი, კრუჰნიკი, კრევეორუკი, კრეიდენკო, კურცერი, კუშნერი, კარავაევი, კლეჰმალე, კოტლიარი, კლემანი, კონელოვსკი, კაპიროვსკი, კრილიჩევსკი, კრასნიკი, კრემერი, კუკოლი, კარნოვსკი, კამენცერი, კლიგერი, კორშონი, კოსი, კოლოვოი, კონფინო, კესელმანი, კრეინინი, კაზინეც, კარლინსკი, კამენცერი, კურიელოვი, კალმანი, კაცენბოგენი, კინხასი.

- ლევენი, ლიბერმანი, ლივშიცი, ლურიე, ლევენსონი, ლეიდი-სინი, ლიხტერმანი, ლენზაროვიჩი, ლიხტერი, ლეისინი, ლევენტოვი, ლიგოვსკი, ლევებერგი, ლიუბრანსკი, ლისი, ლანცბერგი, ლეჰმანი, ლენსკი, ლევი.

- მაცი, მენიე, მენხინი, მონოზონსონი, მამელიაკი, მარშილოვი, მეშერსკი, მეგერსკი, მინკინი, მიზრახი, მარკუშევიჩი, მანუშევიჩი, მასკალიუკი, მიშკინი, მემონი, მენდელბლაუმი, მარტილოვი, მოსკოვიჩი, მედნიაკოვი, მიხაელოვი, მენშოვი, მეიროვიჩი, მენდელსონი, მიგდალი, მუროხი, მოგილევსკი, მორკოვი, მონდი.

- ნახანოვიჩი, ნეღელი, ნორდშტეინი, ნუსელმანი, ნურიელოვი, ნისიმა, ნუზი.

- ოსტეინსკი, ოსიაგინსკი, ობერმჰსტერი, ოსტროვსკი, ოდერი.

- პაპლოვიჩი, პასეჟი, პაშკევიჩი, პეიგელი, პინუსი, პოდოლსკი, პომერანცი, პოლიაკინი, პლიგნიკი, პასეკი, პოზნიაკი, პესიკოვი, პალერი, პლუმნიკოვი, პლეჟნიკოვი, პინხოსი, პავლოვიჩი, პოგრედეკი, პინსერი, პოგორელსკი, პოლონსკი, პრესმანი, პიასტრო, პლუჩნიკი, პურინი.

- ჟივოვი.

---

¹⁶⁷ რუსი ებრაელების ისტორია იწყება XI საუკუნის დასასრულიდან, როდესაც პირველმა ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა აიძულა ბევრი გერმანელი ებრაელი გადასულიყო მეზობელ პოლონეთში და სამხრეთ-დასავლეთ რუსეთში.

- რაბინოვიჩი, როზი, როზენბერგი, როზენბაუმი, რუბინშტეინი, როზენფელდი, როტელმანი, რუდოი, რუბინსკი, რევისკი, რიალკო, როზინშტეინი, რასკინი, რიგმანი, რეველკო, რიკლის.

- სლაუკი, სალმონი, სიმხოვიჩი, სლადკევიჩი, სოლომონოვი, სორინი, სიმონოვიჩი, სირმანი, სედლერი, სალმანი, სგახანოვიჩი.

- ტარჩანსკი, ტეიფი, ტრეგუბოვი, ტანდელიტი, ტარტაკოვსკი, გოპოლენსკი, გროიდი, გოკარი, გულჩინსკი, ტერკო ტაბანი, ტაბანოვი.

- ფარბერი, ფერდმანი, ფიშმანი, ფილიპოვი, ფუქსი, ფინკელი, ფლეში, ფიალკო, ფლემმე, ფრიდმანი, ფაივუროვიჩი, ფიტერმანი, ფრახტერმანი, ფალკენერი.

- ხანინი.

- შაცი, შეტმანი, შვარცი, შვარცმანი, შიპრინი, შიფრისი, შრეილერი, შიხი, შონუსი, შტეინბერგი, შტრამალი, შუკისი, შური, შაუხოცი, შდიჩი, შენელევი, შიგნიცკი, შელოვიუკი, შულცი, შუსტერი, შამეენი, შლუგერი, შევცოვი, შირმანი, შური, შამესი, შიხმანი, შეგელი, შილანსკი, შმუშკოვიჩი, შაინშეირი, შკოლნიკი, შჩერბაკოვი, შაპირო, შალომი.

- ჩერნოვი, ჩერტკოვი, ჩეგატარი, ჩერნიხოვი, ჩოგლანსკი, ჩულკოვი, ჩუბარი.

- ციბერმანი, ცუკერი, ციგრინი, ცეკომოვსკი, ცალკოვსკი, ციმბუროვი, ცაპი.

- ხაზანოვი, ხასილოვი, ხულდოვსკი, ხალვინი, ხაზაილოვი, ხანანოვიჩი.

ქართველი ებრაელები

ქართველ ებრაელებში გვხვდება გვარები ოთხი ონომასტიკური დაბოლოებით:

1. „შვილი“. ძირითადად გავრცელებულია აღმოსავლეთ საქართველოში. ახალციხეში დაფიქსირებულია XVIII – საუკუნის მეორე ნახევრიდან. მაგ.: ნანაკაშვილი, ჯანაშვილი.

2. „ძე“. გავრცელების არეალი ძირითადად დასავლეთ საქართველო – ბერიძე, ფინხაძე.

3. მესამე დაბოლოება გვხვდება ინფექსის სახით „ელ.“ აღნიშნავს წარმომავლობას ან ამა თუ იმ ადგილისადმი მიკუთვნებას.

გავრცელებულია ჩრდილო-დასავლეთ ქართლში გეოგრაფიული სახელების შესაბამისად – ცხინვალი, კრიხი, ხოტევი... XVIII საუკუნის ბოლოდან დაფიქსირებულია გვარები: კრიხელი, ხოტოველი...

4. გვხვდება აგრეთვე რუსულის გავლენით მიღებული „ოე“ დაბოლოების გვარები. გავრცელებულია ზემო და ქვემო ქართლში: ცხინვალში, სურამში, გორში... მაგ.: მენაშეროვი, მიროლოვი, გაგულოვი, დანიელოვი, ათანელოვი, ჰაპისმედოვი, მამისთვალოვი, ზიგოვი¹⁶⁸.

- ათანელოვი, აჯიაშვილი, აბრამიშვილი, არონაშვილი, აჩკინაძე, ალაღაშვილი, ალიშაყაშვილი.

- ბარდანაშვილი, ბენიაშვილი, ბოთერაშვილი, ბოჩაკაშვილი, ბუხარაშვილი, ბალუაშვილი, ბახანაშვილი, ბაბალიკაშვილი, ბებერაშვილი, ბინიაურიშვილი, ბაჩიკაშვილი, ბარაშვილი, ბატაშვილი, ბუზიაშვილი.

- გაგოლაშვილი, გაგულაშვილი, გორელაშვილი, გერემაშვილი, გუნდიაშვილი, გურიელაშვილი.

- დავითაშვილი, დამაშვილი, დიგვარელი, დავარაშვილი, დუგირეშვილი, დიგვირელიშვილი.

- ელიაშვილი, ელუაშვილი, ელიშაყაშვილი, ელაშვილი.

- ვოტკინიძე.

- თეთრუაშვილი, თავდიშვილი, თარონიშვილი, თაფლიაშვილი, თეთრაშვილი.

- იაკობაშვილი, იაკობიშვილი, იუდაშვილი, იმრაელიშვილი.

- კერკეზიშვილი, კაკოშვილი, კაკიაშვილი, კაკუაშვილი, კარელაშვილი, კრიხელი, კოყიაშვილი, კიკაჩიშვილი, კიკოზაშვილი.

---

¹⁶⁸ დაწვრ.: ის.: *შამელაშვილი რ.* ებრაელთა ქართული გვარსახელები.- წიგნში „არ გავცელი სალსა კლდეებსა“, თბილისი, 1982; *მისივე*, ებრაელი.- ქუთაისი, №202, 1989; *მამისთვალისიშვილი ე.* ქართველ ებრაელთა ისტორია, 1995; *გაგულაშვილი ი.* ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი, 1998; *მისივე*, ქართველ ებრაელთა გვარების ლექსიკონი, 1998.

- მიხელაშვილი, მონაშეროვი, მოსეშვილი, მოშიაშვილი, მაცო-იაშვილი, მამისთვალაოვი, მოძღვრიშვილი, მამუქაშვილი, მარდახია-შვილი, მეგრელიშვილი.

- ნამთელაშვილი, ნეგედაშვილი, ნანიაშვილი, ნამთალაშვილი, ნასსლეგაშვილი, ნაგებაშვილი, ნანიკაშვილი.

- პაპიაშვილი, პერაშვილი, პაშაშვილი.

- რიქინაშვილი, როკეგაშვილი.

- სეფიაშვილი, სარიაშვილი, სალხოშვილი.

- გურიაშვილი, ცალაშვილი.

- ურიშვილი.

- ფიჩხაძე.

- ქოენიშვილი, ქამთალაშვილი.

- შალუაშვილი, შალოლაშვილი, შალიკაშვილი, შაშუაშვილი, შოთაშვილი, შამუაშვილი, შათარაშვილი, შიმშილაშვილი.

- ჩაჩაშვილი, ჩიკოკაშვილი, ჩერემაშვილი, ჩლაკიშვილი, ჩუ-გვარაშვილი, ჩიკვაშვილი.

- ციციაშვილი, ცხვირაშვილი.

- წაგებაშვილი.

- ხახანაშვილი, ხუხაშვილი, ხანიკაშვილი, ხასილაშვილი, ხან-დიაშვილი, ხანუკაშვილი, ხელდიაშვილი, ხოგოველი.

- ჯანაშვილი, ჯინჯიხაშვილი.

ეს გვარები ისე ორგანულად არის შემრდილი ქართულ, რუსულ, უკრაინულ, გერმანულ, ფრანგულ, პოლონურ და სხვა სამყაროსთან, რომ მათი გამოცალკეება რაიმე ნიშნით ვერც კი ხერხდება, მათგან ზოგი საზიაროა, ზოგიც მარტო ებრაელთა წრეშია შექმნილი. მხოლოდ კონკრეტული კვლევა-ძიების შედეგად არის შესაძლებელი მსჯელობა და მათი წარმოშობის ახსნა¹⁶⁹.

---

¹⁶⁹ ლორია მ. ბათუმელ ებრაელთა გვარობრივი შემადგენლობა.- ბათუმის უნივერსიტეტის სტუდენტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, I, ბათუმი, 1999, გვ. 122.

ს ი ნ ა გ ო გ ა. ყოველი მორწმუნე ებრაელისათვის – არ აქვს მნიშვნელობა სეფარდი იქნება თუ აშქენაზი – რელიგია ასრულებდა უმნიშვნელოვანეს როლს ებრაელთა თვითშეგნების საქმეში. სინაგოგა მორწმუნე ებრაელებისათვის წარმოადგენდა სოციალური და სულიერი ცხოვრების წესის დაცვის თავისებურ გარანტს¹⁷⁰. ებრაელთა სამლოცველო სახლი იყო და ყოველთვის იქნება სინაგოგა¹⁷¹. ებრაელთა თორაში სწერია: „და ისინი ამიშენებენ მე სახლს სალოცავს, რომ მე შევძლო ვიყო მათთან ერთად“¹⁷². მას სხვაგვარად შეკრების სახლს – „ბეთ-ქნესეთს“ ეძახიან. სახელწოდება მიგვანიშნებს, რომ სინაგოგის ფუნქცია უფრო დიდია, ვიდრე მხოლოდ სალოცავი სახლისა. იგი აგრეთვე რელიგიური განათლების ცენტრს – „ბეთ-მიდრასს“ წარმოადგენდა. სინაგოგა მოითხოვდა განსაზღვრული ქცევის ნორმების დაცვას, მაგალითად: სინაგოგაში ბავშვის წაყვანა, რომელმაც ლოცვა არ იცის, სავალდებულო არ იყო, სინაგოგაში მლოცველი ყოველთვის ერთ ადგილს იკავებდა, სინაგოგაში ორჯერ ლოცულობდნენ, დილით და საღამოს.

ებრაული კულტურის შემსწავლელი მეცნიერების – იუდაიკის მიხედვით, ებრაული სალოცავების გენეზისი ბაბილონელთა მიერ პირველი გაძრის დანგრევას უკავშირდებოდა. პირველი გაძარი ებრაელთა მეფეს სოლომონს აუშენებია სიონის მთაზე. ებრაელი ხალხის ცნობიერებაში სიონის მთა ღმერთის მთას განასახიერებს, ხოლო გაძარი - ღმერთის სახლს. საქართველოში ებრაული სალოცავების ისტორია მიახლოებით პირველი სალოცავების თანადროულია და 26 საუკუნეს ითვლის. მორწმუნე ებრაელები სალოცავს ყოველთვის მთავარ სახლად თვლიდნენ. საბჭოთა ხელისუფლებამ ვერავითარი ზიანი ვერ მიაყენა ებრაული სალოცავის სტატუსს ქართველ ებრაელთა ცხოვრებაში. სალოცავის საშუალებით ორგანიზაცია უკეთდებოდა სამადლო საქმეებსა და ქველმოქმედებას. ღარიბები და გა-

¹⁷⁰ Baazova L. Georgian Jews in the Era of Perestroika.- Soviet Jewish Affairs, 1990, C. 45; Daragan N. დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

¹⁷¹ გელოვანი ა. რწმენა, ღმერთები, ადამიანები, რელიგიურ გერმინთა ლექსიკონი, თბილისი, 1990, გვ. 173

¹⁷² , 1992: -25:8.

ჭირვებულნი ლოცვის დროს პირდაპირ მიმართავენ ჯამაათს, უმთავრესად შაბათს და სხვა დღესასწაულებში. ამ დროს მლოცველები აცხადებდნენ შეწირულ თანხას, რომელსაც სალოცავის გაბაი¹⁷³ დღესასწაულისა და შაბათის გასვლისას აგროვებდა. იყო შემთხვევები, როდესაც თორის კითხვას აყოვნებდნენ მანამ, სანამ ყველა მდიდარი არ გამოაცხადებდა თავის შენაწირს და ა.შ. საქართველოში არსებული სალოცავები პალესტინის და ასევე დიასპორის სალოცავთა უძველესი გრადიციების გამგრძელებელია. სალოცავები ძირითადად შემოსავლელიდან „არონ-ჰაკოდემის“ მიმართულებით იერუშალიმისკენაა ორიენტირებული. სალოცავები ებრაელთა უბნის ცენტრში თავსდებოდა და თავისი სიდიდითა და ბრწყინვალეობით გამოირჩეოდა. კომუნისტური იდეოლოგიის ზეგავლენით საქართველოში თითქმის არ შემორჩა უძველესი სალოცავები. დღესდღეობით არსებული შენობების უმრავლესობა XIX საუკუნის დასაწყისში ან მოგვიანებითაა აშენებული. უძველესი სალოცავი, რომელიც დღეს ახალციხეში მოქმედებს, 1741 წლითაა დათარიღებული. XIX საუკუნეში, როგორც ჩანს, სალოცავების უმრავლესობა ხით ან მდინარის რივის გაუთლელი ქვით იყო აშენებული. ებრაელების ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესისთანავე კეთილმოწყობილი, აგურისა და ქვითკირის შენობები აიგო. ხშირ შემთხვევაში სალოცავი წარმოადგენდა ნაგებობათა კომპლექსს, შემდეგი შემადგენლობით: ერთი ან რამდენიმე სალოცავი დარბაზი, მაცის¹⁷⁴ საცხობი, ქათმის და პირუტყვის საკლავი, მიკვე, სამეურნეო სათავსები, დარაჯის ოთახი და ეზო¹⁷⁵. უნდა აღინიშნოს, რომ პოსტსაბჭოურ სივრცეში ფიქსირდება სამი ტიპის ებრაული სალოცავი: ოფიციალურად რეგისტრირებული სინაგოგა; არაოფიციალურად არსებული სალოცავი

¹⁷³ აღმინისტრაციული დირექტორი, იგი აკონტროლებს სინაგოგის ფინანსურ და აღმინისტრაციულ საქმიანობას.

¹⁷⁴ უმარილო სმიადი, რომელსაც ებრაელები რელიგიური ჩვეულების მიხედვით აცხობენ საადღგომოდ – *ქართულ ებრაელთა სამზარეულო*, მასალები შეკრება, დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთო ილია გაგულაშვილმა, თბილისი 1998, გვ. 85.

¹⁷⁵ დაწვრ. იხ.: *ბოსტანაშვილი შ.* ებრაული სალოცავებისა და სასაფლაოების არქიტექტურა საქართველოში.- ხელოვნება, №1-2, 1991.

სახლები, რომლებიც მოქმედებდა მანამ, სანამ ხელისუფლება არ დაიწყებდა ანტირელიგიურ კამპანიას. ეგრეთ წოდებული მინიაში (ქვორუმი), რომელიც კერძო სახლში იხსნებოდა. ჩვეულებრივ, მათი არსებობა ხელისუფლებამ იცოდა¹⁷⁶.

სამივე დასახელებული გიპი დამახასიათებელი იყო აჭარაში დასახლებული აშქენაზი და ქართველი ებრაელებისათვის, რომელთაც სინაგოგები, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მცხოვრები ებრაელების მსგავსად, ცალკე ჰქონდათ. ამასთან დაკავშირებით ზ. ჭიჭინაძე გაზეთ დროებაში წერდა: „ევროპის ურიების თორაში საქართველოს ურიები არ შევლენ და არც მათში ესენი, მთელი წელიწადი ულოცველადაც რომ დარჩნენ“¹⁷⁷. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ კავკასიის ებრაელები რელიგიური თვალსაზრისით და გრადიციის მიხედვითაც უფრო მეტად ძველი წეს-ჩვეულებების ერთგულნი იყვნენ¹⁷⁸. რუსეთიდან გამოსულ ებრაელებთან დაკავშირებით აქ მოვიშველიებთ ი. დავითს: „საჯაროდ ისმის ხმები, რომლებიც იუწყებიან რუსეთში ებრაელთა ასიმილაციას“¹⁷⁹.

საველე-ეთნოგრაფიული მონაცემებით, ევროპელმა ებრაელებმა ბათუმში დამკვიდრებისთანავე არალეგალურად დააარსეს სალოცავი სახლი. დაქინებითი მოთხოვნა მათთვის სინაგოგის გახსნის თაობაზე 3-ჯერ გადაიღო მთავრობის მიერ. მათ სთავაზობდნენ, რომ დახმარებისათვის ქუთაისის რაბინისათვის მიემართათ. მაშინ შეპალევის¹⁸⁰ ქუჩაზე, 10 წლის იჯარით აიღეს თურქი მოქალაქის ძველი, ერთსართულიანი ხის სახლი, რომელსაც დიდი ეზო ჰქონდა. ყველა მლოცველი ამ სახლში ვერ ეგეოდა. არადა, მდიდარი ებრაელები მზად იყვნენ, აეშენებინათ დიდი სინაგოგა. კ. რიკლინის ცნობით, ბათუმელმა ებრაელებმა 1890 წელს მიმართეს კავკასიის მმართველს შერემეტევს, სინაგოგის ოფიციალურად გახსნის თაობაზე. თანხმობის

---

¹⁷⁶ *Rothenberg J.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 47-50; *Altsbuler M.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 39.

¹⁷⁷ *ჭიჭინაძე ზ.* ურიების თორა და მათი დღესასწაული.- დროება, № 103.

¹⁷⁸ *ივერია*, № 143, 1902; ცნობის ფურცელი, № 1783, 1902.

¹⁷⁹ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 486-572.

¹⁸⁰ დღეს ვაკა-ფშაველას ქუჩა.

ნაცვლად 1890 წელს ქუთაისის გუბერნატორის ბრძანებით დაიხურა არალეგალურად დაარსებული სალოცავი სახლი. სინაგოგის მოწყობილობები, თორის გრაგნილები, გადაგანილი იქნა საცხოვრებელ სახლებში. ამასთან დაკავშირებით ,,

“ № 33, 1890 წელს იგყობინებოდა, რომ ამაში ნაწილობრივ დამნაშავენი იყვნენ თვით ებრაელები, რომელთაც 13 წლის განმავლობაში ვერ შესძლეს ჩამოეყალიბებინათ ძლიერი სათვისტომო საქველმოქმედო ორგანიზაციები და სხვა. ყველა ცხოვრობდა თავისთვის. თუმცა სათქმელია ისიც, რომ „ქართველ ებრაელებს ჯაფითა და შრომით უწევდათ ლუკმა პურის მოძიება თავისთვის და თავისი ოჯახისათვის“. განათლებულმა აშქენაზმა ებრაელებმა სინაგოგის გახსნის თაობაზე კვლავ მიმართეს ქუთაისის გუბერნიის გუბერნატორს, რომელიც, თავის მხრივ, 1895 წლის 21 ივლისს აცნობებდა კავკასიის მეფისნაცვალს: „თქვენს მაღალკეთილშობილებას ვაცნობებ, რომ ბათუმში დიდი რაოდენობით ცხოვრობს ებრაელები... ებრაელების დიდი სურვილია, რომ ქალაქში ჰქონდეთ მათ სალოცავი სახლი, აქეთკენ არის მიმართული მათი საქმიანობა. ამ რამდენიმე ხნის წინ ჩემთან იმყოფებოდნენ 10 ებრაელი ბათუმიდან და მათ მომიგანეს სინაგოგის პროექტი. ისინი მზად არიან დიდძალი თანხა გადაიხადონ, ოღონდაც ეს საქმე ბოლომდე მიიყვანონ“¹⁸¹. შემდგომ, როგორც ებრაულ მოსახლეობაში გადმოცემითაა დაცული, აღნიშნულის თაობაზე მიმართეს უშუალოდ იმპერატორ ნიკოლოზ II-ს. თხოვნას ხელს აწერდნენ: უმაღლესი გილდიის ვაჭარი ისაია დავითის ძე კალაჩევსკი, იოსებ პეიშელი-ებრაელთა სათვისტომოს თავმჯდომარე, მაისეი პოპლოვიჩი, იმრაილ რაბინოვიჩი, ალექსანდრე გოროდეცკი. „თქვენო აღმაგებულებაზე, ნათქვამია მიმართვაში,— ჩვენ, ბათუმელი ებრაელები ვთხოვთ ნება დავგვრთოთ სინაგოგის ასაშენებლად. ეს საჭიროა ერთი ღმერთისათვის სალოცავად, რათა მან მოგცეთ შთამომავალი-ძე, რამეთუ თქვენ ქალიშვილები გყავთ“. დოკუმენტი გაფორმებული იყო ყველა საჭირო

¹⁸¹ *საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი*, ფ. 64, აღწ.1, საქმე № 101, გვ.18.

წესის დაცვით. მთხრობელთა გადმოცემით, მეფე ნიკოლოზი დათანხმებულია და მხოლოდ ამის შემდეგ შინაგან საქმეთა მინისტრს დაუწერია ოფიციალური ბრძანება 1899 წელს სინაგოგის გახსნის ნებართვის შესახებ¹⁸². ბათუმის ვეროპელმა ებრაელობამ თურქი მოქალაქისაგან 2000 მანეთად შეისყიდა მანამდე ნაქირავები შენობა. დაუმთავრებელ სინაგოგაში პირველი ლოცვა 1904 წელს აღევლინა, იმპერატორის მეგვიდრის დაბადებასთან დაკავშირებით. სინაგოგა საარქივო მასალების მიხედვით 1912 წლისთვისაც კი არ იყო დაუმთავრებული¹⁸³. სინაგოგის არქიტექტორი გახლდათ ლევ სიმონის ძე ვოლკოვიჩი.¹⁸⁴

სინაგოგაში მსახურობდნენ რაბინები: დიმიტრი კუზიაგინი, 1900-1903 წლებში; დიმიტრი ვიიბურგი, 1903-1905 წლებში; მაისეი გოკარი, 1906-1910 წლებში; მიხეილ ფუქსი, 1910-1921 წლებში;¹⁸⁵ მიხეილ ჰეიფცი, ბენსიონ ლევინი, იაკობ კურცევი.

აჭარისგანის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1923 წლის 28 მარტის სხდომის №42 ოქმში ნათქვამია: „ებრაელთა სინაგოგა (იგულისხმება აშქენაზური სინაგოგა), მდებარე შეპალევის ქუჩაზე, ჩამორთმეულ იქნას, წინადადება მიეცეს შინაგან საქსახკომს, მიიღოს შესაფერი მომები. აღნიშნული შენობა ჩარიცხულ იქნას კომინალურ სახლთა რიცხვში და გადაცემულ იქნას აჭარისგანის ახალგაზრდა კომკავშირის განკარგულებაში“¹⁸⁶. სინაგოგის დახურვისას სხვადასხვა ლოკუმენტებთან ერთად დაიკარგა ვერცხლის თასი.¹⁸⁷ წლების მანძილზე ამ შენობაში არსებობდა სპორტული ორგანიზაციები „შევარდენი“ და „სპარტაკი“¹⁸⁸, ხოლო 1998 წლამდე ფუნქციონირებდა კულტურ-

¹⁸² _____, III, _____, გვ. 931.

¹⁸³ *საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი*, ფ. 13, აღწერა II, საქმე № 76, გვ. 9.

¹⁸⁴ 1937 წელს ის რეპრესირებული იქნა.

¹⁸⁵ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი -4, აღწერა № 1, საქმე № 132, გვ. 1-2.

¹⁸⁶ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი № P-4, აღწერა № 1, საქმე № 35, გვ. 324-325.

¹⁸⁷ თასზე ამოტვიფრული ყოფილა იმ ებრაელთა ინიციალები, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს სინაგოგის მშენებლობის დაფინანსებაში.

¹⁸⁸ *ლორია მ., გეიფი თ.* აშქენაზური სინაგოგა ბათუმში, გვ. 52.

რული ცენტრი „ქართველთა და ებრაელთა ურთიერთკავშირი.“ 1998 წლის ნოემბრიდან შენობამ კვლავ დაიბრუნა რელიგიური სტატუსი¹⁸⁹.

1908 წლის შინაგან საქმეთა სამინისტროს მონაცემით ქალაქ ბათუმში იყო ორი სინაგოგა: 1. რუსებისათვის 2. კავკასიელებისათვის¹⁹⁰. კავკასიელ ებრაელთა ეს სინაგოგა ჩვენამდე მოღწეული არაა.

მაშინაა ჯანაშიელმა, აბრამ ხუხაშიელმა, არონ აშურმა მოქალაქე სიმონ ენუქიძისაგან 1920 წელს შეისყიდეს კერძო სახლი, რომელიც საჩუქრად გადასცეს ქართველ ებრაელთა თემს, რათა ამ სახლში ქართველ ებრაელთა სინაგოგა გახსნილიყო. აღნიშნული პერიოდიდან ეს სახლი სინაგოგის მოვალეობას 9 მარტის ქუჩაზე ასრულებდა 2000 წლამდე¹⁹¹. ებრაული თემის წევრების თქმით, აქ მოღვაწეობდნენ რაბინები – იაკობ ბაბალიკაშვილი და შალომ ელიგულაშვილი¹⁹².

ამქენაზურ და ქართველ ებრაელთა სინაგოგებში სკამები დალაგებულია გრძივი კედლების გასწვრივ და შუაში. იერუსალიმისკენაა ორიენტირებული არონ ჰაკოლეში – წმინდა კილობანი. რომელიც ყველა სინაგოგაში ან სამლოცველო სახლში თორის შესანახი ადგილია. არონ ჰაკოლეში ფარდით არის დაფარული – პარახეგ. მასზე ამოქარგულია „დავითის ფარი“. სალოცავის შუაგულში დგას თება, საჯამათო მლოცველთათვის განკუთვნილი. წმინდა კილობანის წინ აგრეთვე დგას ნერ-გამუდი ანუ მარადიული ცეცხლი, ლამპა, რომელიც უნდა იყოს მარად ანთებული. ორივე სინაგოგაში გვხვდება ქალთა გალერეა – აზარა. ქართველ ებრაელთა სინაგოგასთან არის ნაგებობათა კომპლექსი შემდეგი შემადგენლობით: ქათმის და პი-

---

¹⁸⁹ ლორია მ. ებრაული სინაგოგა ბათუმში.- ჭოროხი, II, ბათუმი, 1998 გვ. 140.

¹⁹⁰ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 13, აღწ.3, საქმე № 1423 გვ. 3.

¹⁹¹ 2000 წელს ხანძრის გამო შენობა დაზიანდა.

¹⁹² ლორია მ. ებრაული სინაგოგა ბათუმში, გვ. 140.

რუგყვის საკლავი, მიკვე, სამეურნეო სათავსოები, დარაჯის
ოთახი.

ამდენად, აჭარაში გვხდება ორი - ქართველი და აშქენაზი
ებრაელების სინაგოგა. ეს ებრაელები სალოცავად ცალ-ცალკე,
თავიანთ სინაგოგებში დადიოდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ იუ-
დაიზმი ორივესათვის საერთო იყო. ამგვარი განცალკევება მათ
შორის არსებული გრადიციულ-ყოფითი კულტურის სხვაობით
უნდა აიხსნას. ქართველი ებრაელობა საკუთრივ ქართველებ-
თან უფრო მეტ სიახლოვეს იჩენდა, ვიდრე მის თანაგომელ აშ-
ქენაზ ებრაელებთან.

სურათი

ბათუმის აშქენაზური
სინაგოგა

ბათუმის აშქენაზური სინაგოგა რეკონსტრუქციამდე

ქართველ ებრაელთა სინაგოგა ბათუმში

თემა ქართველ ებრაელთა სინაგოგაში

აშქენაზურ სინაგოგაში ქალთა გალერეა - აზარა

ქართველ ებრაელთა სინაგოგაში ქალთა გალერეა - აზარა

თორა

არონ ჰაკოდეში

საქმიანობის ისტორიიდან. ზ. ჭიჭინაძე 1904 წელს ასე ახასიათებდა ქართველ და ევროპელ ებრაელებს: „ურიანი არიან კაცნი გულწრფელნი, კეთილის გულის, შრომის მოყვარენი, კაცნი მოღრეკლნი სარწმუნოებაზედ, საკუთარი საქმე კაცებისა არის ვაჭრობა, ზოგიერთი იმათგანი კიდევ დადიან სამღვარს გარეთ საქონლის მოსაგანად... ევროპის ებრაელნი უმეგესად გერმანული კილო-კავის ენით ლაპარაკობენ... იგინი მიმდევენ უმეგეს მესაათევობას, ოქრომჭედლობას და ვაჭრობას... მათში განათლებულთ რიცხვი დიდია... თფილისში მათ აქვთ თითქმის ყველა დარგის ქარხნები და სავაჭრო მალაზიები, მოქალაქე ებრაელთა გარდა არიან ჯარისკაცნიც... უმეგეს იგინი მუსიკას მიმდევენ“¹⁹³. ზ. ჭიჭინაძის ეს დახასიათება გამოდგება აჭარაში მცხოვრებ ებრაელთა საქმიანობის განსასაზღვრადაც.

ქუთაისის გუბერნიის გუბერნატორი აცნობებდა კავკასიის მეფისნაცვალს: „თქვენს მაღალკეთილშობილებას ვაცნობებ, რომ ბათუმში დიდი რაოდენობით ცხოვრობს ებრაელები. ისინი დასახლებულნი არიან ქალაქის ცენტრალურ რაიონებში. მათი უმრავლესობა ეწევა კომერციულ საქმიანობას. უნდა მოგახსენოთ ისიც, რომ ბათუმში არსებულ ფაბრიკა-ქარხნების აღმინისგრაფიის ძირითად ნაწილს სწორედ ისინი შეადგენენ. მათ ეკუთვნით მაღაზიების უმრავლესობა და ფლობენ დიდ აქციებს ბათუმის ბანკებში. ამ რამდენიმე ხნის წინ ბათუმში ჩამოვიდოდნენ ებრაელნი ცენტრალური რუსეთის გუბერნიებიდან. ნაწილი ჩამოსულთაგან დასახლდა ზღვის სანაპიროსთან. მათ დახმარებას უწევენ ბათუმელი ებრაელები. ბათუმში აგრეთვე არსებობს ებრაელთა კულტურულ-საქველმოქმედო ორგანიზაციები, რომლებიც მართავენ სხვადასხვა სახის ღონისძიებებს და შემოსული თანხით ეხმარებიან ხელმოკლე ებრაელებს, თანხებს აბანდებდნენ სხვადასხვა საქმეებში“. აგრეთვე საარქივო დოკუმენტს თან ახლავს საქველმოქმედო ორგანიზაციის წესდება და დამფუძნებელთა სია:

- საქველმოქმედო ორგანიზაციის მოღვაწეობის არეალი არის ქალაქი ბათუმი.

- ორგანიზაციის მიზანია, ბათუმში მცხოვრებ გაჭირვებულ ებრაელებზე ფულადი დახმარება.

---

¹⁹³ ჭიჭინაძე ზ. ქართველი ებრაელები საქართველოში, გვ. 69.

• ავამდყოფ ებრაელებზე მედიკამენტებით დახმარება და მათი საავამდყოფოში დაწვენა საზოგადოების ხარჯზე. ამ საკითხზე ყურადღების გამახვილება შემთხვევითი არ იყო, რამეთუ ბათუმი იყო მალარიის ბუდე.

• მათ შემოსავალს წარმოადგენდა საწევრო შესატანი და დამფუძნებელთა შემოწირულობანი.

დამფუძნებელნი:

- იურისტი მიხეილ არონისძე ფუქსი.
- ექიმი დავით მიხეილისძე კუზიაგინი.
- პოლიგრაფსერვისის მფლობელი ხაიმ მოსეს ძე შმავესკი.
- ბათუმელი ვაჭარი იუდა მოსკოვის ძე ჩერტკოვი.
- ბუღალტერი მოსე ისაკის ძე შელოვიცკი.
- საღებავის ქარხნის მფლობელი აბრამ საულის ძე ბერგმანი¹⁹⁴.

ბათუმში დასახლებულ ებრაელებს, ვაჭრობის ნებართვის ასაღებად, როგორც ჩანს, პოლიციის დეპარტამენტში თხოვნენ ხელწერილს იმის შესახებ, რომ ისინი არ გაასახიფრებდნენ და პრევენციას არ გამოთქვამდნენ იმ შემთხვევაში, თუ მხარის ხელისუფლების მიერ მიღებული იქნებოდა დადგენილება ებრაელთა ვაჭრობის აკრძალვის თაობაზე¹⁹⁵. ასეთი დადგენილება არაერთხელ იქნა მიღებული, რასაც შედეგად ებრაელთა კავკასიიდან გაძევება მოყვა¹⁹⁶.

ივ. მესხი 1925 წელს წერდა: „ერთი სიგყვით ბათუმი შემოერთების შემდეგ, რომელიც უწინ მეთევზეთა დიდ სოფელს წარმოადგენდა... გაიზარდა, სავაჭრო, სამრეწველო ქალაქად იქცა“¹⁹⁷. ამ პროცესში დიდია ებრაელთა წვლილი. ებრაელები საქალაქო ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში იყვნენ ჩაბ-

---

¹⁹⁴ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ.13, აღწ. 3, საქმე №198; აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე №278, №1805.

¹⁹⁵ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 4, აღწ. 2, საქმე №2495, გვ. 141; ფ. 254, აღწ. 3, საქმე № 648, გვ. 19.

¹⁹⁶ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 7, აღწ. 1, საქმე № 2518, გვ. 1-21; ფ. 17, აღწ. 1, საქმე № 9139, გვ.1-2.

¹⁹⁷ აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე №447, გვ. 5.

მულნი. ებრაელთა ენციკლოპედიის მიხედვით, XIX ს-ის ბოლო-სათვის ბათუმში ოფიციალური მონაცემების მიხედვით ცხოვრობდა 31 ებრაული ოჯახი. ისინი ვაჭრობდნენ და საქმიანობდნენ სხვადასხვა პროფესიის მიხედვით¹⁹⁸.

დ. კლდიაშვილის თქმით, „ყველაზე მეტი შემოსევა განიცადა ბათუმმა, რადგან არსად არ ჰქონდა გასავალი მუშა-ხელს, როგორც აქაურ ქარხნებში; ქუთაისის, ოზურგეთის, სენაკის, ზუგდიდის მაზრებიდან აუარებელი ხალხი მოდიოდა“¹⁹⁹. 1883 წელს ამასთან დაკავშირებით ინგლისელი მოგზაური ჩარლზ მერვინი აღნიშნავდა: „ბათუმში პოლიცია და ქალაქის მმართველობა აძალეზდნენ ებრაელებს დაეგოვებინათ ქალაქი ორი კვირის განმავლობაში... აგრეთვე ამაგებს, 80-იან წლებში ბათუმმა სწრაფი ტემპებით დაიწყო განვითარება. ქალაქში შემოდიოდა სამღვარგარეთის და რუსეთის კაპიტალი, რის გამოც რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებიდან თავი მოიყარა ბევრმა ებრაელმა: ოდესიდან, ნიკოლაევიდან, კრემენჩუგიდან, ისინი წარმოადგენდნენ მსხვილ საწარმოო და მანუფაქტურულ ფირმებს და კანტორებს, განსაკუთრებით სანავთობო დარგში“²⁰⁰.

1856 წელს ბათუმში გაიხსნა რუსეთის საკონსულო. ვიცე-კონსულად დაინიშნა ებრაელი პეტრე ნიკოლოზის-ძე ჯულინი. მას ბათუმში გაუშენებია კერძო პარკის გიპის ბაღი. ჯულინი ყოფილა მცენარეების დიდი მოყვარული. თავისი ბაღისათვის სამღვარგარეთიდან და სხვა ადგილებიდან გამოუწერია იშვიათი ჯიშების ეგზოტიკური და დეკორაციული მცენარეები. შემდეგ ამ ბაღიდან ბევრი იშვიათი მცენარე გადაურგავთ ქალაქის პარკში²⁰¹.

1885 წელს პორტო-ფრანკო გაუქმდა. რკინიგზის ნაპირებზე, ქალაქის მახლობლად, იწყება აგარაკების შენება, რათა დიდი ფული შეეძინათ. აუარებელ ფულს ყრიდნენ ამ ადგილებში. მუჰაჯირებისაგან შეისყიდეს დიდძალი ადგილები. მათ შორის იყო ბათუმის ნოგარიუსი, ებრაელი გერენშტეინი. ბათუმის შემოერთების შემდეგ ნავსადგურის უფროსად დაინიშნა კონგრ-ადმი-

198 , III, დასახ. ნაშრომი, გვ. 831.

199 *კლდიაშვილი დ.* ჩემი ცხოვრების გზაზე, ქართული პროზა, XVI, თბილისი, 1988, გვ. 429.

200 . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 429.

201 , 1906, C. 637.

რალი გრევე, რომელიც ოკრუგის შტაბის უფროსთან ერთად აქტიურად იბრძოდა ბათუმის სამხედრო სამზღვაო ბაზაზე და ნავსადგურად გადაქცევისათვის.²⁰²

ქუთაისის გუბერნატორის – გენერალ გერშელმანის წარდგინებით 1888 წელს ბათუმში პოლიციის მმართველობა გაუქმებულ იქნა, და მართვა ქალაქის თვითმმართველობას გადაეცა.²⁰³ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქალაქო თვითმმართველობები ქალაქების მიხედვით საქართველოში შემოღებული იქნა: 1874 წელს – თბილისში, 1875 წელს – ქუთაისში, 1876 წელს – ახალციხესა და გორში, 1882 წელს – ფოთში. ებრაელთა მონაწილეობა საქალაქო თვითმმართველობაში 1870 წლის 15 ივნისიდან განისაზღვრებოდა შემდეგნაირად:

. 35. «
,
,
».

. 88. «
»²⁰⁴.

ბათუმის პირველი არჩევნების საბჭოს სათათბიროში შევიდნენ ეროვნების მიხედვით: რუსი-8, ქართველი-11, სომეხი-10, ბერძენი-2, ებრაელი-4²⁰⁵, (პასეკი ნ.ბ., ციბერმანი ა.ფ., ვარშავსკი ი.მ., ვანშეილდი ა.ბ.), პოლონელი-2, გერმანელი-1²⁰⁶. 1906 წელს – ფეოდორ ბარახოვსკი ²⁰⁷, 1918 წელს – კრასევიჩი ი.გ., კუზიაგინი ვ.დ., კუზიაგინი ვ.ე., ლევინი ა.კ., მაგიევიჩი ე.ა., ფონშტეინი ი.ვ., ფონშტეინი პ.ა., ფუქსი მ.ა.²⁰⁸, 1919 წელს – პა-

---

²⁰² სიჭინავა ვ. ბათუმის ისტორიიდან, 1958, გვ. 78.
²⁰³ კლდიაშვილი დ. დასახ. ნაშრომებ გვ. 426.
²⁰⁴ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 1, 451.
²⁰⁵ ხ. ახვლედიანი მიუთითებს ორ ებრაელს – ახვლედიანი ხ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ბათუმი, 1978, გვ. 207.
²⁰⁶ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -6, აღწ. 1, საქმე № 10, ფურც. 3; -7, აღწ. 1, საქმე № 26, გვ. 3-4.
²⁰⁷ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -7, აღწ. 1, საქმე № 413, გვ. 2.
²⁰⁸ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -7, აღწ. 1, საქმე № 687, გვ. 2-3.

სეკი ნ.ბ., რადზიშევსკი ი., ვოლფენზონი მ., პანასევიჩი ი.ვ.²⁰⁹, 1920 წლის მუნიციპალიტეტში შევიდნენ 36 სმოსანიდან: ქართველი-20, რუსი-2, სომეხი-4, ებრაელი-2, ბერძენი-8²¹⁰.

ბათუმში მომრავლდნენ სხვადასხვა გილდიის ვაჭრენი: პირველი გილდიის 15 კაციდან 5 ებრაელი იყო, მეორე გილდიაში - 180-დან 22 ებრაელი, მესამეში - 540-დან 51 ებრაელი. ბათუმში დასახლებული ებრაელები მუშაობდნენ როგმილდისა და მანთაშევის ქარხნებში²¹¹.

კვერცხის ექსპორტზე ბათუმიდან საინგერესო ცნობებს გვაწვდის ნ. წერეთელი. მისი თქმით, „ეს ექსპორტი ძირითადად დაიწყო 1897 წლიდან, და პირველი, ვინც ამ საქმეს ხელი მოკიდა, ვასილ გილვოკი იყო. ბათუმის პორტით ეს საქონელი იგზავნება ოლესაში, ქერჩში, სევასტოპოლში, იალტაში, პეგერბურგში. საზღვარგარეთ კი - ჰამბურგში, ნაკლებად - მარსელსა და ლონდონში. ვაჭარი ებრაელები, ქართველები, სომხები ყიდულობენ კვერცხებს გლეხებისაგან და რკინიგზის მეშვეობით შემოჰქონდათ ბათუმში. ებრაელები, საქონელს იძენდნენ და ძირითადად შემოჰქონდათ ქუთაისის ოლქის სოფლებიდან²¹².

ნ. ელიაშვილის თქმით, პირველი მსოფლიო ომის დროს ებრაელი ვაჭრები გამოცოცხლდნენ, მოძლიერდნენ. ქუთაისში, თბილისსა და ბათუმში ასპარეზზე გამოვიდნენ ახალი მდიდრები - « », « ». მათ შეიძინეს სახლები და აგარაკები ²¹³.

თუნუქის ქარხნის დამაარსებელი იყო „სააქციო საზოგადოება შილინგოვსკი და კომპანია“, რომელიც დაარსდა 1910 წელს. ამ საწარმომ 1918 წელს შეიცვალა სახელი და იწოდე-

²⁰⁹ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -7, აღწ. 1, საქმე №728, საქმე-732, გვ. 3-4-5.

²¹⁰ სურგულაძე ა. სიორიძე მ. პორტო-ფრანკო ბათუმში, ბათუმი, 1996, გვ. 74.

²¹¹ აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე № 16, №227, №233.

²¹² . დასახ. ნაშრომი, გვ. 405-406.

²¹³ . დასახ. ნაშრომი, II, გვ. 537.

ბოლა „პლასტინად“. მისი დირექტორი იყო შილინგოვსკი იგნატი იოსების ძე²¹⁴.

სააქციო საზოგადოება „შილინგოვსკი და კომპანიას“ ჰყავდა 25 აქციონერი: ი. შილინგოვსკი, იერუსალიმსკი, ნ. გლუდუშენკო, ე. იაროცკი, პ. შუტცი, ვ. კაპლანი, ს. დუნინი, ს. ლეიჰმანი, ე. არვინატიდი, კ. რეკე, მ. ლებედევი, პ. ხადეაპულო, კ. კაპიტანიდი, დ. მარგატილისი, მ. პორემანცი, კ. კოსტანკი, ა. ბასენკი, ფ. გერასიმოვი, ა. გოლოხოვსკი, გ. ბუჩუკური, ვ. სემიონიდი, პ. გელგინი, ს. სავიდი, ა. დრაგულასი, ი. მაჩაიძე.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდგომ, 1921 წლის აპრილში გაუქმდა ზემოთ დასახელებული სააქციო საზოგადოება²¹⁵.

რეგიონში მოღვაწე ებრაელთაგან აღსანიშნავია აგრეთვე: კაპლანი გოლფი გერშოვიჩი – მექანიკური თუჯჩამოსასხმელი და საქვაბე ქარხნის მფლობელი. უშვებდნენ თუჯისა და სპილენძის ფილებს, მექანიკურ და საქვაბე მოწყობილობებს, ასევე აწარმოებდნენ ორთქლის მანქანებისა და ძრავების რემონტს. კომპანია „ბერტმანი და კარპოვსკი“ საღებავების ქარხანა, მღებარეობდა პუშკინის პროსპექტზე №6. უშვებდნენ – ბარიგს, ოხრას და ზეთის საღებავებს. ხ.მ. შმაიესკი – პოლიგრაფსერვისის მფლობელი, მისაილოვსკის №6. ა. ჩერტკოვი – სათამაშოების მაღაზიის მფლობელი. ჩერტკოვი – საკანცელარიო ნივთების მაღაზიის მფლობელი²¹⁶. კასრის დამამზადებელი საამქრო ჰქონდა ნავთის გარის მსხვილ მეწარმეს რ. შუტცს²¹⁷. ი. იაკობსონს ჰბონდა ორი კინოთეატრი „პალასი“. კინო-სეანსების დაწყებამდე აქ გამოდიოდნენ სამღერად კრასენბაუმების ოჯახი. მარინეს ქუჩაზე²¹⁸ №3-ში განლაგებული იყო დ. კაპელის

²¹⁴ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი -21, საქმე №19, გვ.1; ფონდი -21, საქმე № 17, გვ. 3.

²¹⁵ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი -21, საქმე № 5, გვ. 3; აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის რუსულ ხელნაწერთა ფონდი, საქმე №218.

²¹⁶ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 271-278.

²¹⁷ სიორიძე მ. ბათუმის როლი მსოფლიო ბაზრისათვის ბრძოლაში (1883-1916 წწ.).- ბათუმის უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია, I, ბათუმი, 1995, გვ. 81.

²¹⁸ მემედ აბაშიძის გამზირი.

სგამბა. აქვე მდებარეობდა მ. ბორმანის ორი მუსიკალური მა-
ლაზია²¹⁹. ასევე, აქვე იყო საათის შემკეთებელი საამქროები: დ.
ვოლხოვის, გ. სიმხოვიჩის, ე. ენკილევიჩის.

ბათუმელი ებრაელების ნაწილი კუსგარულ საქმიანობას
მისდევდა, სახელოსნოებს ხსნიდა და თაობიდან თაობას გადას-
ცემდა მემკვიდრეულ საიდუმლოებას. ასე იხსნებოდა ქულების,
საათის შემკეთებელი სახელოსნოები, სამკერვალოები, მრავლ-
დებოდა სავაჭრო ჯიხურები. ძველ ბათუმელებს ახსოვთ მკე-
რავეები: ა. კლეიმინოვი, გ. ლევიტოვი, რ. ვაგანსკი, დ. ბერ-
შათსკი, მ. გაბაი. მექუდეები – ბენო და აბრამ ბარდანაშვილე-
ბი (მამა-შვილი), დავით იაკობაშვილი. გაზიანი წყლებით მო-
ვაჭრენი – ძმები კრუპნიკები²²⁰.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთში ებ-
რაელები თანასწორუფლებიან მოქალაქეებად გამოცხადდნენ,
ხოლო ხელისუფლების სათავეში ბოლშევიკების მოსვლის
შემდეგ რკპ (ბ)-ში გაჩნდნენ ებრაული კომუნისტური სექციები,
რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ებრაულთა მოზიდვას. ამ პრო-
ცესების პარალელურად გრძელდებოდა საბჭოთა კავშირის გე-
რიგორიაზე მცხოვრები ებრაელების ასიმილაცია ადგილობრივ
მოსახლეობასთან, ებრაული კულტურიდან სხვადასხვა ნაციონა-
ლურ კულტურაზე გადახრა. ებრაული მოსახლეობის უდიდესი
ნაწილი ყოფილი მეწარმეები, წვრილი ვაჭრები, კულტმსახურნი
და სხვანი გამოცხადდნენ „არაშრომით ელემენტებად“, მათ ჩა-
მოერთვით ხმის უფლება, ნაციონალიზმის გამო შეზღუდეს მათი
სამსახურში და საშუალო პროფესიულ სასწავლებელში მიღება.
ამ შეზღუდვებმა იმდენად შეამცირა ებრაული მოსახლეობის
რიცხვი, რომ საბჭოთა წყობილება იძულებული გახდა თავიდან
განეხილა ეს საკითხი. ერთადერთი გამოსავალი მათი სოფლის
მეურნეობაზე ორინგაცია იყო. 1924 წლის 29 აგვისტოს სრული-
ად რუსეთის აღმასრულებელი კომიტეტის პრემიდიუმმა მიიღო
დადგენილება მშრომელ ებრაელთა მიწათმომწყობი საგანგებო
კომიტეტის დაარსების შესახებ²²¹.

²¹⁹ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 283.

²²⁰ ბარდანაშვილი ს. ბათუმელი ებრაელები, ავტორის პირადი არქივი.

²²¹ აჭარა, № 182, 1998.

1927 წლის 5 მარტს თბილისში იქმნება მშრომელ ებრაელთა მიწათმომწყოები საზოგადოება – მეფსი, რომელსაც უნდა უზრუნველყო ებრაელების სოფლის მეურნეობაში ჩაბმა²²².

საქართველოს ხელისუფლება უმიწო გლეხებს აკმაყოფილებდა ადგილობრივი ან რესპუბლიკის გარეთ არსებული მიწის ფონდებით. ქართველი ებრაელები თავს იკავებდნენ საქართველოს გარეთ გადასახლებაზე. მაგალითად, ებრაელებით კომპაქტურად დასახლებული 9 მაზრის (გორი, ახალციხე, სიღნაღი, რაჭა-ლეჩხუმი, შორაპანი, ფოთი, ბორჩალო, თბილისი) სოფლის მეურნეობაზე გადასვლის 288 მსურველი კომლიდან, მხოლოდ 21-მა ითხოვა ყირიმსა და სოჭში გადასახლება. კოლმეურნეობების შექმნის დროს ირღვეოდა ნებაყოფლობითი პრინციპი, მოსახლეობას აშინებდნენ კულაკებად გამოცხადებით და სოციალურ-ეკონომიკური ზეწოლის პირობებში ებრაელობაც თანდათან ებმებოდა კოლექტიურ ცხოვრებაში.

1928 წელს შეიქმნა ქართველ ებრაელთა ორი კოლმეურნეობა – „პირველი დასაწყისი“, და „წითელი გორა“, რომელშიც გაერთიანებული იყო 392 სული. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ იმ პერიოდში საქართველოში ცხოვრობდა 20600 ქართველი ებრაელი და მემს-ში გაერთიანებულნი იყვნენ აგრეთვე, სხვა ეროვნების წარმომადგენლებიც, მაშინ 392 ძალზედ მცირე ციფრია. 1928-1937 წლებში შეიქმნა 15-მდე ებრაელთა კოლმეურნეობა: სურამის, ქარელის, ვანის „პირველი ნაბიჯი“, კულაშის „ვ. სტურუას“, საჩხერის „მშრომელი ებრაელი“, ონის, გირიფონის, ახალციხის „მეგობრობა“, მუხრანის „მე-3 ინტერნაციონალი“, სუჯუნას „გ. კახიანის“, ქობულეთის „აჭაროზეგი“, საგარეჯოს „ახალი ცხოვრება“, ბანძის, ხობის „კოლხეთი“, წითელი გორა (სიღნაღთან), რომელშიც გაერთიანებული იყო მხოლოდ 574 კომლი ებრაელი. კოლმეურნე გლეხობის ანაზღაურების ფორმა და ოდენობა ოდნავადაც ვერ აკმაყოფილებდა კოლმეურნეობის წევრთა საარსებო მინიმუმს, განსაკუთრებით პირველ წლებში. გამოუცდელი და აუთვისებელ მიწაზე გადასახლებულნი ებრაელები განიცდიდნენ შრომის იარაღების, საცხოვრებელი სახლების, სასმელი წყლის უქონლობას, ხშირად

---

²²²კალინინი მ. მიწის მუშა-ებრაელები სსრ ერთა კავშირში, გვილისი, 1928, გვ. 7-8.

მიმშილობდნენ, აძლევდნენ მათ უვარგისს მიწებს (გაუვალი ტყე და ჭაობი გირიფონში, „კოლხეთსა“ და „წითელ გორაში“). მოსახლეობას აქ აკავებდა ხელისუფლების იძულება და არა მიწის სიყვარული და ენთუზიაზმი²²³.

საქართველოს მემსის თავმჯდომარე იყო შ. ელიგულა-შვილი, ხოლო აჭარის – მ. შანგაიგი (1932-1933 წლები). 1934 წელს ა. ლორთქიფანიძე, 1934 წლის 22 ნოემბრიდან მ. დიკერმანი²²⁴. მემსი მდებარეობდა ქ. ბათუმში ორჯონიკიძის ქ. № 23. იგი ხელმძღვანელობას უწევდა ქობულეთის „აჭაროზგის“ სახელობის კოლმეურნეობას: კოლმეურნეობაში ებრაელთა მიზიდვას, მათ დასაქმებას როგორც სოფლის მეურნეობაში, ასევე სხვა სფეროებში.

მემსის წევრობის მსურველები ავსებდნენ ანკეგას: ოჯახის წევრების რაოდენობის, ქონების აღწერის, საქონლის სულალობის სრული ჩამოთვლით. მათ ეძლეოდათ საწევრო ბილეთი, რომელიც შევსებული იყო ქართულ, რუსულ, ებრაულ (იდიში) ენებზე.

მემსის წევრობის უფლება ჰქონდა ყველა ეროვნების წარმომადგენელს, რომელსაც გააჩნდა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება²²⁵. უნდა შექმნილიყო მემსის უკრედეები რომლის მეშვეობითაც ხდებოდა შემსვლელთა მიღება. შესაგანი არ უნდა ყოფილიყო 10 კაპიკზე ნაკლები, ხოლო შესვლის დროს 25 კაპიკზე ნაკლები. თუმცა შეიძლებოდა თანხა შემცირებულიყო მხოლოდ მასზე, ვინც სწავლობდა. შესაგანი თანხები აკრებილი უნდა ყოფილიყო დელეგატების ან მემსის უკრედის წევრების მიერ²²⁶.

---

²²³ *ნობიძე შ.* ეროვნული უმცირესობანი საქართველოში და ღონისძიებები მათი ეკონომიკური და კულტურული განვითარებისათვის (1921-1937).- საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, №4, 1982, გვ. 78-79.

²²⁴ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი -117, საქმე № 7, № 46, გვ. 10-11.

²²⁵ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი -117, საქმე №7, გვ. 2, 6; საქმე №2, გვ. 2, 7.

²²⁶ *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, ფონდი -117, საქმე №7, გვ. 21.

პროპაგანდისათვის გამოწერილი და გაყიდული უნდა ყოფილიყო ჟურნალი: „

„ ჟურნალისათვის სგაგიები მოწმდებოდა მემსის უჯრედის ბიუროს მიერ.

1933 წლის აღრიცხვის მიხედვით, რომელიც ჩაგარდა მემსის მე-4 კონფერენციისათვის, ჩანს: სულ მემსში გაერთიანებული იყო 2600 კაცი, მუშათა რაოდენობა შეადგენდა 942-ს, მოსამსახურეთა-175-ს, მეწვრილმანენი-30-ს, მოსწავლეები 846-ს, ეროვნული შემადგენლობა შემდეგნაირი იყო: ქართველი ებრაელი-33 კაცი, რუსი ებრაელი-139, ქართველი-850, სომეხი-747, დანარჩენები-ბერძნები, თურქები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. 1936 წლის მონაცემებით კი მემს-ში გაერთიანებული იყო 6000 კაცი. მუშა 3199, მოსამსახურე 1722, კოლმეურნე 32, სამხედრო 68. ეროვნული შემადგენლობა შემდეგნაირი იყო: ქართველი ებრაელი-188, რუსი ებრაელი-417, ქართველი-1951, რუსი 1412, სომეხი-701...

აჭარის მემსის ორგანიზაცია თავის წევრებს ესმარებოდა არა მარტო შრომით დასაქმებაში, არამედ სოციალურ-საყოფაცხოვრებო საკითხების გადაჭრაშიც, რამაც გამოიწვია შემდგომ პერიოდში ებრაელთა და სხვა ეროვნების წარმომადგენელთა რაოდენობის ზრდა.

მემსის ქონებას და ფინანსებს შეადგენდა: შესასვლელი და ყოველთვიური გადასახადი, შემოწირულობა თითოეული მოქალაქისა, დაწესებულებისა, თამაშდებოდა ლაგარეა, რომლითაც ესმარებოდნენ ხელმოკლე ებრაელებს.

აჭარმემსში დაფიქსირებულია ებრაელთა სპეციალური ანკეტები მათ ავგონომიურ ოლქში გამგზავრებაზე, რომელთა შორის თითქმის არ არის ქართველი ებრაელი²²⁷.

ამგვარი ანკეტების არსებობა დასტურია იმისა, რომ კოლმეურნეობის შექმნის მთავარი მიზეზი გახლდათ არა მარტო ებრაელთა საზოგადოებრივ-სასარგებლო შრომით საქმიანობაში ჩართვა, არამედ, ძირითადად მაინც, ებრაელთა გადასახლება მათთვის შორეულ აღმოსავლეთში შექმნილ ავგონომიურ ოლქში.

---

²²⁷ აჭარის ავგონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი -117, აღწერა 1, საქმე № 265, გვ. 72-73-74.

განხილული მასალები ნათლად ადასტურებს, რომ ებრაელები აჭარაში საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროში იყვნენ ჩაბმულნი, კერძოდ, ვაჭრობდნენ, იხდიდნენ სამხედრო სამსახურს, იყვნენ კულტურისა და განათლების, ჯანდაცვის მუშაკები... მათ დიდი წვლილი შეიტანეს რეგიონის ეკონომიკურ დაწინაურებასა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად გადაქცევის საქმეში.

Tavi mesame

ebraelTa tradiciuli yofa

ოჯახი და საოჯახო ყოფა. ოჯახი ადამიანთა ურთიერთობის პირველადი უჯრედია, ყოველმხრივ მოხერხებული, ისტორიულად გამოცდილი და სოციალურად აპრობირებული. მისი ფუნქციები სხვადასხვანაირია, რომლებიც შეიძლება შემდეგნაირად დაჯგუფდეს: ოჯახის სამეურნეო-ეკონომიკურ და კულტურულ მოთხოვნილებათა უზრუნველყოფა, მომავალ თაობათა სოციალიზაცია, ბიოლოგიური კვლავწარმოება და მემკვიდრეობის უფლებების რეგულირება, რელიგიური დოგმების დაცვა-შენახვა და ა.შ.²²⁸.

როგორც შულხან ყარუხი გადმოგვცემს, კაცი ვალდებულია შეირთოს ცოლი, რათა განაყოფიერდეს და გამრავლდეს. თუ მათ შეეძინათ ვაჟიშვილი და ქალიშვილი, მაშინ შესრულებული არის თორის ძირითადი დავალება²²⁹. საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა საოჯახო გრადიციები ქართველი ხალხის საოჯახო ყოფის პარალელურად უნდა იყოს განხილული, რამეთუ ქართული ოჯახის ზოგადი მოდელი თითქმის მისადაგება ქართველი ებრაელის ოჯახს. ამასთან დაკავშირებით საფესებით მართებულად აღნიშნავდა ც. მესხიშვილი, რომელიც ქართულ და ებრაულ ოჯახებს შორის უფრო მეტ მსგავსებაზე მიუთითებდა, ვიდრე განმასხვავებელ ნიშნებზე, ზოგიერთი ნიუანსის გამოკ-

---

²²⁸ დაწვრ. იხ.: *ხარაძე რ.* დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, გვილისი, 1939; *ითონიშვილი ვ.* ქართველ მთიელთა საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 1960; *მისივე*, ცენტრალური კავკასიის მთიელების საოჯახო ყოფა, თბილისი, 1969; *ბეჭიაა მ.* ოჯახის ეთნოლოგიური კვლევის მეთოდური საკითხები, თბილისი, 1988, *ახუგბა თ.* ოჯახი და საოჯახო ყოფა აჭარაში, თბილისი, 1990; *მკელაძე ნ.* სოციალურ ორგანიზაციათა გიპოლოგიისა და მოდელირების თეორიული და მეთოდოლოგიური პრობლემები.-კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში, ბათუმი, 1996; *Beck R.* Theology for the Healthy Family - Woman, Abuse and the Bible, Cumbria UK, 1996; *Kroeger C.* God's Purposes in the Midst of Human sin. - Woman, Abuse and the Bible, paternoster press, Cumbria UK, 1996.

²²⁹ იხ. *შულხან ყარუხი*, გამოსაცემად მოამზადა რაბი აარონ ელაშვილმა, მახარონ ასაფერ, იერუსალიმი, 2000.

ლებით²³⁰. ქართველი ხალხის მსგავსად, კავკასიის ებრაელებშიც XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ძირითადად ოჯახის ორი სახე – დიდი და პაგარა ოჯახი გვხვდებოდა²³¹. საქართველოში ჯერ კიდევ აღრეული ხანიდან, კერძოდ, V საუკუნიდან არსებობდა ინდივიდუალური ოჯახი, რომელიც ფეოდალური საზოგადოების პირობებში იქცა ოჯახის ძირითად ფორმად, ხოლო მის პარალელურად არსებობდა საოჯახო თემის გადმონამოური ფორმა – დიდი ოჯახი. IX-X საუკუნეების საქართველოშიც „სახლობა მრავალრიცხოვანი და პაგარა ყოფილა...“²³². დიდი ოჯახის არსებობა სოფლად მცხოვრები ებრაელების ყოფაში უფროა დამოწმებული, სადაც ისინი მრავალდარგობრივი მეურნეობით იყვნენ დაკავებულნი. თავისთავად მეურნეობის ფართო მასშტაბი მრავალი სულის ერთად ცხოვრებას მოითხოვდა. მაგალითად, აწყურში ლევიშვილების დიდი ოჯახი, რომელიც სამი თაობისაგან შედგებოდა, ცხოვრობდა ერლოიან-გვირგვინიან საცხოვრებელში. ოჯახს ჰქონდა 10 ჰექტარი სახნავ-სათესი, ჰყავდა 4 უღელი ხარი, 6 მეწველი ძროხა, ცხვარი, ვენახი და ყოველგვარი სამეურნეო იარაღი – გუთანი, კავი, ურემი და ასე შემდეგ. ასეთი ოჯახის ძირითად საქმიანობას მამაპაპური მეურნეობა წარმოადგენდა²³³. ებრაელთა დიდი ოჯახი 3-4 თაობიანი იყო. იგი სამი სახით ვლინდებოდა. ესენი იყო სამამო, სამმო და საბიძაშვილო. ეს ფორმა ახლოს იდგა აჭარაში დაფიქსირებულ დიდ ოჯახთან²³⁴. ებრაული ოჯახის დაშორება სოფლის მეურნეობისაგან, კერძოდ, მიწათმოქმედებისაგან, განაპირობებდა დიდი ოჯახის დაშლას უფრო წვრილ სეგმენტებად. ამას ხელს უწყობდა ქვეყანაში შექმნილი სოციალ-ეკონო-

²³⁰ *მესხიშვილი ც.* ახალციხელ ებრაელთა გრადიციული ყოფა, საკანდიდაგო სადისერტაციო ნაშრომი, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 1998, გვ. 41.

²³¹ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 188

²³² *ჯავახიშვილი ივ.* ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, გფილისი, 1929, გვ. 372; *ითონიშვილი ვ.* კავკასიის ხალხთა საოჯახო ყოფა, თბილისი, 1977, გვ. 12.

²³³ *მესხიშვილი ც.*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45

²³⁴ დაწვ. ის.:

(- -), 1988; *მისივე*, აჭარული ნოგრო და გვარი, ბათუმი, 2005; *ახუება თ.* ოჯახი და საოჯახო ყოფა აჭარაში, თბილისი, 1990.

მიკური მდგომარეობა და რუსეთის ცარიზმის მიერ მიღებული ანგისემიტიკური კანონები, კერძოდ, 1835 წლის კანონი ებრაელთა შესახებ, რომელმაც საქართველოს ერთ დროს დამჯდარ ქართველ მეურნე ებრაელს მეწვრილმანე ვაჭრობისაკენ უბიძგა²³⁵.

ჩვენს საკვლევ ტერიტორიაზე გვხვდება ორი და სამი თაობისაგან შემდგარი პაგარა ოჯახი. ამათგან, ქართველ ებრაელთა ოჯახი უმთავრესად სამ, ხოლო აშქენაზ ებრაელთა ოჯახები – ორ თაობას აერთიანებდა, რამდენადაც აშქენაზებში ქორწინების შემდგომ ახალი ოჯახის ცალკე ცხოვრების გენდენცია უფრო მკვეთრი იყო.

ქართველ ებრაელებში ჩვენს მიერ დაფიქსირდა კროს-კუზენური ქორწინებები, რომელიც განაპირობებდა იმ ფაქტს, რომ კომპაქტურად დასახლებულ ებრაელთა უმრავლესობა ერთმანეთის ნათესავი იყო. ყოველივე ეს განსაზღვრავდა მათი საოჯახო ყოფის ერთგვაროვნებასაც. იმყოფებოდნენ რა ახლო ნათესაურ ურთიერთობაში, მათ ყოველთვის გააჩნდათ მჭიდრო კავშირი არა მარტო თავისი ოჯახის წევრებთან, არამედ მონათესავე ოჯახებთანაც.

ებრაული ოჯახის უფროსი დიდი უფლებებითა და პატივისცემით სარგებლობდა. გრადიციულად იგი ასაკით უფროსი მამაკაცი იყო, რომელიც არეგულირებდა ოჯახში მამაკაცთა საქმიანობას, ყიღვა-გაყიდვის საქმეს, ოჯახის წევრთა ქორწინების საკითხებს და საოჯახო ყოფის სხვა მნიშვნელოვანი პრობლემების მოგვარებისას სარგებლობდა გადამწყვეტი ხმის უფლებით. მის ამგვარ უფლებებს გარკვეულწილად თორაც განსაზღვრავდა, სადაც წერია: „პატივი ეცი მამას და დედას, რათა დღეგრძელი იყო მიწაზე...“²³⁶.

საველე მასალებით ირკვევა, რომ ოჯახის უფროსის რიგ ფუნქციას ზოგ შემთხვევაში ქალი ითავსებდა. მაგალითად, ბათუმში ჯანაშვილების ოჯახში უფროსი მამაკაცის გარდაცვალების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ დარჩა დაქორწინებული შვილი და წესით იგი მოიაზრებოდა ოჯახის მეთაურად, დედა წარმოადგენდა მთავარ ფიგურას. მას ებარა ოჯახის დოვლათი და მთელ კაპიტალსაც იგი განკარგავდა. ამასთანავე,

---

²³⁵ ბერძენიშვილი ნ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 161.

²³⁶ , , 1992 - , 19:3.

საოჯახო სამუშაოების შესრულების პროცესში მას ყველა ქალი ემორჩილებოდა.

ებრაულ ოჯახში ქალის საკმაოდ დიდ უფლებებზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ აღრეული ხანიდანვე ბავშვის ეროვნება განისაზღვრებოდა არა მამის, არამედ დედის ეროვნული კუთვნილების მიხედვით. ბავშვს დედა თუ ებრაელი ჰყავდა, მამა კი სხვა ეროვნების, იგი გვარს მამისას აგარებდა, ეროვნებით კი ებრაელი იყო. ალბათ სწორედ ამიგომ საქართველოში დღესაც საკმაოდ ხშირია ერთი გვარის წარმომადგენლები, ეროვნებით ზოგი ებრაელია, ზოგი კი – ქართველი²³⁷.

ებრაულ ოჯახში მამაკაცები ძირითადად ფულის შოვნით იყვნენ დაკავებული. მამაკაცი მისდევდა ვაჭრობას, ხელოსნობას, ასევე, ჩაბმული იყო სამოგადოებრივ საქმიანობაში. ქალები უმეტესწილად შიდასაოჯახო საქმიანობას ეწეოდნენ. უკლიდნენ ბავშვებს, საცხოვრებელსა და კარმიდამოს. მათვე ევალებოდათ ბაზარში სურსათ-სანოვაგის ყიდვა, საჭმლის მომზადება, რელიგიური დღესასწაულების წესების მკაცრი დაცვა და შიდასაოჯახო წვრილმანი საქმეები. ებრაულ ოჯახში ქალის შრომა დამოკიდებული იყო ოჯახის შემადგენლობაზე. პაგარა, ორთაობიან ოჯახში ქალის საქმეს ძირითადად დედა ასრულებდა. მას შვილებიც ეხმარებოდნენ. რაც შეეხება სამთაობიან ოჯახს, აქ საოჯახო სამუშაოები ნაწილდებოდა დედამთილსა და რძალს შორის. ჩვენი საველე მასალების მიხედვით, ოჯახის უფროსი ქალი უმთავრესად სამზარეულოთი იყო დაკავებული, ხოლო რძალი – პროდუქტების შეძენით.

ქართველ ებრაელთა ოჯახი ხასიათდებოდა ოჯახის ახალი წევრის, რძლის ახალ სოციალურ გარემოში ინტეგრაციის რიგი თავისებურებით. დედამთილი თვალყურს ადევნებდა რძლის მიერ ბაზარში ნაყიდი პროდუქტისა და საბაზრო ღირებულების ბალანსს. შესაბამისად შესყიდული საქონლის სიმცირისათვის დედამთილი რძალს საყვედურსაც ეუბნებოდა. ქართველ ებრაელთა ოჯახში ფულის კონტროლის აღნიშნულმა თავისებურებამ სათავე დაუდო ურთიერთდახმარების განსაზღვრულ ფორმას. იგი გულისხმობდა მშობლების მიერ გათხოვილი ქალიშვილის

---

²³⁷ *იველაშვილი თ.* ქალის უფლებრივ-ქონებრივი მდგომარეობა ქართველ ებრაელებში.- ანალები, I, თბილისი, 2001, გვ. 68.

დახმარებას კვირაში ერთხელ ან ორჯერ სტუმრობით, რომლის დროსაც მათ თან მიჰქონდათ პროლექტები.

შრომის სქესობრივი განაწილება ქართველი ებრაელების ოჯახებში მკაცრად იყო დაცული. რაც შეეხება აშქენაზ ებრაელებს, მათში ქალსა და მამაკაცს შორის შრომა მკაცრად არ იყო დიფერენცირებული. მამაკაცი შეიძლება დახმარებოდა ქალს საჭმლის მომზადებაში, რეცხვაში, ბავშვის მოვლაში...

ებრაულ ოჯახში ქალის ქონებრივ მდგომარეობას უმთავრესად ქმნიდა მზითვი - **ქეთუბა**. იგი საქორწინო ხელშეკრულების საჯაროდ გაფორმებული აქტი იყო. მას წერილობითი სახე ჰქონდა და შეიცავდა ერთმანეთის მიმართ ნუფე-დელოფლის, როგორც ებრაელები ეძახიან - **ხათან-ქალას** ვალდებულებებს. ქეთუბა ყოველთვის ქალს რჩებოდა და ინახავდა სიცოცხლის მანძილზე. ქალიშვილის მშობლები, თუ შესაძლებლობა ჰქონდათ, ახალდაქორწინებულებისათვის ყიდულობდნენ სახლს ან ბინას, ეს კეთდებოდა იმისათვის, რომ ოჯახის დაშლის შემთხვევაში, ქალს საცხოვრებელი ჰქონოდა. ქალიშვილის მზითვის შეგროვებას მშობლები იწყებდნენ ბავშვის დაბადებიდან, ხოლო თუ რამდენიმე ასული ჰყავდათ, მაშინ ყიდულობდნენ ერთნაირ ნივთებს იმის გათვლით, რომ შემდგომში დებს შორის არ წარმოშობილიყო კონფლიქტი.

ვაყის მშობლები იძენდნენ საჭირო ძვირფასეულობას რძლისთვის. ჭურჭელს და სხვა ნივთებს ახალდაქორწინებულები საკუთარი შესაძლებლობებით ყიდულობდნენ იმ შემთხვევაში, თუ ცალკე იცხოვრებდნენ, თუმცა, თუ ოჯახი ფინანსურად უზრუნველყოფილი იყო, მაშინ ახალდაქორწინებულები შედიოდნენ ისეთ სახლში, სადაც ყველაფერი იყო, ავეჯი, ჭურჭელი... და იწყებდნენ მასში ცხოვრებას²³⁸.

ებრაული გრადიციით არაებრაელზე თვითნებურად დაქორწინებული ქალი ან ვაკე ოჯახიდან არაფერს არ ღებულობდა. ნათესაობა მათ მურგს აქცევდა და ასეთი ოჯახი ნათესაობაში კარგავდა უფლებრივ მდგომარეობას ნათესაურ ურთიერთობათა რიგ სფეროში, მათ შორის მორალურ მხარდაჭერასაც. ასეთ

---

²³⁸ *დემუროვა* ლ. ქ. ბათუმის ეროვნულ უმცირესობათა ოჯახი და საოჯახო ყოფა.- ხელნაწერი ის.: ბათუმის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების ხელნაწერთა ფონდი, აღწერა №3, საქმე №733, ბათუმი, გვ. 21.

შემთხვევაში მშობლებსა და ახალგაზრდებს შორის ნორმალური ურთიერთობების ჩამოყალიბებას ხანგრძლივი დრო სჭირდებოდა. მაგალითად, ბოთერაშვილის ოჯახის ერთი ასული გაპყვა ებრაელს და ისინი ისრაელში გადასახლდნენ, ხოლო მეორე ასული მშობლების თანხმობის გარეშე ქართველზე გათხოვდა. ოჯახისათვის ეს იყო არასასიამოვნო მოულოდნელობა, რადგან ქალიშვილს ბავშვობიდან უნერგავდნენ და არიგებდნენ, რომ იგი აუცილებლად უნდა გაჰყოლოდა თავის თანატომელს. როგორც ოჯახმა, ისე მთელმა ნათესაობამ შეწყვიტა ყოველგვარი ურთიერთობა მათთან. იმავე ოჯახში ვაჟმა ცოლად მოიყვანა სოფელ კულამის მკვიდრი ებრაელი ქალი და მათთან გადავიდა საცხოვრებლად. რამდენიმე წლის შემდეგ ოჯახში გარდაიცვალა დედა. მამა დარჩა მარგო, ხოლო ურჩ ქალიშვილს ეყოლა შვილები, რის გამოც მამა მას შეურიგდა და მხოლოდ ამის შემდეგ გადასცა მემკვიდრეობის ნაწილი.

როგორც ჩანს, ებრაელებს კარგად აქვთ გააზრებული ის ფაქტი, რომ ბიეთნიკურ ოჯახში დაბადებული ბავშვი, ირჩევს რა ერთ-ერთი მშობლის ეროვნებას, ამით მეორე მშობლის ეთნიკურ ხაზს წყვეტს. თანაც ასეთი ქორწინების რაოდენობრივი თანაფარდობა დიდი და მცირერიცხოვანი ეთნოსებისათვის სხვადასხვა პროცენტს შეადგენს. მცირერიცხოვანი ეთნოსისათვის იგი პროცენტულად უფრო დიდი გამოდის, ზემოქმედების ძალაც მეტი აქვს, ამიტომ მცირერიცხოვანი დიასპორა უფრო სწრაფად განიცდის ასიმილაციას²³⁹.

ბავშვის დაბადება. ოჯახის ერთ-ერთ ძირითად და მარადიულ ფუნქციას ბიოლოგიური კვლავწარმოება შეადგენს. ოჯახსა და საზოგადოებას შობადობის ინტენსიობის მნიშვნელობა მთელი სიგრძე სიგანით ადრეული ხანიდანვე ჰქონდა გააზრებული. ისე, როგორც მრავალ ხალხში, ებრაელებშიც ფეხმძიმობასა და მშობიარობასთან დაკავშირებით აუცილებელი იყო მთელი რიგი სავალდებულო რწმენა-წარმოდგენათა და წეს-ჩვეულებათა შესრულება. მათგან გარკვეული ნაწილი რაციონალურ ხასიათს აგარებდა. ეს ჩვეულებანი და რწმენა-წარმოდგენები, პირველ რიგში, მიზნად ისახავდა ფეხმძიმე თუ

---

²³⁹ ბუქია მ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 32, 53.

მშობიარე ქალის დაცვას მავნე და ავი სულების უარყოფითი ზემოქმედებისაგან²⁴⁰.

ებრაელთა ოჯახში ქალის უპირველესი მოვალეობა შიდა-საოჯახო საქმეებთან ერთად ბავშვის მოვლა-აღზრდაა. მათი წარმოდგენით მშობლებს, რომლებიც სიცოცხლეს აძლევენ ბავშვს, ეს პასუხისმგებლობა შეეხებოდა უნდა ჰქონდეთ და მათი მოვალეობა არა მარტო თვალყური ადევნონ და აღზარდონ სიყვარულით, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, მათში უნდა გააღვივონ ეროვნული ტრადიციები. ახალშობილი არ აგარებს არავითარ ცოდვას, ამასთან დაკავშირებით ყოველდღიურ დილის ლოცვაში ებრაელები ამბობენ: „ღმერთო ჩემო, გონება რომელიც მომანიჭე მე სუფთაა...“²⁴¹.

ებრაელებში უძველესი პერიოდიდან უშვილობა დიდ უბედურებას წარმოადგენდა, რადგან ოჯახი უმემკვიდრეოდ რჩებოდა. ქალისათვის ეს ყველაზე დიდ ტრაგედიადა და ნაკლად ითვლებოდა. ამას ისინი მიაწერდნენ ბოროტ სულებს და მტრებს. უშვილო ოჯახის ხვედრი მეტად მძიმე და სამწუხარო იყო. უშვილო ქალს ოჯახში ჩამორთმეული ჰქონდა მრავალი უფლება. ამის გამო იგი ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა, რათა შვილი შესძენოდა. თუ ქალი დაფხვმძიმდებოდა, გარკვეული აკრძალვები უნდა დაეცვა საკვების მიღების დროს. მისთვის ზოგიერთი საკვების მიღება მეტად სასარგებლო იყო, ზოგიერთისა კი – მავნე.

ფეხმძიმობისას ქართველი ებრაელები ისე, როგორც ბელორუსისა და უკრაინის ებრაელები, მიმართავდნენ მარჩიელს, იცოდნენ დაცდა, რომელიც ახლოს ღვას ქართულ სინამდვილესთანაც. ფეხმძიმე ქალის მუცელში ძლიერი მოძრაობა, პირველ თვეს სისუსტის შეგრძნება, სიმმარში მგლის ნახვა იმის მიმანიშნებელი იყო, რომ მას ვაჟი ეყოლებოდა, ხოლო თუ სიმმრად ბაყაყს ნახავდა, მაშინ მას გოგო შეეძინებოდა. ებრაული ტრადიციით ახალშობილი დაბადებიდან მერვე დღეს უნდა მონათლულიყო.

²⁴⁰ იხ.: *თავლიშვილი რ.* ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქუთაისელ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან, 1940; . . . , 1990; *იველაშვილი თ., ცაგარეიშვილი თ.* გვიხმობს მამული მამა-პაპათა, 1995.

²⁴¹ . . . , 1992 - . . . , 28: 6.

ვაეის შობიდან 40 დღის, ხოლო ქალის შობიდან 60 დღის განმავლობაში, ქალი უწმინდურად ითვლებოდა და მას არ ჰქონდა ქმართან ურთიერთობის უფლება. ამ ხნის გასვლის შემდეგ ქალი ასრულებდა მიკვეს რიგულს - ახდენდა განწმენდას²⁴².

სახელის დარქმევა. ებრაელებში ახალშობილი ბავშვისათვის სახელის დარქმევას ჯერ კიდევ ბიბლიური პერიოდიდან ენიჭებოდა დიდი მნიშვნელობა. ებრაული გრადიციის თანახმად, სახელის ამორჩევა დაკავშირებული იყო ცხოვრების რომელიმე მნიშვნელოვან მომენტთან. ადამიანი და მისი სახელი ერთმანეთისაგან განუყრელი იყო. საკმარისია, ვთქვათ, რომ ღმერთმა ებრაელები გამოიყვანა ეგვიპტიდან იმ მიზეზის გამოც, რათა მათ შეენარჩუნებინათ ძველი ებრაული სახელები. ეგვიპტელთა მონობაში მათ დაკარგეს ბევრი სულიერი ღირსება, მაგრამ არ რცხვენოდათ ებრაული სახელებისა და ამ კუთხით იყვნენ გადარჩენილნი²⁴³.

ებრაელთა გადმოცემით, იურესალიმის პირველი გაძრის დანგრევის შემდეგ, ძვ. წ. VI საუკუნეში წარმოიშვა წეს-ჩვეულება, რომლის თანახმადაც ვაკიშვილებისა და ქალიშვილებისათვის დაერქვათ ახლო ნათესავების სახელები: მამის, დედის, დიდედის და ასე შემდეგ. ქართველი ებრაელებისაგან განსხვავებით, აშქენაზი ებრაელები ბავშვებს მხოლოდ გარდაცვლილის სახელებს არქმევდნენ. ისინი თვლიდნენ, რომ არ შეიძლებოდა ბავშვს დარქმეოდა ცოცხალი ნათესავის სახელი, რადგან ეს გარემოება ბავშვს უბედურებას მოუტანდა. ქართველი ებრაელები კი უპირატესობას ანიჭებდნენ მშობლების, და ცოცხალი, ძველი თაობის წარმომადგენლების სახელებს. მათთან ეს წეს-ჩვეულება გამოხატავდა პატივისცემასა და დაფასებას უფროსი თაობისადმი. ხშირად ახალშობილს არქმევდნენ ისტორიული პიროვნების სახელს. მიაჩნდათ, რომ მათი დამსახურება და პატიოსნება ეხმარება იმ პიროვნებას, ვინც მათ სახელს აგარებს.

²⁴² *შულხან ყარუხი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 336-339.

²⁴³ დაწვრ.: ის.:

, 1994; , 1990; ,, - , 1994.

ეს უბიძგებს იაროს სწორი გზით. ხშირად მამა შვილს არქმევდა იმ პირის სახელს, ვინაც მას თორა ასწავლა.

ვაკუს უპირატესად ნათლობის დროს არქმევდნენ სახელს, ხოლო ქალს – სინაგოგაში, დაბადებიდან პირველ შაბათს. ამასთანავე არ იყო მიღებული ახალშობილის სახელის წარმოთქმა მანამ, სანამ ეს ცერემონია ფორმალურად არ ჩაგარდებოდა. ამიგომ არ იყო მიღებული კითხვის დასმა – „რას დაარქმევთ ბავშვს?“ და თუ ეს კითხვა მაინც დაისმებოდა, მშობლები უმრავლეს შემთხვევაში შემდეგნაირად უპასუხებდნენ „ჩვენ ჯერ არ გადაგვიწყვეტია“²⁴⁴.

ნათლობა. ახალშობილთან დაკავშირებით ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მომენტია ნათლობის რიტუალი. თორის მიხედვით, „დაბადებიდან მერვე დღეს, მონათლული იყოს ყოველი ახალშობილი მამრობითი სქესისა“²⁴⁵.

ყოველი მორწმუნე ებრაელი მამა ვალდებული იყო შეესრულებინა თორის ეს მითითებები და შვილის დაბადებიდან მერვე დღეს წინდაცვეთის რიტუალი ჩაეგარებინა. ეს რიტუალი ივრითზე იწოდება – **ბრიგ-მალა**, რაც წინდაცვეთის აღთქმას ნიშნავს, ხოლო ვინც ამ წესს უშუალოდ ასრულებს, მას **მოგელი** ეწოდება.

რელიგიური თვალთახედვით სასტიკად იკრძალებოდა წინდაცვეთისათვის ქირურგის მოწვევა, თუნდაც რაბინის თანდასწრებით. მთხრობელთა გადმოცემით, ექიმს შეეძლო უმალეს ღონებზე კვალიფიციურად ჩაეგარებინა ეს ოპერაცია, მაგრამ იგი არ იყო უფლებამოსილი შეესრულებინა წინდაცვეთის აღთქმა, რამდენადაც წინდაცვეთის რელიგიური მნიშვნელობა განისაზღვრებოდა არა მარტო ლოცვების კითხვით, არამედ თორის მითითებების მკაცრი დაცვითაც.

წინდაცვეთა იყო არა უფროსი თაობის მონაგონისადმი ხარკის გადახდა, არამედ კანონი, რომელსაც ებრაელები ასრულებდნენ ათასწლეულების მანძილზე. ეს რიტუალი ჰიგიენური და სამედიცინო უსაფრთხოების თვალსაზრისითაც სასარგებლოდ ითვლებოდა, თუმცა იგი უპირველეს ყოვლისა ებრაელი

---

²⁴⁴ *ლორია მ.* ავტორის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები და აუდიო-ვიზუალური არქივი, 1997-2005.

²⁴⁵ , , 1992 - , 17:10-14.

ხალხის ღმერთთან მუდმივი კავშირის გამომხატველი იყო და ამიგომაც მკაცრად იცავდნენ მისი შესრულების ყველა პირობას. ხალხური განმარტებით, მხოლოდ ღირსეული მოგელის მიერ შესრულებული რიგული ინარჩუნებდა თავის არსს.

წინდაცვეთას ასრულებდნენ დაბადებიდან მერვე დღეს, მიუხედავად იმისა რა იქნებოდა ეს დღე – შაბათი, საახალწლო დღესასწაული – **იომ-ქიფური** თუ სხვა რომელიმე მნიშვნელოვანი თარიღი. ორშაბათს დაბადებულ ბავშვს წინდაცვეთას უსრულებდნენ შემდეგ ორშაბათს, თუ ბავშვი მოეველინებოდა ქვეყანას შაბათს, მაშინ რიგული უნდა შესრულებულიყო შემდეგ შაბათს.

წინდაცვეთის გადაღება შეიძლებოდა მხოლოდ ბავშვის ავადმყოფობისას, სუსტად ყოფნისას, ნაადრევი მშობიარობის და იმ შემთხვევაში, თუ ექიმის რჩევით წინდაცვეთა ბავშვის ჯანმრთელობას საფრთხეს შეუქმნიდა.

პირს, რომელსაც წინდაცვეთის დროს ახალშობილი ეჭირა ხელში, **სანდაკი** ეწოდებოდა. სანდაკის ფუნქცია საპატიო მოვალეობად ითვლებოდა.

სასურველი იყო, მაგრამ არა აუცილებელი, რომ წინდაცვეთას დასწრებოდა 10 მლოცველი მამაკაცი – **მინიანი**. სხვა სასიხარულო ამბების მსგავსად, ნათლობა აუცილებელად აღინიშნებოდა საღვთისმეტყველო სუფრით, რომელიც ამ შემთხვევაში ღებულობდა რელიგიური დღესასწაულის „სეუდაგმიცვას“ ხასიათს.

ბარ-მიცვა და ბაგ-მიცვა: ვაჟი აღწევს რელიგიურ სრულასაკონებებს ცამეტი წლის, გოგონა კი თორმეტი წლის ასაკში. მათ შესაბამისად უწოდებდნენ „ბარ-მიცვას“²⁴⁶ და „ბაგ-მიცვას“²⁴⁷. ამ დროიდან ისინი ზრდასრულებად ითვლებოდნენ და თვითონ აგებდნენ პასუხს საკუთარ ქმედებებზე.

მოზარდს ამ მნიშვნელოვანი მომენტის აღსანიშნავად, ჩვეულებრივ, საშუალება ეძლეოდა ხალხის თანდასწრებით შეესრულებინა **მიცვა** – აღქმა. ამ რიგულის შესრულებისაგან ვაჟი ცამეტე წლამდე თავისუფალი იყო. ბარ-მიცვას რიგულისათვის ვაჟს იძახებდნენ თორასთან და სინაგოგაში იგი კითხულობდა

---

²⁴⁶ აღთქმის ვაჟი.

²⁴⁷ აღთქმის ასული.

წინასწარ მომზადებულ **დრამას** - ლექციას რელიგიურ თემაზე. ეს ქორწინების, შვილის დაბადების, მძიმე ავადმყოფობისაგან განკურნების გლოფას ფაქტად ითვლებოდა. ამ მომენტიდან ვაქი სარგებლობდა იგივე უფლებებით, როგორითაც ნებისმიერი მორწმუნე ებრაელი.

რამდენადაც ქალები არ მონაწილეობდნენ საზოგადო ლოცვაში მამაკაცებთან ერთად, ამიტომ არავითარი ოფიციალური ცერემონია გოგონას ბაგ-მიცვას ასაკში შესვლასთან დაკავშირებით არ სრულდებოდა. თუმცა, ჩვენს დროში ზოგიერთი ოჯახი ცდილობს, როგორმე აღნიშნოს ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა. ასეთი სიახლეების წინააღმდეგ ებრაელები არ ილაშქრებენ, თუ, რა თქმა უნდა, ამით არ ირღვევა თორის კანონები.

დღესასწაულის მასშტაბი დამოკიდებული იყო პირად გემოვნებაზე და ოჯახის საშუალებაზე, მაგრამ, სუფრას არ უნდა დაეჩრდილა ჩვეულება, არ უნდა დაეფარა დღესასწაულის ებრაული ხასიათი. მოზარდს საშუალება უნდა მიეცემოდა, რომ მასზე დაკისრებული პასუხისმგებლობა ეგრძნო, რაც წინაპრების მრავალსაუკუნოვანი გრადიციების დაცვაში, საკუთარი მოვალეობის შესრულებასა და ღვთის წინაშე სხვა ვალდებულებებში გამოიხატებოდა.

ამდენად, განხილული მასალებიდან ნათლად ჩანს, რომ ებრაული ოჯახის წევრებს შორის ურთიერთობები ყალიბდებოდა პაგრიარქალური წყობით. უმცროსები ექვემდებარებოდნენ უფროსებს, უმცროსი ძმა - უფროსს. ოჯახის უფროსისადმი ყველა პატივისცემით იყო გამსჭვალული. საოჯახო ყოფაში ბავშვის დაბადება, ნათლობა, სახელის შერქმევა თუ სხვა რიგული მიმართული იყო ებრაული ოჯახის თვითმყოფადობის შენარჩუნებისაკენ.

საქორწინო წეს-ჩვეულებები. ებრაულ საქორწინო გრადიციებში შეინიშნება ბიბლიური ეპოქის დანაშრეგები, რითაც დასტურდება გრადიციული კულტურის ამ სფეროს კონსერვატიულობა. მეორე მხრივ, ქართველ ხალხთან ხანგრძლივი კონტაქტების შედეგად საქართველოში მცხოვრებ ებრაელებში, განსაკუთრებით კი ქართველ ებრაელებში, დასტურდება ქართველი ხალხისათვის ნიშანდობლივი საქორწინო ჩვევები. ამ საკითხების გარკვევაში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ი. ჭყო-

ნიას²⁴⁸; თ. ოჩიაურის²⁴⁹; თ. იველაშვილის²⁵⁰; მ. ბექაიას²⁵¹; ნ. მაჩაბლის²⁵²; ლ. მელიქიშვილის²⁵³ და სხვათა ნაშრომები.

ქართველ ებრაელებში ისე, როგორც მთლიანად პოსტსაბ-ჭოურ სივრცეში მცხოვრებ ებრაელებში, ოჯახების დამოყვრება-დანათესავეებისათვის რამდენიმე საფეხური იყო გასავლელი: ხელის დაკვრა – ნიშნობის პირველი საფეხური; სიყვევის გატანა უბანში – რაც გულისხმობდა დამოყვრების სანათესაოში გახმაურებას; გარიგება – როცა ოჯახები ეკონომიურ მომენგებზე თანხმდებოდნენ; დაბევება – რაიმე ნიშნის, ბეჭდის ან ფულის გაცვლა; ნიშნობა და ქორწილი. მოგჯერ ნიშნობასა და ქორწილს აერთიანებდნენ, რაც იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ რამდენად კარგად იცნობდნენ ოჯახები ერთმანეთს²⁵⁴.

აჭარაში მცხოვრებ როგორც ქართველ, ისე აშქენაზ ებრაელებში ეს საფეხურები გამარტივებული იყო და საქორწინო ცერემონია გულისხმობდა მხოლოდ გარიგებას, ნიშნობას – „კიდუშინს“ და ქორწილს – „ნისუინს“. საინტერესოა, რომ დასაქორწინებელი ქალ-ვაჟის ოჯახების ახლო ნაცნობობის მიუხედავად, მაინც საჭირო იყო საქმის მოსაგვარებლად მათ შორის მაჭანკლის – „მაშვლის“ დახმარება. მაშვლის საქმიანობა დაფიქსირებულია როგორც ქართველ, ისე აშქენაზ ებრაელებში, ოღონდ მცირეოდენი განსხვავებით. ევროპელ ებ-

²⁴⁸ *ჰყონია ი.* ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში, თბილისი, 1955.

²⁴⁹ *ოჩიაური თ.* წყლის კულტის ელემენტები საქორწინო რიტუალში, მსე. თბილისი, 1975.

²⁵⁰ *იველაშვილი თ.* საქორწინო წეს-ჩვეულებანი საქართველოში, თბილისი, 1999.

²⁵¹ *ბექაია მ.* ძველი და ახალი საქორწინო გრადიციები აჭარაში, ბათუმი, 1974.

²⁵² *მაჩაბელი ნ.* ქართველი ხალხის საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან (მზითვის ინსტიტუტი აღმოსავლეთ საქართველოში), თბილისი, 1976.

²⁵³ *მელიქიშვილი ლ.* გრადიციული და საქორწინო წესჩვეულების სტრუქტურული ანალიზი და ინოვაცია, თბილისი, 1986.

²⁵⁴ *მაგალ-მალაღაშვილი,* დასახ. ნაშრომი, გვ. 62;

« . . . », 2000, . 204-205;

( ) .- IV
, 2001, . 286.

რაელებში 1918 წლამდე არსებობდა სპეციალურად ამ მიზნით მოსაქმე პროფესიონალი მაჭანკალი. მისთვის ეს პროფესია იყო და ამით ირჩენდა თავს. აჭარაში აშქენაზი მაშველის საქმიანობა მხოლოდ მითითებული რეგიონით შემოიფარგლებოდა. რაც შეეხება ქართველ ებრაელებს, ისინი მაშვალს საჭიროების შემთხვევაში იყენებდნენ. მაშვლად შეიძლება მოწვეული ყოფილიყო თემში დაფასებული ან დაინტერესებული მხარის რომელიმე ებრაელი ნათესავი, რომლის საქმიანობა უკვე აღარ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ აჭარის რეგიონით. იგი მთელ საქართველოს მოიცავდა. მაშვალი ადგენდა ქალ-ვაყის ეროვნულ კუთვნილებასა და სარწმუნოებას. ებრაელებს თავისი ეროვნების გადარჩენის ინსტინქტმა გამოუმუშავა ამ საკითხისადმი თავისებური მიდგომა. მათთვის აუცილებელი პირობა იყო ებრაელის ებრაელად დარჩენა, მომავალი თაობების ებრაული სულით აღზრდა და თავისივე ეროვნების ადამიანზე დაქორწინება. პარალელურად მაშვალი არკვევდა ოჯახის რეპუტაციასა და ეკონომიკურ მდგომარეობას. ქალ-ვაყის შეუღლებაზე ფიქრი იწყებოდა მას შემდეგ, როდესაც ისინი მიაღწევდნენ საქორწინო ასაკს. სავსე მონაცემებით, ქალების უმრავლესობა თხოვდებოდა ძირითადად 16 წლიდან, ხოლო ვაყების დაოჯახება 18 წლიდან ხდებოდა. როგორც უკვე ითქვა, ებრაული კანონის თანახმად, რელიგიურად ვაყი სრულწლოვანი 13 წლის ასაკში ხდება, ქალი კი 12 წლისა და უკვე ამ დროიდან მათ შეუძლიათ დაოჯახება. ქუთაისელ ებრაელებში ცნობილი იყო გამონათქვამი: „13 წლის ქალი ან ქვის ქვეშ ან ქმრის ხელში“²⁵⁵.

საქართველოს ებრაელებში დაფიქსირებულია ბავშვთა მცირეწლოვან ასაკში დანიშვნის შემთხვევები. ასეთ დროს ვაყის პაგრონი ქალის მშობლებს მისცემდა ფულს – „ქესუმს“, ან რაიმე ნივთს, ხოლო ქალის მხარე ფიცს – „კინიანს“ დებდა და სტუმრებს გაკვანძულ ცხვირსახოცს გადასცემდა, რომლის მიხედვითაც იგი ღებულობდა პასუხისმგებლობას, რომ შვილს სხვას აღარ მიათხოვებდა²⁵⁶. თუმცა ასეთი ფაქტები ჩვენს საკვ-

²⁵⁵ . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 586.

²⁵⁶ დაწვრ. იხ.: *თავდიშვილი რ.* ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქუთაისელ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან, თბილისი, 1940.

ლევ რეგიონში მცხოვრებ ებრაელებში საველე მასალებით არ დასტურდება. საქორწინო წყვილის შერჩევით დაინგერესებული იყო როგორც დასაქორწინებელი წყვილის ოჯახი, ისე ადგილობრივი ებრაული სათვისტომოს წევრები, რომლებიც ყოველივეს თვალყურს ადევნებდნენ. ქალის საქორწინო ასაკის შესრულების შემდეგ სათვისტომო ვაჟის ოჯახის წევრებს ეხმარებოდა, რაც ვაჟის სხვადასხვა სახის დღესასწაულებზე დასწრების ხელშეწყობაში გამოიხატებოდა. ყოველივე ეს საქორწინო წყვილთა გაცნობის მიზნით ხდებოდა. თავშეყრის ადგილი შეიძლება ყოფილიყო რომელიმე ახლობლის დაბადების დღე, რელიგიური და საერო დღესასწაული, განსაკუთრებით აღსანიშნავი იყო შაბათის დღესასწაული. თორის მიხედვით შაბათი უფლის დღედ არის გამოცხადებული: „ექვსი დღე აკეთე საქმე. მეშვიდე დღე კი დასვენების შაბათია“²⁵⁷. შაბათი იწყება პარასკევს, მზის ჩასვლისას და ოჯახის დიასახლისი იწყებს საშაბათო მზადებას, ამზადებს რელიგიურ კერძებს, ალაგებს სახლს. დიასახლისს ყოველივე ეს შაბათის დადგომამდე უნდა დაემთავრებინა. ამ შესვენებზე მომავალი საპაგარძლო ცდილობდა, გამოეყვინა კარგი თვისებები, ხასიათი, საოჯახო საქმიანობაში მოხერხებულობა, სტუმართმოყვარეობა. ებრაელებში სარძლოს შერჩევის დროს დიდი ყურადღება ენიჭებოდა პაგიოსნებას, თავმდაბლობას, შრომისმოყვარეობას, რადგან ებრაული ოჯახის სიწმინდის, გრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების შენახვა და დაცვა ძირითადად ქალს ევალებოდა. ამ თვისებების დაუმზავებლად ვაჟის ოჯახი ქალის მშობლებთან მაშვალს არ გააგზავნიდა. შემთხვევითი არაა ის ფაქტიც, რომ ებრაელები შაბათს ეძახდნენ დედოფლის დღეს²⁵⁸. ასეთ შესვენებებზე ახალგაზრდა წყვილები ერთმანეთს ეჩვეოდნენ. ქალ-ვაჟის შეუღლების საქმეში გარკვეულ როლს თამაშობდა მშობლების ეკონომიური მდგომარეობა. წელში გამართული ოჯახი ყოველთვის ცდილობდა შეძლებულ ოჯახთან დამოყვრებას. ებრაული გრადიციითა და რელიგიური ნორმებით დაშვებული იყო დეიდაშვილ-მამიდაშვილებს, ასევე, ბიძაშვილებს შორის ქორწინება.

²⁵⁷ , , 1992 - , 20:9-11.

²⁵⁸ ლორია მ. ავტორის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები და აუდიო-ვიზუალური არქივი, 1997-2005.

ასეთი ფაქტები დაფიქსირებულია ჩვენს საკვლევ რეგიონშიც. მაგალითად: ჯანაშვილების ორი ოჯახი ხუთი შთამომავლობის მანძილზე არიან ბიძაშვილ-მამიდაშვილები. ეს თავისებურებანი რადიკალურად განსხვავდება ქართული გრადიციისაგან. წესი-სამებრ, საქართველოს მოსახლეობაში ნათესავთა როგორც პირდაპირი, ისე გვერდითი ხაზით დაქორწინება შვიდი თაობის გასვლამდე დაუშვებელი იყო. საქართველოს სხვა კუთხეებისაგან განსხვავებით, ამ მხრივ გარკვეული თავისებურებები ახასიათებდა აჭარის მოსახლეობას, სადაც იშვიათად ადგილი ჰქონდა კუმენურ და კროსკუმენურ ქორწინებებს²⁵⁹. აჭარის მოსახლეობის ეს თავისებურება გამოწვეული იყო იმ სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებით, რომელშიც ეს მხარე საუკუნეების განმავლობაში იმყოფებოდა. ებრაელთა გვარის ტიპის სოციალური ორგანიზაციის ფარგლებში, უფრო კონკრეტულად, ახლო ნათესავებში ენდოგამიური მოვლენები იუდაიზმის ნორმებმა და, რაც მნიშვნელოვანია, ადაპტაციური პროცესებისათვის დამახასიათებელმა ინსტიტუტებმა გამოიწვია. აჭარაში მცხოვრებ ებრაულ მოსახლეობაში ამდგვარი ქორწინებები მასობრივ ხასიათს არ ატარებდა. ებრაელთა საქორწინო წესჩვეულებებში აშკარად იკვეთება ებრაელად დარჩენის სურვილი, რაც თავისთავად თავის რჯულზე დარჩენას განაპირობებდა, მაგრამ ამავე დროს შეთვისებული ჰქონდათ ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის მრავალი ელემენტი. სწორედ ეს ფაქტორი წარმოადგენს ქართველი ებრაელების ერთ-ერთ სპეციფიკას, რაზედაც არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა ქართველ ხალხთან მათ ეკონომიკურ, კულტურულ და საერთოდ ყოველდღიური ცხოვრების მჭიდრო ურთიერთობას. ქართველი ებრაელის ფენომენის, როგორც ცალკე ჩამოყალიბებული ეთნიკური ერთეულის შესწავლა-ახსნისას ეს ფაქტორი აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული²⁶⁰.

მას შემდგომ, რაც ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი პირობა ვაქის მშობლებთან შეთანხმდებოდა, ქალის ოჯახში მოსალაპარაკებლად მივიდოდა მაჭანკალი, რადგან ისე, როგორც ქარ-

---

²⁵⁹ ბექია მ. ოჯახის განვითარების სოციალური პრობლემები (განქორწინების ისტორიულ-სოციალური კვლევის საკითხები), თბილისი, 1980.

²⁶⁰ მავალ-მალაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 64.

თველ ხალხში, ებრაელებშიც ქალ-ვაჟის დაქორწინების საქმეში გადამწყვეტი სიგყვა მათ მშობლებს ეკუთვნოდა²⁶¹. მოლაპარაკებები შედეგიანად თუ დასრულდებოდა, მაშინ შეთანხმდებოდნენ ნიშნობაზე. თუ გარიგება მიუღებელი აღმოჩნდებოდა ქალის ოჯახისათვის, მაშინ ეს მხარე, იმ მიზნით, რომ ვაჟის ოჯახი და სათვისტომო არ განაწყენებულიყო, მოიმიზნებდა: გოგოს ჯერ არ სურს გათხოვება, ან მისთვის ჯერ აღრეაო...

ნიშნობა. საქორწინო ურთიერთობების მოწესრიგების სფეროში ერთ-ერთ ძირითად და შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტ საფეხურს ნიშნობა წარმოადგენდა, რითაც მთავრდებოდა ქალ-ვაჟის ოჯახების დამოყვრების პროცესი. ნიშნობის დღე წინასწარ იყო შეთანხმებული, განსაზღვრული იყო მოწვეულ სტუმართა რაოდენობა. ნიშნობაში ოჯახის ახლობლები და ნათესავეები, მოგ შემთხვევაში კი სათვისტომოს წევრებიც მონაწილეობდნენ. ქართველ ებრაელთა ოჯახში ძირითადად მიდიოდნენ ქართველი ებრაელები, ხოლო ევროპელ ებრაელებში – ძირითადად აშქენაზები. ფაქტიურად, ნათესავეებისა და სათვისტომოს მიერ ნიშნობა იყო ამ ურთიერთობების აღიარება.

ნიშნობაზე სიძეს მიჰქონდა სხვადასხვა საჩუქარი – საყურე, ოქროს ძეწკვი, დასანიშნი ბეჭედი. საჩუქრების რაოდენობა და მრავალფეროვნება დამოკიდებული იყო სასიძოს ოჯახის შესაძლებლობებზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ნიშნობის ბეჭედს. იგი წესისამებრ მრგვალი ფორმის, სუფთა ოქრო ან ვერცხლი უნდა ყოფილიყო. მასზე სხვა რაიმე ნიშანი, მათ შორის ძვირფასი თევლები არ უნდა ყოფილიყო. არ შეიძლებოდა სხვისაგან ნათხოვები ან ნაქირავეები ბეჭდის მიგანა. თუ ვაჟს სურდა ნიშნობის ცერემონიისათვის გამოეყენებინა საგვარეულო ბეჭედი და ძვირფასეულობა, მაშინ მას ეს ბეჭედი უნდა შეეძინა, ან საჩუქრად მიეღო მფლობელისაგან. ამ ცერემონიის დროს სიძე დედოფალს თითზე ბეჭედს უკეთებდა და ამბობდა: „ამ ბეჭდით შენ ხდები ჩემი ცოლი, მოსესა და ისრაე-

---

²⁶¹ დაწვრ. იხ.: *მველაძე ვლ.* შრომის ორგანიზაცია და მმართველობის ფორმები აჭარელთა ოჯახში ძველად.- აჭარის მოსახლეობის ყოფა და კულტურა, თბილისი, 1967; *მისივე*, ზემო აჭარის სოფელი ძველად, ბათუმი, 1973; *მისივე*, ქორწინება და საქორწინო წესჩვეულებანი აჭარაში.- კულტუროლოგიური და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი საქართველოში, ბათუმი, 1996.

ლის კანონით“. აუცილებელი პირობა იყო აგრეთვე „ბეს“ – მონეტის გაცვლა. ბეს სიცოცხლის ბოლომდე ინახავდნენ. ებრაელთა ამრით, ვერცხლის ფული ბედნიერების მომგანი იყო²⁶². ნიშნობისას ვაჟის ოჯახს ქალის მამისეულ სახლში აუცილებლად მიჰქონდა სხვადასხვა ტკბილეული, რომელთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავი – **ფუან** ნამცხვარია. მისი რაოდენობა უნდა კენტი ყოფილიყო.

ქორწილი. ნიშნობის ცერემონიის შემდეგ იწყებოდა ქორწილისათვის მზადება. სხვადასხვა ხალხში ქორწილის რიგულისათვის წელიწადის სხვადასხვა პერიოდი იყო შერჩეული. ქართველ ხალხში ყველაზე სასურველ დროდ ითვლებოდა შემოდგომა – ოქტომბერი და ნოემბერი. სომხეთის მოსახლეობაში ქორწილთა დიდი რაოდენობა პროცენგულად დეკემბერიანვარსა და თებერვალზე მოდიოდა. აღმოსავლეთ სლავებში გაზაფხულზე, რუსეთის მოსახლეობაში კი ზამთარში – იანვრის დასასრულსა და თებერვლის დასაწყისში. ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ხალხებში დაწინდვისა და ქორწილისათვის ხელსაყრელ დროდ შემოდგომა ითვლებოდა, გამონაკლისს წარმოადგენდნენ მაკედონიის ბულგარელები²⁶³. საქართველოს ებრაელებში საქორწინო რიგული უკავშირდებოდა შემოდგომა-ზამთრის პირს და გაზაფხულს. ქორწილი წლის ამ პერიოდებში, განსაკუთრებით კი შემოდგომაზე, ებრაული კალენდრით ახალი წლის ციკლი ბიბლიური ცნობებითაც დასტურდება. მოსავლის აღების, სუქოთის დღესასწაულზე რთველის მიმდინარეობისა და დამთავრების ბეიმს თან ერთვოდა საქორწილო ცერემონიალი. გაზაფხულზე კი მას ბუნების განახლებას, აღორძინებას, პირველ მოსავალს უკავშირებდნენ. ძველი აღმოსავლური ღვთაებების ქორწინებაც ხომ ამ პერიოდს უკავშირდებოდა²⁶⁴.

---

²⁶² ქართველ ებრაელთა ყოფა და ფოლკლორი, შემდგენელები: ელგუჯა დაღუნაშვილი, სოლომონ ტაბოცაძე, ნინო დოლიძე, თბილისი, 1999, გვ. 66.

²⁶³ იველაშვილი თ. საქორწინო წეს-ჩვეულებანი საქართველოში, თბილისი, 1999, გვ. 130.

²⁶⁴ ჩიხელი ს. საქორწინო პოეზიის ერთი ასპექტისათვის.- ცისკარი, №2, თბილისი, 1986, გვ. 118-119; ჯინჯიხაშვილი მ. პაგარდლის წყალთან ზიარება ქართველ ებრაელთა საქორწინო რიგულში.- მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XXIII, თბილისი, 1987, გვ. 115-118.

ქორწილისათვის აუცილებელი იყო სიძეს დედოფლისათვის შეეძინა სადედოფლო კაბა, ფეხსაცმელი, თავის მხრივ, პაგარძლის ოჯახი ყიდულობდა პერანგს, კოსტიუმს, ფეხსაცმელს და მომავალი სასიძოს ოჯახს გააცნობდა მზითვს. მზითვში შედიოდა: საწოლი – ბეწრით, გადასაფარებლით და სხვა მოწყობილობით; ჭურჭლეულობა, რგოლის ბეჭედი, მაგენ-დავიდი – კულონი, ციციგი, ვერცხლის თასი და სხვა. ახალდაქორწინებულებს ვაჟი რომ შეეძინებოდათ, მისი დალოცვა მზითვში არსებული ვერცხლის თასით ხდებოდა²⁶⁵. მზითვის წიგნის შედგენა ქართულ საქორწინო გრადიციებშიც არის დაფიქსირებული, მაგრამ, ებრაულისაგან განსხვავებით, იგი ორ პირად იწერებოდა. მისი ერთი პირი ქალს მიჰქონდა ქმრის ოჯახში, მეორე კი მშობლებთან რჩებოდა. გათხოვილი ქალის ნაადრევად უშვილოდ გარდაცვალების შემთხვევაში ქალის მშობლებს ამ მზითვის წიგნის მეშვეობით შეეძლოთ კანონიერად შედავებოდნენ სიძეს და მზითვი უკან დაებრუნებინათ²⁶⁶. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ დედოფალს დაახლოების მიზნით ქორწილამდე შეეძლო მისულიყო საქმროს ოჯახში და ღამეც კი გაეთია. ოღონდ საბედოები წესის მიხედვით ცალ-ცალკე წვებოდნენ. სტუმრად მისულ ქალს აწვევდნენ სადედამთილოსთან²⁶⁷.

მთხრობელთა გადმოცემით, ქორწილის წინა დღეს ებრაელი ქალი განწმენდის რიტუალის ჩასაგარებლად „მიკვეში“ მიჰყავდათ, რომელიც სინაგოგაში ინახებოდა. მიკვე წვიმის წყლით სავსე აუზი იყო. მასში წყალს წვიმიდან წვიმამდე არ ცვლიდნენ. აუზში სამჯერ ჩაყვინთვის შემდეგ საპაგარძლო განსაცემელს შეუშრალებლად იცვამდა. ყოველივე ეს, მათი წარმოდგენით, გამრავლებას, ნაყოფიერებას უკავშირდებოდა. რიტუალის საშუალებით პაგარძალი წყლის გამანაყოფიერებელი ძალის თანაზიარი ხდებოდა და შვილიერების უნარს იძენდა. წყლის გამანაყოფიერებელი ძალა ქართულ ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. თ. ოჩიაური ერწოში ჩაწერილ მასალებზე დაყრდნობით აღნიშნავდა: „მზის გადახრის

²⁶⁵ ლორია მ. ავტორის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები და აუდიო-ვიზუალური არქივი, 1997-2005.

²⁶⁶ მანაბელი ნ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 109.

²⁶⁷ ღემუროვა ლ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 23.

ქამს, პაგარძალს ხელს მოჰკიდებდა მდადე ან ამ სოფლის რძალი (ადგილობრივი ქალი არ შეიძლებოდა), შეიყვანდა მდინარეში და სათანადო ლოცვას წარმოთქვამდა. შემდეგ სამჯერ შემოატრიალებდა და შიგ წყალში ჩააწვენდა. მთხრობლის თქმით, დალოცვის ფორმულა ისეთივე იყო, როგორც ქორწილის დროს: „იხიერეო, იბედნიერეო, ქალიანი და ვაჟიანი იყავიო.“ როდესაც პაგარძალი წყლიდან ამოვიდოდა, არ შეიძლებოდა ხაგისაკენ პირი მიეზრუნებინა, არც განისამოსის გაწურვის უფლება ჰქონდა, არც ცეცხლთან მისვლისა – ისევე სველს უნდა დაეძინა²⁶⁸. აგრეთვე, სამცხესა და აჭარაში შუა ზაფხულში იმართებოდა დიდი დღესასწაული. მემო აჭარაში ამ დროს უშვილო ქალები შვილიერების მინიჭების მიზნით გბის წყალში ბანაობდნენ. ასეთი ძალა მიეწერებოდა ჭინჭაოს გბას, სადაც გადმოცემით წყლის ხარი ბუდობდა²⁶⁹. ქორწილის წინ მდინარეზე გასვლა მთის ებრაელი მამაკაცისთვისაც იყო დამახასიათებელი. თ. სახოკია წერდა: „ქორწილის წინ მომავალი ცოლ-ქმარი მარხულობს, სანამ ნეფე თავს იპარსავს, ახალგაზრდა ყმაწვილები ჯირითს მართავენ, რომელთაც შემდეგ სასიძოც უერთდება, სოფლის ქალები ნეფეს ფქვილს აყრიან, რის შემდეგაც იგი მდინარეზე მიდის. ყმაწვილები საქორწინო განისამოსს აცმევენ, უგალობენ დავითის 137 ფსალმუნს და იერუსალიმის გლოვის ნიშნად თავზე ნაცარს აყრიან²⁷⁰.

რიგუალური განბანვა ებრაელი ქალისთვის აუცილებელი იყო და იგი ამას სხვა შემთხვევებშიც ასრულებდა, მაგალითად, მენსტრუაციის დამთავრებისას. სიმბოლური განწმენდის გარეშე მას ეკრძალებოდა ქმართან ახლოს მისვლა და სარეცლის გაზიარება²⁷¹.

²⁶⁸ *თჩიური თ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 164–165.

²⁶⁹ *მაკალათია მ.* მესაქონლეობა მესხეთში (სამცხე-ჯავახეთი).- მასალები მესხეთ-ჯავახეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბილისი, 1972, გვ. 61. შდრ. *შამლაძე ვ.* ალპური მესაქონლეობა საქართველოში, თბილისი, 1969; *მგელაძე ნ.* ერთი წარმართული რიგუალის შესახებ ღორჯომის ხეობაში.- სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მეპირსიგყვიერება, VII, თბილისი, 1984; *თანდილავა მ.* წყლის კულტი და ქართული ფოლკლორი, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 1996.

²⁷⁰ *სახოკია თ.* კავკასიის ებრაელები.- ცნობის ფურცელი, № 1783, 1902.

²⁷¹ *პაპისმელოვი ი.* ნანახი, მოსმენილი, განცდილი, თელ-ავავი, გვ.156.

როგორს ქართულ, ისე ებრაულ ყოფაში დამოწმებული პაგარძლის წყალთან ზიარების რიგუალი გარკვეულად უკავშირდება ახლო აღმოსავლეთში მეგ-ნაკლებად გავრცელებულ აბანოს რიგულს. სპარსული წარმოშობის სიგყვა – აბანო, რომელიც წყლებს ნიშნავს და წყლის ღვთაებასთან, წყლის კულტთან, წყლის დღესასწაულთან არის დაკავშირებული, მოგვიანებით ღებულბს იმ მნიშვნელობას, რომელიც ოდიტგან მდინარეებსა და გბებს ან წყლის მოსაგროვებელ დიდ ჭურჭელს (ნიკბე) მიეწერებოდა²⁷².

ებრაელები ქორწილისათვის სამშაბათსა და ხუთშაბათს ირჩევენ. ქორწილს შეძლებისდაგვარად ქალის ოჯახიც იხდიდა. როგორც ეთნოგრაფიული მასალები მოწმობს, აჭარაში ებრაელთა საქორწინო სუფრა ქართულისაგან დიდად არ განსხვავდებოდა. საპაგარძლოს სახლში ძირითადად იმლებოდა ე.წ. „გკბილი სუფრა“, რომლის დალოცვის შემდეგ უნდა შესრულებულიყო ქეთუბის რიგუალი. ქეთუბას კითხულობდა სასულიერო პირი – რაბინი. ეს რიგუალი გარდებოდა საგანგებოდ გაკეთებულ „ხუფაში“, რაც საქორწინო ქოსს ნიშნავს. ხუფას კონსტრუქცია ასეთი იყო: ხის 4 სვეტს გემოდან გადაკრული ჰქონდა ფარჩა, კარვის მსგავსად. ხუფას ბიბლიური დროიდან მოყოლებული ჰქონდა საქორწინო სარეცლის ფუნქცია. ქორწილის შემდეგ სიძე-პაგარძალს, ანუ „ხათან-ქალას“ აქ უნდა გაეგარებინა პირველი და მომდევნო ღამეები შვიდი დღის განმავლობაში²⁷³. ხუფას ქვევით ღებდნენ დიდ ბალიშს, რომელზეც ხათან-ქალა უნდა ასულიყო. ბალიშზე მდგარ ხათან-ქალას მარჯვნივ ედგა **შოშპანი** – ვაკის მეჯვარე, ხოლო მარცხნივ **დადე** – ქალის მეჯვარე. შოშპანი და დადე აუცილებლად უნდა ყოფილიყვნენ უახლოესი მეგობრები, თანაც დაქორწინებული და ამ ქორწინებით ბედნიერი. მეჯვარისადმი ანალოგიურ მოთხოვნებს ითვალისწინებდა აჭარული ქორწილიც. რაბინი ქეთუბას, ანუ სიძე-ღედოფლის ერთმანეთის მიმართ საქორწინო ვალდებულებებს, წაკითხვამდე გაშლიდა. მის ორ კუთხებზე

---

²⁷² *ჯინჯიხაშვილი მ.* პაგარძლის წყალთან ზიარება ქართველ ებრაელთა საქორწინო რიგულაში, გვ. 118.

²⁷³ *ჯინჯიხაშვილი მ.* ქართველი ებრაელების ყოფა და კულტურა (კვების სისგემა), გვ. 130.

ხათან-ქალა ჩაჭიდებდა ხელს, ხოლო მესამე და მეოთხე კუთხეებზე შოშპანი და დადე. რაბინი ქეთუბას ყველას გასაგონად ჯერ ებრაულად, შემდეგ კი ქართულად წაიკითხავდა. ქეთუბას პატარძალი სიცოცხლის ბოლომდე ინახავდა.

ქეთუბის რიგუალის დასრულების შემდეგ ხდებოდა ბეჭდების გაცვლა და ღვინის კურთხევა. ნაკურთხ ღვინოს ჯერ სასულიერო პირი მოსვამდა, შემდეგ ხათან-ქალა, მეჯვარეები, მშობლები და იქ მყოფი ყველა დამსწრე. ცოგათოღენ ღვინოს ჭიქაში ჩატოვებდნენ და იატაკზე დაასხამდნენ, შემდეგ ჭიქას ქალაღღში გაახვევდნენ და სიძე მას იატაკზე დარგყმით ამსხვრევდა. საველე მასალებით ირკვევა, რომ ჭიქის დამსხვრევის რიგუალი იყო ხსოვნა, არდავიწყება იერუსალიმის გაძრის დანგრევისა. ყოველივე ამის შემდეგ იწყებოდა მოლხენა. როგორც ეთნოგრაფიული მასალები მოწმობს, ებრაელები ქალები-სათვის და კაცებისათვის სუფრას ცალკე შლიდნენ. ცხელი კერძების მიგანამდე სუფრაზე ცივი საუბმე ელაგა - თევზი, მოხარშული ქათამი, **ხენაგი**. ცხელი კერძებიდან ჭარბობდა **ყალია**, **მკეავიანი**, ბრინჯი კუპაგთან, ძეხვთან და ინდაურის ხორციან ერთად. სასმელებიდან უფრო წითელ ღვინოსა და არაყს ეგანებოდნენ. ქალების სუფრას ქალები ემსახურებოდნენ, კაცებისას კი - მამაკაცები. ქორწილში ნეფე-დედოფალი არაფერს ჭამდა. ამ დღეს ისინი მარხულობდნენ. საქორწინო მარხვის არსი მღვთმარეობდა შემდეგში: ხათან-ქალას რაიმე შეცოდება თუ ჰქონდა, იგი ამ მარხვით უნდა გამოესყიდა. ზოგიერთი მთხრობელის ცნობით, ამავე მიზეზით მარხულობდნენ მშობლებიც. ქორწილში თამადის მოვალებობას აუცილებლად ვაჟის მეჯვარე შოშპანი ასრულებდა. პირველი სადღეგრძელო მაღალი ღმერთის დიდება, მეორე - ხათან-ქალის, მესამე - მშობლების იყო. ებრაულ ქორწილში აკრძალული იყო ფულის დაწერა. ქორწილში ებრაულს, ქართულს, მათ შორის განდაგანას ცეკვავენ.

მოსახლეობის ეთნიკური სიჭრელე ეროვნებათშორისი ქორწინების ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორი იყო. ქორწინება ეთნოსში ეთნიკური ელემენტების ჩართვისას გამოდის თვისებრივად ერთ-ერთ ყველაზე რადიკალურ გზად. ჩვეულებრივ, პირველი თაობა, დასახლებული სხვა ეთნიკურ გარემოში, მთელი ცხოვრების განმავლობაში ინარჩუნებდა წინა ეთნიკურ

კუთვნილებას. მხოლოდ მათი შვილებს და შვილიშვილებს, განსაკუთრებით შერეული ქორწინებიდან შობილთ, ახასიათებდათ ჩქარი და სრული ადაპტაცია²⁷⁴. ებრაელებში მიუღებელი იყო შერეული ქორწინებები და მას გამუდმებით ებრძოდნენ. იცხაკ დავიდის თქმით, რომელიმე ქართველ ებრაელს უბრალოდ რომ გაეგვლო ქართველთან ერთად, ეს ეცოდინებოდა მთელ ებრაულ თემს და ამის გამო ეს ებრაელი გაილანძვებოდა არა მარტო მშობლების მიერ, არამედ ნაცნობი თუ უცნობი ებრაელის მხრიდანაც²⁷⁵. მიუხედავად ამისა, ჩვენს საკვლევ რეგიონში ბიეთნიკური ქორწინების არა ერთი შემთხვევაა დაფიქსირებული. ამ საკითხის ზუსტად დადგენაში მნიშვნელოვანია სავლელ ეთნოგრაფიული მასალის და სტატისტიკური მონაცემების შეჯერება. იმის გამო, რომ 1921 წლამდე დაქორწინებულთა, დაბადებულთა და გარდაცვლილთა აღრიცხვას სინაგოგის მსახურნი აწარმოებდნენ, შეუძლებელია დავადგინოთ აღნიშნულ პერიოდამდე შერეული ქორწინებების რაოდენობა, რამეთუ ებრაელისა და არაებრაელის ქორწილი კანონიერად არ ითვლებოდა. და შესაბამისად იგი სინაგოგის ჩანაწერებშიც არ გვხვდება. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ქორწინება სამოქალაქო აქტით ოფიციალურად იქნებოდა აღიარებული, ასეთი ქორწინებით შეუღლებული მამაკაცი რელიგიურად უცოლოდ ითვლებოდა. ბავშვის სტატუსი დამოკიდებული იყო დედის ეროვნებაზე. თუ დედა ებრაელი იყო, ბავშვიც ებრაელი ხდებოდა. აქედან გამომდინარე, ებრაელისა და არაებრაელის ქორწილი სინაგოგაში არ აღიარებებოდა. ამის დაფიქსირება დაიწყო საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდგომ, როცა შეიქმნა მოქალაქეობრივი მდგომარეობის აქტების ჩამწერი ბიუროები²⁷⁶. ამ მიზეზების გამო 1921 წლამდე ნაჩვენებია წმინდა ებრაულ ქორწინებათა რაოდენობა, ხოლო მომდევნო პერიოდში ბიეთნიკური ქორწინებები.

274

, . 204.

275 . დასახ. ნაშრომი, I, გვ. 580.

276

, № 5, , 1965, С. 121; ჯაოშვილი ვ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 25-26.

სგაგისტიკური თვალსაზრისით წმინდა ებრაულ ქორწინება-
თა თანაფარდობა წლების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

1901 წელს-5; 1902 წელს-9; 1903 წელს-9; 1904 წელს-14;
1905 წელს-8; 1906 წელს-18; 1907 წელს-7; 1908 წელს-16; 1909
წელს-8; 1910 წელს-10; 1911 წელს-11; 1912 წელს-13; 1913
წელს-6; 1914 წელს-6; 1915 წელს-2; 1916 წელს-6; 1917 წელს-8;
1918 წელს-12; 1919 წელს-19; 1920 წელს-35; 1921 წელს სულ-
233²⁷⁷.

1925-2008 წლებში ბიეთნიკური ქორწინებების ზოგადი სუ-
რათი აჭარაში მცხოვრებ ებრაელებში შემდეგნაირი იყო:
1925-1930 წლებში: ებრაული-78, შერეული-56; 1930-1935
წლებში: ებრაული-71, შერეული-134; 1935-1940 წლებში: ებრაუ-
ლი-48, შერეული-97; 1940-1945 წლებში: ებრაული-55, შერეუ-
ლი-130; 1945-1950 წლებში: ებრაული-61, შერეული-100;
1950-1955 წლებში: ებრაული-54, შერეული-56; 1955-1960 წლებ-
ში: ებრაული-70, შერეული-63; 1960-1965 წლებში: ებრაული-39,
შერეული-46; 1965-1970 წლებში: ებრაული-41, შერეული-46;
1970-1975 წლებში: ებრაული-35, შერეული-38; 1975-1980 წლებ-
ში: ებრაული-14, შერეული-34; 1980-1985 წლებში: ებრაული-8,
შერეული-28; 1985-1990 წლებში: ებრაული-13, შერეული-29;
1990-2008 წლებში: ებრაული-30, შერეული-59. სულ: ებრაუ-
ლი-620, შერეული-915. განქორწინებულთა სგაგისტიკა ასეთნა-

²⁷⁷ აჭარის არ მოქალაქეობრივი მდგომარეობის რეგისტრაციის არქივი:

-	1900	;	1910	;	-
1900-05	,	6;	-	-	-
1906-12	,	7;	-	-	1913-21
.	8;	-	-	-	-
1901-1911	;	-	-	-	-
-	-	1901-1911	,	13;	-
-	-	-	-	1911-1921	,
-	-	-	-	,	18;
-	-	-	-	,	19;
-	-	-	-	,	20.

ირად წარმოგვიდგება: ებრაულ ოჯახებში-165, ბიეთნიკურ ოჯახებში-283²⁷⁸.

შერეული ქორწინებები ხშირი იყო ევროპელ ებრაელებსა და აჭარაში მცხოვრებ სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს, განსაკუთრებით კი – რუსებს შორის. ქართველ ებრაელებში შერეულ ქორწინებათა რაოდენობა შედარებით მცირე იყო. მაჭანკლობის ინსტიტუტი ქართველ ებრაელებს საშუალებას აძლევდა დაკავშირებოდნენ საქართველოს სხვა კუთხეთა ებრაულ სათვისტომოებს, რაც მნიშვნელოვნად ზღუდავდა მათში ბიეთნიკური ქორწინების შემთხვევებს. ამას მოკლებულნი იყვნენ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩამოსული ებრაელები, თუმცა რუსებთან მათი ქორწინების შედარებით სიჭარბე იმპერიული ასიმილაციური პოლიტიკის პირობებში განსამზღვრელი მოტივებით უნდა აიხსნას²⁷⁹. ანალოგიური მდგომარეობა იყო ქალაქ ქუთაისში და სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრებ ებრაელებშიც²⁸⁰.

ამრიგად, სპეციალური სამეცნიერო ლიგერაგურის, საარქივო მონაცემებისა და სხვა ეთნოგრაფიული მასალების ურთიერთშეჯერებით გამოიკვეთა, რომ, ზოგადად, ებრაული საქორწინო გრადიციების საბოლოო იერსახის ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა იუდაიზმმა. ებრაელთა ისტორიული სამშობლოდან იძულებითმა მიგრაციამ და უცხო ეთნიკურ გარემოში ადაპტაციის თავისებურებებმა განაპირობა საქორწინო წეს-ჩვეულებების გარკვეული მოდიფიკაცია. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ ებრაელთა საქორწინო გრადიცი-

²⁷⁸ აჭარის არ მოქალაქეობრივი მდგომარეობის რეგისტრაციის არქივი:

- ა) ქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1925-68 წლები;
- ბ) განქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1925-68 წლები;
- ბათუმის მოქალაქეთა მდგომარეობის რეგისტრაციის განყოფილება: ა) ქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1968-2008 წლები; ბ) განქორწინების რეგისტრაციის აქტების ჩაწერის წიგნი-1968-2008 წლები.

²⁷⁹

²⁸⁰ *ფუტკარაძე თ.* ეთნიკური სტრუქტურა და ეროვნულ-დემოგრაფიული პროცესები სამცხე-ჯავახეთში, ბათუმი, 1998, გვ. 51-53; *აბესაძე ნ.* ეთნიკური პროცესები ქ. ქუთაისში.- ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი II, თბილისი, 2000, გვ. 27.

ებში შეინიშნება ქართული გარემოს გავლენა, მათ აშქენაზი ებრაელებისაგან განსხვავებით, უფრო მეტად შესძლეს საქორწინო წეს-ჩვეულებათა თავდაპირველი იერსახის შენარჩუნება და მაჭანკლობის ინსტიტუტის როლის გაფართოებით ბიეთნიკური ქორწინებისაგან დამცავი მოდელის შემუშავება.

მიცვალებულის კულტი. საქართველოს ებრაელებში თორა და მოსეს კანონები განსაზღვრავდა მათი ცხოვრების წესსა და ეროვნულ ხასიათს. იუდაიზმის გავლენა ღრმად ეგყობა ებრაელთა სამოგადობრივ აზრს და კულტურის თითქმის ყველა სფეროს. განსაკუთრებით მიცვალებულის დაგირება-დაკრძალვისა და გლოვის – **აბელობის** რიგუალს. ნაშრომის აღნიშნული მონაკვეთის მიზანს სწორედ ამ თავისებურებების ზუსტად და თანმიმდევრულად განხილვა წარმოადგენს.

გარდაცვალების წინ, ვიდრე მომაკვდავს ლაპარაკი შეეძლო, მასთან მიდიოდა სასულიერო პირი – **რაბინი** ან **ხახამი**, რომელსაც აჭარაში სპეციალურად ქუთაისიდან იწვევდნენ. ავამდყოფს ანდერძის სახით რაიმეს დაბარება – **ნედერი** თუ დარჩებოდა შესასრულებელი, მაშინ მას რელიგიური პირების თანდასწრებით შენდობას – **ალაღას** ეგყოდნენ. მომაკვდავი სიკვდილის წინ იგყოდა ლოცვას – **ვიდუის**. რომლის დროსაც იგი აღიარებდა სიცოცხლეში ჩადენილ ცოდვებს და ღმერთს შესთხოვდა პატიებას. ამის შემდეგ, ხალხური წარმოდგენით, ღმერთი გარდაცვლილს ყველაფერს შეუწდობდა. ავამდყოფი ისე თუ წავიდოდა ამ ქვეყნიდან, რომ ვერ მოახერხებდა ცოდვების მონანიებას, მაშინ ვიდუის სასულიერო პირი ათქმევინებდა გარდაცვლილის ცოლ-შვილს ან პირიქით – ქმარ-შვილს. აღნიშნული წესი საერთოა საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში მცხოვრები ებრაელებისათვის²⁸¹. ისლამის მიხედვითაც აჭარაში სულთმობრძავ ადამიანს **იაასინის** საკითხავად სასულიერო პირს **ხოჯას** მიუყვანდნენ. უხოჯოდ და ყურანის უკითხავად სიკვდილი ცოდვად ითვლებოდა²⁸².

²⁸¹ *თავლიშვილი რ.*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 68; შოშიაშვილი ქ. მიცვალებულის დაგირება-დაკრძალვის რიგული ქართველ ებრაელებში (რაჭის ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით), თბილისი, 1996, გვ. 55-56.

²⁸² *მგელაძე ნ.* მიცვალებულის კულტი და სამგლოვიარო რიგული აჭარაში.- ბათუმის უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანიტარულ მცნიერებათა სერია, IV, ბათუმი, გვ. 243.

საველე მასალების მიხედვით, გარდაცვალების წინ – სულის მიცემისას მომაკვდავთან ყოფნა უმაღლესი პატივისცემის გამოხატულებად ითვლებოდა და ამიგომაც მასთან ოჯახის წევრები და ახლო ნათესავები სიცოცხლის ბოლო წუთებამდე რჩებოდნენ.

როცა დარწმუნდებოდნენ ადამიანის გარდაცვალებაში, აღებდნენ ფანჯრებს. ამ დროს მიცვალებულის თვალები და პირი მის შვილებს ან მეგობრებს უნდა დაეხურა. მიცვალებულს დაუფარავდნენ სახეს თეთრი ქსოვილით და საწოლზე ნახევარი საათით ასე დაგოვებდნენ, განსაცმლის გახდის შემდეგ სახიდან ფეხებამდე დააფარებდნენ საფარს და კარების საპირისპიროდ ფეხებით გასასვლელისაკენ გახგმე დააწვენდნენ. მას უსწორებდნენ სხეულს, ხელებს, ფეხებს. მისი სხეულის ირგვლივ ანთებდნენ სანთლებს. გვამს იცავდნენ გარდაცვალებიდან დასაფლავებამდე, დგებოდნენ მის ირგვლივ და კითხულობდნენ „ტეგილიმს“, რითაც გამოხატავდნენ მიცვალებულისადმი პატივისცემასა და დაფასებას. ადამიანის გარდაცვალების შემდგომ ებრაელებში მიღებული იყო მის სახლში დარჩენილი ყველა ჭურჭლიდან წყლის გადასხმა.

საერთოდ, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მცხოვრებ ებრაელებში რეგიონების მიხედვით მეტნაკლებლად მცირედენი განსხვავება შეინიშნებოდა, მაგრამ მთლიანობაში დაკრძალვისა და გლოვის წესები ერთნაირი იყო, ამ მხრივ არც აჭარის ებრაელობა გამოირჩეოდა. მიცვალებულის გაპატიოსნებასა და დაკრძალვაში არა მხოლოდ ნათესავ-ახლობლები, არამედ მთელი სათვისტომო იღებდა მონაწილეობას.

ჭირისუფალი, ვისაც მიცვალებულის დაგირება ევალებოდა, სრულ აბელობას (გლოვას) იწყებდა მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ. გარდაცვალებიდან დასაფლავებამდე მას **ონენი** – მძიმედ დამწუხრებული ერქვა. ამ პერიოდში იგი ვალდებული იყო ებრუნა მიცვალებულის დაკრძალვამდე. ეკრძალებოდა ხორცის ჭამა, ღვინის დალევა, დაბანა, გაპარსვა, საღმის მიცემა, მოლხენა და მხიარულება.

ებრაელი მამაკაცები გლოვის ნიშნად წვერს უშვებდნენ. როგორც ჩანს, ქრისტიანული გარემოს გავლენით, XX საუკუნიდან ებრაელებში ნელ-ნელა ფეხი მოიკიდა გლოვის ნიშნად შავმა ფერმა და მიცვალებულის გვერდით შავჩარჩოიანი სურა-

თის დადებამ. იგი დაკრძალვის დროს ხელით გაჰქონდათ. ზოგ შემთხვევაში გასვენებაში მონაწილეები განსაცემლზე გარდაცვლილის სურათს იკეთებდნენ²⁸³. აჭარაში გარდაცვლილის სურათის გარება დამახასიათებელი იყო მხოლოდ ქართველი ებრაელებისათვის. მამაკაცებში გლოვის ნიშნად გრადიციის მიხედვით მიღებული იყო საყელოს ჩაჭრა. ამ რიგუალს აშქენაზური სათვისტომო დასაფლავების წინ, ხოლო ქართველი ებრაელები სასაფლაოზე, ქელესამდე ასრულებდნენ. იგივე წესი დამახასიათებელი იყო აგრეთვე მთის ებრაელებისთვისაც²⁸⁴. გლოვის ნიშნად ებრაელი ქალებიც მკერდთან საყელოს მოირღვევდნენ, რომელსაც აბელობის შემდეგ ამოკერავდნენ.

ქრისტიანობის გავლენით ებრაელებში დასტურდება მიცვალებულის პაგივსაცემად ყვავილების მიგანის წესი. ძველ პერიოდში მგლოვიარე ებრაელის ოჯახში ყვავილები დასაფლავების დღეს მიჰქონდათ. იგი სხეულის სუნის განეიგრალების მიზნით გამოიყენებოდა²⁸⁵. ამ მხრივ გარკვეული ანალოგიები შეინიშნება მაჰმადიანური დაკრძალვის რიგუალშიც. მთხრობელთა გადმოცემით, უფრო უკეთესი იქნებოდა, რომ ყვავილების ნაცვლად მიცვალებულის სსოვნისადმი დაფასება გამოხატულიყო სინაგოგაში და საავადმყოფოში გაღებული შესაწირავით, თუმცა, თუ რომელიმე ჭირისუფალი ყვავილებს გამოგზავნიდა, მაშინ დაცული უნდა ყოფილიყო შემდეგი პირობები:

1. ყვავილები შეიძლებოდა დადებულიყო საფლავის კიდეში, მაგრამ მხოლოდ დასაფლავების შემდეგ.

2. იმ შემთხვევაში, თუ ყვავილის მიმგანის ემოციური მდგომარეობა დაძაბული იყო და იგი ჭირისუფლის მხრიდან ყვავილებზე უარის თქმას შეურაცხყოფად აღიქვამდა, მაშინ ოჯახი ყვავილს მიიღებდა, მიუხედავად იმისა, რომ ებრაელებში ისტორიულად ყვავილის მიგანის წესს ადგილი არ ჰქონდა.

აშქენაზი ებრაელებისაგან განსხვავებით, ქართველ ებრაელებში აუცილებელი იყო, გარდაცვლილი ახლობელ ქალს (ცოლს, დედას, დას...) ხმით დაეგირა. ცუდად ანუ უხმოდ დაგირება ქართველი ებრაელის ქვრივისათვის დიდ სირცხვილადაც

²⁸³ *მაგალ-მალალაშეილი*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 85.

²⁸⁴ *სახოკია თ.* კავკასიის ებრაელები.- ცნობის ფურცელი, №1783, 1902.

²⁸⁵ , 1985, . 35.

ითვლებოდა. მას მეზობელ-ახლობები, სათვისტომოს წევრები გაკიცხავდნენ და დასცილებდნენ.

ებრაელებში წესად იყო მიღებული მიცვალებულის განბანვა. ამ პროცესს მიცვალებული მამაკაცის მიმართ მამაკაცები ასრულებდნენ, ქალის მიმართ კი – ქალები. მთხრობელთა გადმოცემით, არ იყო მიღებული, რომ ეს რიტუალი ქართველ ებრაელებში ამქენაზს ჩაეგარებინა, ხოლო ამქენაზებში – ქართველ ებრაელს.

ებრაელებში მკაცრად იყო განსაზღვრული დასაფლავების დრო. ამასთან დაკავშირებით თ. კანდელაკი 1875 წელს წერდა: „ურიებს ჩვეულებათ აქეთ კანონი, რომ ვინც მზის ამოსვლამდის მოკვდება, მზის ჩასვლამდინ უნდა დამარხონ და ვინც მზის ჩასვლისას, უთუოდ მზის ამოსვლამდინ. ასე რომ მოგჯერ გაუცივებელ მკვდარსაც ჩაუძახებენ თურმე სამარეში“.²⁸⁶ იმ შემთხვევაში, თუ ოჯახის წევრები სრული შემადგენლობით ვერ ახერხებდნენ დაკრძალვამდე დასწრებას – **ლევაის**²⁸⁷, მაშინ ნებადართული იყო დაკრძალვის გადადება. ოჯახი ქორწილისათვის თუ ემზადებოდა და ოჯახის წევრი გარდაეცვლებოდა, მაშინ ქორწილს გადადებდნენ, ხოლო თუ ბავშვი იყო მოსანათლი და მას მერვე დღე უწევდა, ამ შემთხვევაში ბავშვს მონათლავდნენ, ხოლო თუ მერვე დღე არ უწევდა, მაშინ ნათლობას გადადებდნენ.

მიცვალებულის გამოსვენების წინ სახლის კარებს მიხურავდნენ, კუბოს სამჯერ მიარტყამდნენ ფეხს და იგყონდნენ: „მძიმე იქნეს შენი ფეხი“. დაკრძალვას მხოლოდ მამაკაცები ესწრებოდნენ, მგლოვიარე ქალს ეკრძალებოდა სასაფლაომდე გაყოლა.

დაკრძალვის დღეს მიცვალებული სასაფლაომდე კუბოთი მიჰყავდათ, ისე, რომ ფეხები წინ ჰქონოდა. მიცვალებულს კუბოთი არ ასაფლავებდნენ. კუბო ებრაელებისათვის საერთო იყო და იგი, როგორც წესი, სინაგოგაში ინახებოდა. საქართველოში, მათ შორის, აჭარაში მცხოვრებ ებრაელებში კუბო

---

²⁸⁶ დასაფლავების დროსთან დაკავშირებული იგივე წესი დამახასიათებელია აღმოსავლეთის ბევრი ხალხისათვის -

- კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, VII, თბილისი, 2003, გვ. 194; *კანდელაკი თ.* ნარევი.-დროება, № 80.

²⁸⁷ მიცვალებულის გაცილება და დასაფლავება.

ადგილობრივი მოსახლეობისაგან, ქართველებისაგან იყო შეთვისებული. ერეც ისრაელში წესისამებრ გარდაცვლილს კუბოთი კი არ ასვენებდნენ, არამედ **ორხელათი**²⁸⁸.

ებრაელებში უძველესი პერიოდიდან წესადაა მიღებული მიცვალებულის თეთრი სუდარით დასაფლავება. სუდარას სიცოცხლეშივე იკერავდნენ, მაგრამ სუდარა თუ ოჯახს წინასწარ არ ექნებოდა მომზადებული, მაშინ მიცვალებულის შინაურები ყიდულობდნენ თეთრ გილოს ან სუფთა ქსოვილს სუდარისათვის²⁸⁹. იგივე წესი დამახასიათებელია მაჰმადიანური დაკრძალვის რიტუალისთვისაც. შარიათი ითხოვს, რომ მუსლიმმა სიცოცხლეშივე იმრუნოს გარდაცვალებისათვის, კერძოდ – მოიმზადოს სუდარა და ასე შემდეგ²⁹⁰.

ებრაელთა რწმენით მეორედ მოსვლისას ყველა მიცვალებული ცოცხლდება და იმისათვის, რომ გარდაცვლილს გაეხსენებინა საკუთარი სახელი, საფლავში მას ჩააგანდნენ ვერცხლის ბეჭედს, რომელზეც მისი სახელი და გვარი იყო აღნიშნული. წარწერა აუცილებლად ებრაულ ენაზე უნდა ყოფილიყო შესრულებული²⁹¹. გარდაცვლილ ქალს ბეჭედთან ერთად ქეთუბასაც აგანდნენ, რის შემდგომ მამაკაცი თავისუფლდებოდა ქორწინების დროს დაკისრებული ვალდებულებებისაგან.

ებრაელებში ყურადღებას იქცევს საფლავზე დგომის გრადიცია. აშქენაზებში მიღებული იყო **კადიმის**²⁹² კითხვის შემდეგ სასაფლაოდან 4 **ამოგით**²⁹³ უკან დახევა და ორ პარალელურ რიგად ერთმანეთის პირისპირ დადგომა, მაგრამ ისე, რომ ყოველ რიგში 5 კაცზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო. აბელი, ანუ მგლოვიარე იხდიდა ფეხსაცმელს და გაივლიდა რიგებს შორის. ამ დროს მას თანაუგრძნობდნენ. შემდეგ აბელი ფეხსაცმელში ცოგა მიწას ჩაყრიდა და ისე იცვამდა. ქართველ ებრაელებში

²⁸⁸ ბაწრებით შეერთებული ორი ხის ჯოხი.

²⁸⁹ *თავდიშვილი რ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 68.

²⁹⁰ *მველაძე ნ.* მიცვალებულის კულტი და სამგლოვიარო რიტუალი აჭარაში, გვ. 243.

²⁹¹ *შოშიაშვილი ქ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 55-56.

²⁹² მოსახსენებელი ლოცვა. კადიმს კითხულობენ დაკრძალვის დღიდან თერთმეტი თვის განმავლობაში - *ებრაული ცხოვრების კალენდარი*, რედაქტორი შალვა წიწუაშვილი, თბილისი, 1996, გვ. 29.

²⁹³ 2 მეტრი.

ეს რიგული (იგულისხმება ორ რიგად ღვთა) არაა მიღებული. ისინი ქართველთა მსგავსად გაფანტულად დგებიან.

სასაფლაოდან მამაკაცები სინაგოგაში ბრუნდებოდნენ, ხელს დაიბანდნენ და მიდიოდნენ განსვენებულის ოჯახში ან სარიტუალო დარბაზში. ამ დროს ახლობლების წინასწარი დაპატიჟება არ იცოდნენ, ქელების სუფრა სპეციალური კერძებით გამოირჩეოდა. სუფრაზე გაჰქონდათ ძირითადად პური, ლობიო, მონარშული კვერცხი, მწვანილი და ხილი, სასმელებიდან კი არაყი²⁹⁴. მგლოვიარეებისათვის ცალკე იშლებოდა სუფრა ოთახის ან დარბაზის ერთ-ერთ კუთხეში, მისი შემადგენლობა ისეთივე იყო, როგორც მთელი სუფრისა²⁹⁵. როგორც წესი, ქელებზე შეისმებოდა რამდენიმე სადღეგრძელო: მიცვალებულის შესანდობარი, ოჯახის დანაკარგის კმარობა, ოჯახის მომავალი კეთილდღეობისა და მშვიდობის სადღეგრძელოები. ქართველები საგან განსხვავებით, მათ სუფრაზე ხელმძღვანელის არჩევა არ იცოდნენ. ამ სუფრის დიდხანს გაჭიანურებაც არ შეიძლებოდა.

აბელობის წესები. გარდაცვლილის დასაფლავების შემდეგ ოჯახში იწყებოდა აბელობის სამი პერიოდი: შვიდი – შივა, ოცდაათი – შლოშიმ, წლისთავი²⁹⁶ – აველუტ²⁹⁷.

ებრაელი სავალდებულო წესის მიხედვით შვიდ ახლობელს გლოვობდა: მამას, დედას, ვაჟიშვილს, ქალიშვილს, ძმას, დას, ცოლს ან ქმარს²⁹⁸. ოჯახის წევრები შავი ფერის სამგლოვიარო ტანსაცმელს თერთმეტი თვემდე, ხოლო შორეული ნათესავები – ოცდაათ დღემდე ატარებდნენ. წლისთავის შემდეგ შეიძლებოდა ღვინო და ქორწილი. მიცვალებულის ტანსაცმელს ურიგებენდნენ ღარიბებს, გარდაცვლილის სულის კეთილად მოსახსენებლად.

აბელობის სამივე პერიოდისათვის აუცილებელი იყო სამგლოვიარო სუფრის გაშლა, სადაც ნათესავ-ახლობლები იკრიბებოდნენ. აღნიშნულ სუფრაზე უკვე ჩნდებოდა, როგორც სა-

²⁹⁴ ებრელები ღვინოთ მხოლოდ „კიდუმს“ აკურთხებენ.

²⁹⁵ *ჯინჯიხაშვილი მ.* ქართველი ებრაელების ყოფა და კულტურა, გვ. 133.

²⁹⁶ ებრაელებთან წლისთავი თერთმეტი თვის გასვლის შემდეგ აღნიშნებოდა.

²⁹⁷ ის.:

„... , 1991; . . . . .
1994

²⁹⁸ . დასახ. ნაშრომი, გვ. 23.

ქონლის, ისე ქათმის ხორცისაგან მომზადებული კერძები, მონარშული თევზი და ღვინო. სამგლოვიარო რიგულურ სუფრას წინ უსწრებდა სასაფლაოზე გასვლა და კადიმის კითხვა. მიცვალებულის ღღეა შვიდფერობა, რომელიც აღინიშნებოდა ადრე გაზაფხულზე ფესახის²⁹⁹ ღღესასწაულის წინა შაბათს. აქ ხარშავდნენ შვიდი სახეობის მარცვალს და ამბობდნენ: „როგორც ეს არის მაგებიანი, ისე იმაგოს ჩვენმა ოჯახმამ“. მიცვალებულის სულის ღღედ აგრეთვე ითვლება სიონის გირილი. იგი მოგონებაა იმ ღღეებისა, როღესაც ნაბუქოღონოსორმა ომი ღაიწყო იუღეას სამეფოსთან³⁰⁰.

ებრაელები ღიდ ყურადღებას უთმობდნენ საფლავის ძეღღებს და საფლავზე გასვლა აღინიშნებოდა სათანადო წეს-ჩვეუღღებებით. ღიასპორის ხუროთმოძღვრება განსაკუთრებული ფენომენი იყო – როცა ვეღარ აშენებ ქალაქს, როცა ღიდ არქიგექტურაში ვერ იხარჯება ეროვნული ენერგია, იგი მქღღავნღღება მცირე ფორმაში. სასაფლაო მცირე არქიგექტურული ფორმა იყო და იგი ღიასპორის ხუროთმოძღვრების ნეკროპოღღლის წარმოადგენდა. სასაფლაო ებრაულ წყაროებში სხვაღღასხვანაირად მოიხსენიებოდა. ბეთ-კვართ³⁰¹, ბეთ-ყოღღამ/ბეთ-ყოღღამინ³⁰², ბეთ-ხაიმ³⁰³. არაებრაულ წყაროებში სასაფლაოს ებრაული ბაღი, ებრაული მთა, ქეიშის ემო ეწოღღებოდა³⁰⁴.

საქართველოს ებრაელთა გრადიციისამებრ, აჭარაშიც, ებრაელთა სასაფლაო ქალაქგარეთ, კერძოდ სოფელ ფერიამი მღღებარეობს. მიცვალებუღღები დაკრძალულია სახით იერუსალიმისაკენ. არ გვხვღღება მიცვალებულთა სხვაღღასხვა ნიშნით ღი-

---

²⁹⁹ ქართველ ებრაელთა ყოფაში დაღღასგურებულ რელიგიურ, ხალხურ თუ ისგორიულ ღღესასწაუღღებს შორის ერთ-ერთი ღიდმნიშვნელოვანი აღღგილი უკავია ფესახის ანუ პასექის ღღესასწაულს, რომელიც აღინიშნება ყოველი წღღის გაზაფხულზე. ებრაული კალენდრის მიხეღღვით ის იწყება 14 ნისანს (აპრილს) და გრძელღღება 21-მღღე - *ჯახახახაშვილი მ.* ფესახის (პასექის) ღღესასწაული ქართველ ებრაეღღებში (ეთნოგრაფიული მასაღღლების მიხეღღვით).- ქართველი ხალხის გრადიციული სამეურნეო და სულიერი კულტურა, თბიღღისი, 1987, გვ. 125.

³⁰⁰ *შოშიაშვილი ქ.* დასახ. ნაშრომი, გვ. 59.

³⁰¹ დაკრძალვის სახღღი.

³⁰² მარადიული სახღღი.

³⁰³ სიცოცხღღის ან ცხოვრების სახღღი.

³⁰⁴ *ბოსგანაშვილი შ.* ებრაული საღღოცავებისა და სასაფლაოების არქიგექტურა საქართველოში.- ხეღღოვნება, № 1-2, 1991, გვ. 54.

ფერენციაცია, არაა გამოყოფილი ცალკე რიგი დამნაშავეთათვის და თვითმკვლელებისათვის.

ებრაული წესით სავალდებულო იყო საფლავზე ქვის დადება, რათა აღინიშნული ყოფილიყო დასაფლავების ადგილი. ცალკეული სათვისტომოს გრადიციით, წლისთავზე მიღებული იყო საფლავის ძეგლის აგება. ქართველი ებრაელები ძირითადად საფლავზე ქვას დებდნენ შვილის შემდეგ, ოცდაათი დღის ფარგლებში. ებრაელებში არ იყო მიღებული ფულის დახარჯვა გადაჭარბებული მდიდრული საფლავის მშენებლობის მიზნით. ჭირისუფალი ძველი ქვის ახლით შეცვლას თუ გადაწყვეტდა, მაშინ ძველ ქვას ადგილზე დამარხავდნენ და საფლავს ახალ ქვას ზემოდან დაადებდნენ. არ შეიძლებოდა სხვა მიცვალებულისათვის ან სხვა მიზნით პირველი ქვის გამოყენება. იკრძალებოდა საფლავის ქვაზე ჩამოჯდომა ან დაყრდნობა, რადგანაც რესპონდენტთა თქმით, ყოველივე, რაც მიცვალებულის საჭიროებისათვის გაკეთდა, მასვე უნდა დარჩეს და არ შეიძლება მისი სარგებლობა სხვა მიზნით. აკრძალული იყო გაგებილი საფლავის ქვის გაყიდვაც, არ შეიძლებოდა საფლავის მახლობლად ორ მეტრში ერთმანეთისთვის სალმის მიცემა. ასევე, საფლავზე ჭამა-სმა, არაწესიერი მოქცევა, რადგან მიაჩნდათ, რომ ამით აბუხად იგდებდნენ მიცვალებულებს. საფლავის ქვაზე ამოკვეთილი იყო მიცვალებულის სახელი და რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა – დედის სახელი, დაბადებისა და გარდაცვალების (ებრაული კალენდრით) თარიღები, უძველესი ლაპიდარული წარწერები, გრადიციული გექსტები. სასაფლაოზე მისვლისას, მაგალითად, ოცდამეათე დღეს და წლისთავზე, ჭირისუფლები და ახლობლები იყვნენ სერიოზულები და მოკრძალებულები. საფლავის დაგოვებისას ებრაელები საფლავის ქვას ხელს გადაუსვამდნენ და საფლავზე პაგარა ქვას ან მიწის გოროსს გოვებდნენ. რა გზით ან რომელი მხარიდანაც მიდიოდნენ სასაფლაოზე, უკან დაბრუნებისას იმავე გზით არ დაბრუნდებოდნენ. სასაფლაოს დაგოვებისას ხელს სამჯერ დაიბანდნენ³⁰⁵.

რა თქმა უნდა, ებრაულ სასაფლაოზე ვხვდებით ამ წესებისაგან გადახრებსაც. საფლავის ქვების ნაწილს არა აქვს ებრაული წარწერა, აგრეთვე გვხვდება ებრაულ-რუსული ან ქარ-

³⁰⁵ ლორია მ. ავტორის საველე-ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები და აუდიო-ვიზუალური არქივი, 1997-2005.

თულ-ებრაული წარწერების. ზოგიერთ საფლავს გულზე ქვა არ ადევს, ან კიდევე ქანდაკებაა აღმართული, შეინიშნება ქრისტიანული ელემენტები და სხვა. ებრაულ სასაფლაოს აგეგმვა ეპოქის, რეგიონის, მაგერიალური შესაძლებლობების, ესთეტიკური შეხედულებების გავლენა. მაგრამ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ებრაულ სასაფლაოთა მსგავსად, მათ შორის არის რაღაც უფრო დიდი გამაერთიანებელი ძალა: ებრაული შრიფტი, ებრაული რიტუალური საგნები და სიმბოლოები - მენორა, მაგენ-დავიდი, შოფარი, ლულაბი და სხვა³⁰⁶.

ებრაული გლოვისა და დაკრძალვის რიტუალი და საერთოდ, მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული გრადიციულ ჩვეულებათა ციკლი მრავალსაფეხურიანი იყო და მასში აშკარად შეინიშნებოდა ეროვნული, იუდაისტური რელიგიის გავლენა. საფლავის ძეგლების არქიტექტურაში დედის სახელის ფიქსაცია კიდევე ერთხელ მიუთითებს იმაზე, თუ რა დიდია ქალის როლი და ადგილი ებრაელთა საოჯახო ყოფაში. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ებრაული გლოვის რიტუალს აკაკი წერეთელმა ლექსიც კი მიუძღვნა: „ურიული მოთქმით გირილი საქართველოში“, სადაც იგი აღნიშნავდა:

„შეხვედები მოსეს, აარონს
ილიას, ელისესაო,
უთხარი: არ ვსგებთ „ძველადთქმას,
რაც სჯულმა დაგვიწესაო...“

ამდენად, ებრაული სამგლოვიარო რიტუალი ზოგად ჩარჩოებში თანხვედბა წმინდა ებრაულ მოთხოვნებს, თუმცა ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი ფაქტები: შავების ჩაცმა, კუბოთი გამოსვენება, ყვავილების მიგანა და სხვა, მათ ქართულ მოსახლეობასთან ხანგრძლივი თანაცხოვრების პირობებში შეითვისეს.

---

³⁰⁶ ბოსტანაშვილი შ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 60; მესხიშვილი ც. ებრაელთა უბანი ახალციხეში.- მესხეთი (საისტორიო კრებული) I, ახალციხე, 1997, გვ. 72.

Tavi meoTxe

sionisturi moZraoba da alia erc israels

სიონიზმი არის ებრაელი ხალხის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. გერმინი წარმოდგება იერუსალიმთან არსებული სიონის მთის სახელწოდების მიხედვით. იგი არის გრადიციული სიონიზმი იერუსალიმისა და ებრაული ქვეყნისა. სიონიზმის მთავარი მიზანი იყო ყველა ებრაელის გადასახლება თავის ისტორიულ სამშობლოში, მათი სამუდამო მიჯაჭვა ისრაელის მიწაზე და ებრაული სახელმწიფოს შექმნა. ებრაულ დიასპორაში ეს პრობლემა ყოველთვის განიხილებოდა საუკუნეების განმავლობაში. სიონისგთა პირველი კონგრესი მოწვეული იქნა თეოდორ გერცელის მიერ 1897 წელს შვეიცარიაში, კერძოდ, ქალაქ ბაზელში³⁰⁷. კონფერენციაზე იმსჯელეს სიონიზმის მნიშვნელობაზე, რომელიც მიზნად ისახავდა ებრაელთათვის ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, კულტურული პრობლემების გაადვილებას, ებრაული სახელმწიფოს შექმნას პალესტინაში, რათა ებრაელები დაცული ყოფილიყვნენ სხვადასხვა საფრთხისაგან. თეოდორ გერცელის დღიურში იმ დღეს გაჩნდა ბრძნული ჩანაწერი: „ბაზელში მე დავაარსე ებრაული სახელმწიფო, ეს, რომ ითქვას ყველას გასაგონად, გამოიწვევს მხოლოდ სიცილს. მაგრამ 5 წლის შემდეგ და ალბათ 50 წლის შემდეგ ყველა დაინახავს, რომ მე ვიყავი მართალი“, – და მართლაც, 50 წლისა და 9 თვის შემდეგ გამოცხადდა ისრაელის დამოუკიდებლობა³⁰⁸.

გაზეთი „ივერია“ წერდა: „უკიდურესმა ანტისემიტიზმმა როგორც დასავლეთ ევროპაში, აგრეთვე აღმოსავლეთშიაც, ააღორძინა წინააღმდეგი მიმართულება სიონიზმი... ებრაელი ერი, ყოველი კუთხიდან დევნილი... ბოლოს თავის თავს კჰაგრონობს, სხვისი დახმარების იმედი ეკარგვის და თავის ძალას

307

1, 1993, .29.

308

, 1997, c. 25.

, №49,

აგროვებს, რომ მათ მგერს გაუმკლავდეს³⁰⁹. ებრაელთა სადა-რაჯოზე იდგა ქართული პროგრესული ინტელიგენციაც და თუ მათ რაიმე საფრთხე შეექმნებოდათ, განგაშის ბარებს რეკლენენ: „ახლავე უნდა გააფრთხილოს ადმინისტრაციამ ქუთათურები, რომ კანონი ქრისტიანსა და ებრაელთათვის ერთია, რომ იმათ შეურაცხყოფისათვის... სასტიკად დაისჯება ყველა, ვისაც კი დაუშვნიცდება“³¹⁰. ანგისემიციზმის იდეის დასაგმობად 1914 წელს ბათუმში დაიდგა ანრი ბერენშეგინის პიესა: „ნ იანვარს ქართული დასი აპირებს წარმოადგინოს ეს პიესა და ამიგომ ურიგოთ არ მიგვანჩნია ორიოდე სიგყვა ვუძღვნათ მას, „ურიის სისხლში“ ბერენშეგინი საფრანგეთის დღევანდელ ანგისემიციზმს, ებრაელთა მოძულობის მიზეზებს უგრიალებს გარს“³¹¹.

ბათუმში პირველი სიონისტური წრე იქმნება 1898 წელს, მის ხელმძღვანელად არჩეული იყო დოქტორი დ. კუზიაგინი, მდივნებად ე. ზაკი და ი. ლეისტერი, რომელიც 1901 წელს თბილისში ჩაგარებული კავკასიელი სიონისტების პირველი სხდომის დელეგატი და მდივანი იყო³¹².

1900 წლიდან ბათუმში პარალელურად ფუნქციონირებას იწყებს ახალგაზრდა სიონისტების წრე ბნეი ციონი, დამფუძნებელი და თავმჯდომარე ი. ბუხბინდერი, თანათავმჯდომარე ბ. იაბლონკოვი, მდივანი ა. ბაგოვიჩი. აღნიშნულმა ორგანიზაციამ იარსება მცირე ხანს³¹³.

მეფის რუსეთის ხელისუფლება ეწინააღმდეგებოდა ამგვარი წრეებისა თუ ორგანიზაციების შექმნას. შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ იგზავნებოდა გენერალ-გუბერნატორისადმი, ქალაქის მართველისადმი, პოლიციის უფროსისადმი მმართველი მრავალი ცირკულარი-მითითებანი, იმპერიის სხვადასხვა რეგიონსა და ქალაქში. აღნიშნულ მითითებებში ფიქსირდებოდა თხოვნა ან უფრო ზუსტად მოთხოვნა – მათთვის უმოკლეს ვადებში წარედგინათ მაქსიმალური ინფორმაცია ადგილობრივი სიონისტური ორგანიზაციების და მათი საქმიანობის შესახებ,

³⁰⁹ *ივერია*, № 260, 1904.

³¹⁰ *დროება*, № 129, 1882.

³¹¹ *ბათუმის გაზეთი*, № 2, 1914.

³¹² *ცენტრალური სიონისტური არქივი*, ფონდი A – 24\15\1, საქმე № 96.

³¹³ *ცენტრალური სიონისტური არქივი*, ფონდი A – 24\12\3, საქმე № 267.

რამეთუ სიონისგების საქმიანობა ხელს უწყობდა ებრაულ მოსახლეობაში ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, ეს კი წინააღმდეგობაში მოდიოდა ცარიზმის პოლიტიკასთან. 1903 წლის 24 ივნისის ცირკულარში აღნიშნულია, რომ სიონისგური მოძრაობის მიმდევრები „წარმართავენ საკუთარ საქმიანობას ებრაელთა ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებისათვის... რაც ხელს უშლის ებრაელთა ასიმილაციას. ყოველივე ეწინააღმდეგება რუსული სახელმწიფოებრივი იდეის საწყისებს და არ შეიძლება იყოს მოთმენილი“. შემდეგ მოდიოდა ღეგალური მითითებები, რომ „სიონიზმის იდეების პროპაგანდა ხალხმრავალ ადგილებში და საზოგადოებრივი ხასიათის შეკრებებზე უნდა აიკრძალოს“³¹⁴. ამ მიზნით აუცილებელი იყო დაეკავებინათ სიონისტი აგიტატორები – ე.წ. „მაგიდები“, რომლებიც მოგზაურობდნენ იმპერიის სხვადასხვა ქალაქსა და კუთხეში. ებრაული ენისა და ეროვნული ისტორიის სწავლება განიხილებოდა როგორც საფრთხე. „აუცილებელია ასევე დაკვირვება ახალ და უკვე მოქმედ სიონისგურ სკოლებზე, სამკითხველოებზე, შაბათის სკოლებზე, სადაც შეისწავლება ძველებრადული ენა, ებრაელთა ისტორია“³¹⁵... აჭარის სახელმწიფო არქივში დაცულია ცირკულარი № 1345, რომელიც მიმართულია ქალაქ ბათუმის პოლიცემისგერსადმი. „სიონიზმის მიმდევრები აპირებენ შეხვედრა მოაწყონ იმპერიის ერთ-ერთ ქალაქში... შემოდგომამდე დაგეგმილი მსოფლიო სიონისგური კონგრესისათვის მომზადების მიზნით“³¹⁶. ამის გამო ვთავაზობთ თქვენს უმაღლეს უდიდებულესობას მიიღოთ... ზომები მასზე, რომ სიონისგების ეს ჩანაფიქრი არ განხორციელდეს თქვენდამი რწმუნებულ ქალაქში“³¹⁷. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მსგავსი ცირკულარები დაეგ-

³¹⁴ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -1, აღწ. 1, საქმე № 53, გვ. 5.

³¹⁵ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -1, აღწ. 1, საქმე № 53, გვ. 5-6.

³¹⁶ იგულისხმება სიონისტთა მეექვსე მსოფლიო კონგრესი, რომელიც 1903 წლის 23-28 აგვისტოს ჩაგარდა ბაზელში.

³¹⁷ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, -1, აღწ. 1, საქმე № 53, გვ. 2.

ზაენა რუსეთის ყველა ქალაქს, რომლებშიც არსებობდა ებრაული სათვისტომო და სიონისგური ორგანიზაციები³¹⁸.

1905 წელს მოვლენების შემდეგ, ქალაქის მეთაურებსა და გუბერნატორებს დაეგზავნათ მითითებები, რათა მიეღოთ გადამჭრელი ზომები „...ყველა რევოლუციური თუ ოპოზიციური პარტიების მიმართ, რომლებიც შეიძლება დაკავშირებული იყოს 1904-05 წლების მოვლენებთან³¹⁹...“. მათ რიცხვში, რა თქმა უნდა, შედიოდნენ სიონისგებიც.

1910-იან წლებში ბათუმში იქმნება ებრაული ეროვნული საბჭო, რომელმაც გააერთიანა ყველა ებრაული პარტიისა და სათვისტომოს წარმომადგენელი. სიონისგების საქმიანობამ ყველაზე დიდ გავრცელება საქართველოში ჰპოვა პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში, – აქ თავი მოიყარა ებრაელთა დიდმა რაოდენობამ, რომლებიც იყვნენ გამოქცეულნი რუსეთის იმ ოლქებიდან, სადაც ომი მძვინვარებდა³²⁰. მათ შორის მრავლედ იყვნენ სამოგადო მოღვაწეები, ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ცნობილი სიონისგები. ისინი დასახლდნენ ბაქოში, თბილისში, ბათუმში, სოხუმში. ამასთან, ამ პერიოდში ბათუმში წარმოადგენდა სიონისგებისათვის მოხერხებულ სამედიცინო პუნქტს პალესტინაში გასამგზავრებლად³²¹. ამიგომ ბათუმში სიონისგებმა შექმნეს ებრაული სასოფლო სამეურნეო ფერმა „ხალუციმი“, რომელშიც გაერთიანებული იყო 20 ადამიანი. ამ ფერმის მთავარი მიზანი იყო ებრაელ რეპაგრაციასთან მომზადება პალესტინაში, სამიწათმოქმედო საქმიანობისათვის. 1920 წელს მათ პირველად გაუშვეს 10 კაცი. რეპაგრაციასთან დაკავშირებით ბათუმელი ებრაელები ფულს კრებდნენ რასაც, მოწმობს კორესპონდენტ შ.მ. რიკლინის ცნობა: „ბათუმელმა ორმა ებრაელმა ფული დალო კოლონისგების სასარგებლოდ პალესტინაში“³²².

---

318 . . . K .- ბათუმის უნივერსიტეტის სტუდენტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, III, ბათუმი, 2001, გვ. 140.

319 *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო ცენტრალური არქივი*, -1, აღწ. 1, საქმე № 53, გვ. 1; საქმე № 411, გვ. 11-12.

320 . . . II, . II, 1982, c. 247.

321 . . . K ., . 143.

322 *ცენტრალური სიონისგური არქივი*, ფონდი Z -3, საქმე № 872.

1917 წლის აგვისტოში ქალაქ ბაქოში, ხოლო 1919-1920 წლებში ქალაქ თბილისში ჩაგარდა სიონისტების კონფერენციები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს ბათუმელმა სიონისტებმა ა. პერცოვსკიმ, ბ. კენიგსონმა, ბ. პევზნერმა, ი. მიხლისმა, უკანასკნელი გამოვიდა მოხსენებით „ებრაელთა ემიგრაცია ერეც-ისრაელში“. ამავე კონფერენციის დადგენილების თანახმად, 1920 წელს ბათუმში იქმნება ცენტრალური პალესტინური კომისია ბ. პევზნერის ხელმძღვანელობით³²³.

1920-1921 წლებში საქალაქო კომიტეტი გამოსცემდა გაზეთს „ებრაული ხმა“ და „ბათუმის ექო“. ორივე გამოცემის რედაქტორი იყო ბ. პევზნერი. თავის ფურცლებზე „ბათუმის ექო“ საკმაოდ ენერგიულად და უკომპრომისოდ ებრძოდა ბოლშევიზმის იდეებს. სხენებული გამოცემის ბოლო ნომერი გამოვიდა 1921 წლის 28 თებერვალს³²⁴. 1920 წელს ქალაქში მოქმედებდა მხოლოდ ერთი ფარული სიონისტური ორგანიზაცია³²⁵.

სიონიზმმა ბიძგი მისცა ებრაულ ალიას. სიგყვა „ალია“ პირდაპირი მნიშვნელობით – „აღმავლობას“, „ამოსვლას“ ებრაელთა ერეც-ისრაილში დაბრუნებას ნიშნავდა. ამ გერმინით აღნიშნავენ აგრეთვე თორის წასაკითხავად მიწვეული პირის ასვლას სპეციალურ შემადლებულ ადგილზე, თებაზე, სინაგოგაში. ამრობრივი კავშირი ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივეა³²⁶. 1882-1903 წლებში დაიწყო პირველი ებრაული ალია ძირითადად რუსეთიდან, 1904-1914 წლებში მეორე ალია რუსეთიდან და პოლონეთიდან, 1919-1923 წლებში მესამე ალია ძირითადად რუსეთიდან, 1924-1932 წლებში მეოთხე ალია ძირითადად პოლონეთიდან, 1933-1939 წლებში მეხუთე ალია ძირითადად გერმანიიდან. მიგრანტთა დიდი ტალღა წამოვიდა ევროპიდან და არაბული სახელმწიფოებიდან მას შემდგომ, როდესაც დასრულდა ბრიტანული მმართველობის ხანა და 1948 წლის 14 მაისს გამოცხადდა ისრაელის დამოუკიდებლობა³²⁷.

323 , - , 1999, . 158.

324 , , 996, . 58.

325 . K , . 144.

326 *სამუელი რ.* ებრაელთა ისტორიის გზაზე, თელ-ავივი, 1990, გვ. 310.

327 *Facts About Israel*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 51.

ებრაელების მასობრივი აღია საქართველოდან ერეც-ის-რაელში იწყება გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან, რის შედეგადაც ბევრად შემცირდა მათი რიცხოვნობა საქართველოში, მათ შორის ჩვენს საკვლევ რეგიონშიც.

თავისი პროგრესული იდეების წყალობით საქართველოს ებრაელობა მუდამ ავანგარდში იყო. ისგორიას ახსოვს იმის ბრწყინვალე მაგალითები, თუ როგორ დაიცვეს და დღევანდელ დღემდე მოიგანეს ებრაელებმა თავიანთი, რწმენა და ოჯახური ტრადიციების სიწმინდე. ეროვნული თვითშეგნების განვითარებას მეგწილად ხელი შეუწყო ექვსდღიან ომში გამარჯვებამ, ალიის პიონერების – სამი ძმა მიხელაშვილების მაგალითმა, გაერო-ში გაგზავნილმა თერამეტი ქართველი ებრაელის წერილმა, და ბოლოს, არაჩვეულებრივად გაბედულმა შიმშილობის და პროტესტის აქციამ მოსკოვის ცენტრში. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ჩამოთვლილი მოვლენები კატალიზატორები იყვნენ პროცესებისა, რომელთა შედეგადაც შესაძლებელი გახდა 70-იანი წლების აღია საქართველოდან, რომელმაც, თავის მხრივ, დასაბამი მისცა დიდ ალიას ყოფილი სსრკ-ს ყველა რეგიონიდან³²⁸.

აქვე გვინდა მოვიგანოთ ცნობილი „18 ებრაელის წერილი...“ ისრაელის წარმომადგენელს გაერო-ში,

პატივცემულ იოსებ გეკოას,

ქ. ნიუ-იორკი, აშშ

ამ წერილს თან ვურთავთ გაერო-ს ადამიანის უფლებათა კომისიაში გაგზავნილი წერილის ასლს. მოგმართავთ თხოვნით, მიიღოთ გადაუდებელი ზომები, რათა უმოკლეს დროში მოგვეცეს ისრაელში გამგზავრების ნებართვა. გთხოვთ აგრეთვე, მიიღოთ ზომები ამ წერილის გასავრცელებლად გაერო-ს წევრთა შორის და ასევე მის გამოსაქვეყნებლად პრესაში ყველა ხელის მომწერთა გვარებისა და სახელების, თუ საჭირო გახდა - მისამართების, მითითებით. რადგან შიშის დრო გავიდა - დადგა დრო მოქმედებისა, რადგან თუ არა მე, მაშ ვინ? და თუ დღეს არა, მაშ როდის?

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანთა უფლებების კომისიას.

---

³²⁸ საქართველოს ებრაელთა მსოფლიო კონგრესი. www.georgianjews.org.

ჩვენ, საქართველოს 18 მორწმუნე ებრაელთა ოჯახი, მოგმართავთ თხოვნით, დაგვეხმაროთ ისრაელში გამგზავრების საქმეში. ყოველმა ჩვენგანმა მიიღო რა მოწვევა ნათესავისგან ისრაელში, შეავსო სსრკ-ს სათანადო ორგანოების მიერ გამოგზავნილი ანკეგა. ყოველმა ჩვენგანმა მიიღო ზეპირი დაპირებანი, რომ გამგზავრებას არავინ შეუქმნიდა დაბრკოლებას. თითოეულმა ჩვენგანმა, ელოდა რა ყოველდღე, რომ მიიღებდა ნებართვას, გაყიდა ქონება და დაეთხოვა სამსახურიდან. მაგრამ თვეები, ზოგიერთისთვის – წლები გაილია, გამგზავრების ნებართვა კი არ მიგვიღია. ჩვენ დავაგზავნეთ ასობით წერილი და დეპეშა – ისინი გაქრენ, როგორც ცრემლები უდაბნოს ქვიშაში: გვესმის ზეპირი უარი, წერილობითი პასუხი არ მიგვიღია, არავინ არაფერს არ გვისხნის. ჩვენი ბედი არავის არ აღელვებს. მაგრამ ჩვენ ველოდებით, რამეთუ გვწამს, ჩვენ, საქართველოს 18 მორწმუნე ებრაელთა ოჯახი საჭიროდ ვთვლით ავსხნათ თუ რაგომ გვსურს ისრაელში გამგზავრება. ყველასთვის ცნობილია რამდენად სამართლიანად ხორციელდება სინამდვილეში სსრკ-ს ნაციონალური პოლიტიკა, რომლის თეორიული საფუძვლები ჩამოყალიბებული იყო სახელმწიფოს დამაარსებლის ვ.ი. ლენინის მიერ. დიდი ხანია ქვეყანაში აღარ არის ებრაელთა დარბევები, გეგო... ებრაელს შეუძლია თავისუფლად იაროს ქუჩაში, დასახლდეს სადაც სურს, დაიკავოს ნებისმიერი თანამდებობა, თუნდაც მინისტრისა, რაც სსრკ მინისტრთა საბჭოს თავჯდომარის მოადგილის, ვ. დიმშიცის მაგალითზეც ჩანს. უმაღლეს საბჭოში არის ებრაელი დეპუტატიც – ა. ჩაკოვსკი, „ლიტერატურული გაზეთის“ მთავარი რედაქტორი...

ამრიგად, რასობრივი დისკრიმინაცია არ გვაიძულებს დავტოვოთ ქვეყანა, მაშ იქნებ რელიგიური? მაგრამ ქვეყანაში დაშვებულია სინაგოგები, არავინ გვიშლის ვილოცოთ სახლშიც. ოღონდ, ჩვენი ლოცვები – ისრაელთანაა დაკავშირებული, რამეთუ გვიანდერძეს: თუ დაგივიწყო შენ იერუსალიმო, გახმეს მარჯვენა ჩემი. რამეთუ ჩვენ, მორწმუნე ებრაელები, ვთვლით, რომ არ არსებობს ებრაელი რწმენის გარეშე, როგორც რწმენა არ არსებობს გრადიციების გარეშე. რაში მდგომარეობს ჩვენი რწმენა და გრადიციები? ხანგრძლივი დროის განმავლობაში რომის ლეგიონები გარს ერგყენენ იერუსალიმს. მაგრამ ბლოკა-

დის ცნობილი საშინელებების მიუხედავად – შიმშილი, უწყ-
ლობა, დაავადებები და მრავალი სხვა – ებრაელებმა არ უღა-
ლაგეს რწმენას და არ დანებდნენ. თუმცა ადამიანის შესა-
ძლებლობებსაც აქვს საზღვარი – ბოლოს და ბოლოს წმინდა
ქალაქში შეიჭრენ ბარბაროსები. ასე, ათასწლეულების წინათ
განადგურდა წმინდა ტაძარი, და მასთან ერთად – ებრაული
სახელმწიფო. მაგრამ დარჩა ერი: თუმცა ებრაელებმა, ვინც
იარაღის ხელში დაჭერა შესძლო, რომ არ დანებებულიყვნენ
მგერს, ერთმანეთი დახოცეს, დარჩნენ სისხლისგან დაცლილი,
დაჭრილები, მოხუცები და ბავშვები. და ვინც წასვლა ვერ
შესძლო, ადგილზე იქნა მოკლული. ხოლო ვინც კი შეძლო
უდაბნოში წავიდა, და თუ გადარჩა – მიაღწია სხვა ქვეყანას,
რათა ელოცა და დალოდებოდა. ამიერიდან უცხო ქვეყნებში,
მათ მოძულე ადამიანებს შორის უნდა მოეძებნათ საკვები. მუ-
დამ გალანძღულნი, ჩირქმოდებულნი, შეზიზღულნი და ღვე-
ნილნი, სისხლითა და ოფლით მოიპოვებდნენ პურს არსებობისა
და ზრდიდნენ შეილებს. მათი ხელები დაკოჭრილი იყო, სული
კი სისხლით სავსე, მაგრამ ერი არ მომკვდარა. ებრაელებმა
მსოფლიოს მისცეს რწმენა და რევოლუციონერები, ფილო-
სოფოსები და მეცნიერები, მდიდრები და ბრძენები, გენიოსები
ბავშვური გულით და ბავშვები მოხუცის თვალებით. არ არ-
სებობს ცოდნის, ლიგერატურის და ხელოვნების არცერთი სფე-
რო, სადაც ებრაელს თავისი წვლილი არ შეეგანოს. ებრაელთა
შემზიზღელი არცერთი ქვეყანა არ არსებობს, რომელსაც მათ
საკუთარი შრომით მადლობა არ გადაუხადეს. და რა მიიღეს
სამაგიეროდ? თუ ყველასთვის ცხოვრება გასაძღისი იყო, ებ-
რაელები შიშით ელოდნენ სხვა დროს. და თუ ყველასთვის
ცუდი დრო დგებოდა, ებრაელებმა იცოდნენ: მოვიდა მათი აღ-
სასრულის ქაში, და მაშინ ისინი იმალებოდნენ, ან გარბოდნენ
ქვეყნიდან. და ვინც გარბოდა, ყველაფერს თავიდან იწყებდა.
ხოლო ვისაც გაქცევა არ შეეძლო – იღუპებოდა. ვინც კი კარ-
გად დაიმალებოდა, ელოდა სხვა დროებას. ვის აღარ უდევნია
ებრაელები, ამ საქმისთვის ყველა ერთიანდებოდა! საკმარისი
იყო, უვარგის გენერლებს ომი წაეგოთ, იქვე დამნაშავეს
ებრაელთა შორის ეძებდნენ. საკმარისი იყო პოლიტიკურ ავან-
გურისგს არ შეესრულებინა მთები მიცემული დანაპირებისა,

იქვე მოიძებნებოდა მიმეზი – ებრაელი. ისინი ილუკებოდნენ ესპანეთის ინკვიზიციის ჯურღმულებში და ფაშისგური გერმანიის საკონცენტრაციო ბანაკებში. ანგისემიგები დროშასავით აფრიალებდნენ დრეიფუსის საქმეს განათლებულ საფრანგეთში და ბეილისის საქმეს უწიგნურ რუსეთში... ებრაელებს კი ეს ყველაფერი უნდა აეგანათ. სხვათა შორის, მათ შეეძლოთ სხვებსავით მშვიდად ეცხოვრათ, საკმარისი იყო სხვა რწმენა მიელოთ. ასეც მოიქცა მოგიერთი – სულმხდალი ყველგან არის. მაგრამ მილიონები გადარჯულებას გაწამებულ სიცოცხლეს ამჯობინებდნენ, ხშირად კი – სიკვდილს. და თუ შეუხიზნავნი დაეხეგებოდნენ ისინი დედამიწაზე – დმერთთან ყველას მოეძებნა ადგილი. და თუ მათი ფერფლი გაიფანგა მთელს მსოფლიოში, სსოვნა არ მომკვდარა. ჩვენს ძარღვებში – მათი სისხლია, ჩვენი ცრემლები – მათი ცრემლებია. ასრულდა წინასწარმეტყველება: ფერფლიდან აღსდგა ისრაელი, არ დავივიწყეთ ჩვენ იერუსალიმი და ჩვენი ხელები სჭირდება მას. ჩვენ 18 ვართ – ისინი, ვინც ამ წერილს ხელი მოაწერა. მაგრამ ცდება ის, ვინც თვლის, რომ ჩვენ მხოლოდ 18 ვართ: ხელის მომწერთა რიცხვი გაცილებით მეგი შეიძლება ყოფილიყო. ამბობენ, რომ მსოფლიოში სულ 12 მილიონი ებრაელია. მაგრამ ცდება ის, ვინც ჩათვლის, რომ ჩვენ სულ 12 მილიონი ვართ. რამეთუ მათთან ერთად, ვინც ისრაელისთვის ლოცულობს, ჩვენ ასეული მილიონი ვართ, ისინი, ვინც აწვალებს, ვინც აღარ არის – ჩვენთან ერთ მწყობრში არიან, დაუმორჩილებელნი და მუდამ ცოცხლები, ბრძოლისა და რწმენის გრადიციების გადმომცემნი. აი რაგომ გვსურს ჩვენ ისრაელში გამგზავრება... გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას ისგორიამ დააკისრა უდიდესი მისია – იფიქროს ადამიანებზე და დაეხმაროს მათ. ამიგომ ჩვენ მოვითხოვთ, გაერო-ს ადამიანის უფლებათა კომისიამ იღონოს მასზე დამოკიდებული ყველა მომა და უმოკლეს ვადაში მიაღწიოს სსრკ-ს მთავრობისგან ჩვენი გამგზავრების ნებართვის მიღებას. გაუგებარია, როგორ შეიძლება XX საუკუნის ბოლოს ადამიანებს აუკრძალო, სადაც მათ სურთ იქ იცხოვრონ. უცნაურია, როგორ შეიძლება დავიწყება მოწოდებებისა ერთა თვითგამორკვევის შესახებ და, რა თქმა უნდა, ყოველი ერის შემადგენელ ადამიანთა უფლებების შესახებ. ჩვენ დაველოდებით

თვეები და წლები, თუ დაჭირდა – მთელი სიცოცხლე, მაგრამ რწმენას და იმედს არ ვუღალავებთ. გვწამს: ჩვენი ლოცვები ღმერთამდე მივიდა. ვიცით: ჩვენი მოწოდებები ნუბამდეც მივა. რამეთუ ჩვენ ვითხოვთ მცირელს – გავვიშვან წინაპართა მიწა-ზე...“³²⁹.

ეს წერილი ისრაელის ქნესეთში წაიკითხა ისრაელის სახელმწიფოს სუვერენიტიტის ერთ-ერთმა ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენელმა, მაშინდელი მთავრობის მეთაურმა გოლდა მეირმა. წერილმა დიდი ძალა და სტიმული მისცა მოძრაობას „გამოუშვი ჩემი ხალხი“³³⁰.

ებრაელთა ალიის მეორე გაღება აჭარაში დაიწყო, XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან. სსრკ-ის დაშლისა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ფორმირების პროცესში მკვეთრად გამოიკვეთა აბორიგენტთა ეროვნული ინტერესები, მეორე მხრივ, გაიზარდა არააბორიგენტთა საკუთრივ ეთნიკურ ტერიტორიებზე დაბრუნებისა და ეთნიკური კონსოლიდაციის მოთხოვნა. ამან, მსგავსად მთელი საქართველოსი, თავისი ასახვა ჰპოვა ბოლო წლების აჭარის მოსახლეობის გარემიგრაციულ კავშირებში. აქვე ინტერესმოკლებული არ იქნება თუ აღვნიშნავთ, რომ აჭარის მოსახლეობას მიგრაციული მიმოსვლა გააჩნია ძირითადად სსრკ-ის ყოფილ სამ რესპუბლიკასთან: რუსეთთან, უკრაინასთან და სომხეთთან, აგრეთვე საბერძნეთთან, თურქეთთან, ისრაელთან, გერმანიასთან. სხვა მიმართულებით მოძრაობა ჯერჯერობით მცირეა და რაიმე გამოკვეთილი ნაკადები არ შეიმჩნევა. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ სომეხი, უკრაინელი ემიგრანტები მიემართებიან არა სამშობლოსაკენ, არამედ რუსეთისა და სხვა ქვეყნებისაკენ. ეს ფაქტი მიგვანიშნებს, რომ ემიგრაციის მთავარი მიზანი არის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება.

ამ მხრივ გასაგებია ებრაელების ლტოლვა საკუთარი, უძველესი კულტურის მქონე და ამასთანავე ეკონომიურად განვითარებული ქვეყნისაკენ. ადრეულ წლებში მათი რეპატრაციის ბევრი შეზღუდული ფაქტორი მოქმედებდა. ამჟამად პრაქტიკუ-

³²⁹ საქართველოს ებრაელთა მსოფლიო კონგრესი.- www.georgianjews.org.

³³⁰ ციციანშვილი ა. ქართველ ებრაელთა ფენომენი.- ჩვენ ქართველნი (ქართული ფენომენის აკადემია), თბილისი, 1998, გვ. 207.

ლად გაადვილებულია მათ ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნება. მიახლოებითი გამოთვლით სამი ათეული წლის განმავლობაში ორი ათასამდე ებრაელი გადასახლდა ისრაელში³³¹. ბოლო წლებში წასულ ებრაელთა გამოკითხვამ გვიჩვენა, რომ 65 %-ს არ აკმაყოფილებდა ეკონომიკური ღონე, დანარჩენმა კი განაცხადა, რომ სურთ დაიკმაყოფილონ სულიერი და ნაციონალური მოთხოვნები. ამ გამოკითხვის პასუხებიდან ნათლად ჩანს, რომ ებრაელების მიგრაციის მთავარი მიზეზი არის ძირითადად როგორც ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, ასევე ეთნიკურ-კულტურული გრძნობების გაღრმავება და ნოსტალგია ისტორიული სამშობლოსადმი, რასაც ნათლად ადასტურებს ერთ-ერთი ებრაელი რესპოდენტის მიერ მოთხრობილი ანეგდოტი:

„ისრაელში ემიგრაციის წინ ებრაელი უშიშროების კომიტეტში დაიბარეს.

- გვარი?
- შაქარიშვილი.
- ზუსტად?
- სახაროვი.
- უფრო ზუსტად?
- ცუკერმანი დაგენაცვლე.
- შვილები გყავთ?
- არა.

– როგორ თუ არა, ჩვენი მონაცემებით ექვსი შვილი გყავთ!

– შემირცხვენია მასეთი შვილები, არ უნდათ ისრაელში წამოსვლა.

- სამღვარგარეთ ნათესავეები თუ გყავთ?
- არა.

– როგორ თუ არა, ჩვენ ვიცით, რომ თქვენი და და ძმა ისრაელში არიან.

– უფროსო. ეს მე ვცხოვრობ სამღვარგარეთ, თორემ ისინი სამშობლოში ცხოვრობენ“.

ებრაელებს, განსაკუთრებით კი ქართველ ებრაელებს, ახალიათებთ დაინახონ, დააფასონ, არ დაივიწყონ ქართველთა სი-

---

³³¹ ძირითადად ქალაქ ხაიფაში, რომელიც ბათუმივით სამღვაო ქალაქია.

კეთე. ამიგომ გასაგებია ის, რომ როდესაც ქართველ ებრაელთა ნაწილი დაიძრა ისრაელისაკენ, მათ ქართველი მეზობლები სინანულითა და ცრემლებით აცილებდნენ. ეს არაქართველებისათვის მოულოდნელი აღმოჩნდა. ცნობილი ქართველი ებრაელი მწერალი, დრამატურგი, მთარგმნელი გურამ ბათიაშვილი, ავტორი საკმაოდ გახმაურებული პიესისა „ვალი“, რომელშიც შესანიშნავადაა გადმოცემული, თუ როგორ უჭირს ქართველ მეზობელს შეელიოს თავის ქართველ ებრაელ მეზობელს, როგორი ცრემლებით აცილებდნენ მას ისრაელში – იხსენებს: „როცა მე ამის თაობაზე 70-იან წლებში დავწერე პიესა „ვალი“, ერთმა რუსმა თეატრალურმა კრიტიკოსმა არ დამიჯერა: როგორ შეიძლება რომელიმე ერი ებრაელობას ცრემლით ემშვიდობებოდესო“³³².

ებრაელთა გამგზავრებას ერეც-ისრაელში ხელმძღვანელობს სოხნუთი, მსოფლიო ებრაელთა სააგენგო – ებრაელთა სახელმწიფოს და ებრაელთა დიასპორის მთავარი დამაკავშირებელი რგოლი, რომელიც შეიქმნა 1929 წელს, როგორც ერეც-ისრაელის ებრაული თემის წარმომადგენლობა ბრიგანეთის ადმინისტრაციასთან, უცხოეთის მთავრობებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ მსოფლიო ებრაულ სააგენგოსა და მსოფლიო სიონისტურ ორგანიზაციას დაევალა ზოგიერთი საერთო ეროვნული ამოცანის შესრულება: რეპაგრიაცია და აბსორბცია, რეპაგრირებისათვის სასოფლო-სამეურნეო დასახლებების შექმნა და საცხოვრებლის მშენებლობა, განათლება და ახალგაზრდული მოძრაობა, ქალაქების კეთილმოწყობა. სოხნუთის ხელმძღვანელი ორგანოებია მზრუნველთა საბჭო³³³ და ასამბლეა, რომლის სხდომები წელიწადში ერთხელ იერუსალიმში გარდება. მისი შემადგენლობის ნახევარი მსოფლიო სიონისტური ორგანიზაციის წევრია.

სოხნუთის სააგენგომ საქართველოში საქმიანობა 1990 წლიდან დაიწყო. იგი წარმატებით უწყობს ხელს საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა კულტურულ კავშირურთიერთობას ისრაელში საცხოვრებლად წასულ ებრაელობასთან, საქართველოს ებრაელთა რეპაგრირაციას. აღნიშნული ორგანიზაცია დიდ

³³² ციციანიშვილი ა. დასახ. ნაშრომი, გვ. 209.

³³³ იკრიბება წელიწადში სამჯერ.

მუშაობას ეწევა საქართველოში დარჩენილ ებრაელობასთან, ამზადებს მათ ისრაელში გასამგზავრებლად. აწვდის დიდ ინფორმაციას ისრაელის ცხოვრების ყველა სფეროს შესახებ. აგარებს სემინარებს, ეხმარება ივრითის დაუფლებაში. სამი წლით აგზავნის ბავშვებს ისრაელში სასწავლებლად.

სოხნუთან მოქმედებს: ებრაული საინფორმაციო ჯაჭვი, რეპაგრიაციის საკითხების ჯგუფი, საკვირაო სკოლები - „ულფანი“³³⁴ თბილისში და ბათუმში, ახალგაზრდული და სტუდენტური ცენტრი, ქალთა კლუბი. ამ ორგანიზაციის ფილიალი დაარსდა ბათუმში 1994 წლის 19 მარტს. კოორდინატორებად მუშაობდნენ სოსო ბარდანაშვილი, სოლომონ ფერდმანი, კაკო სეფიაშვილი, ოლეგ გეიფი. აღნიშნულ ორგანიზაციას არენდით ჰქონდა აღებული ოთახი სინაგოგის შენობაში. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბათუმის ებრაულ დიასპორას დიდ დახმარებას უწევს ამერიკის ებრაელთა გაერთიანებული გამავრცელებელი კომიტიტი ჯონითი³³⁵. რომელიც დაარსდა 1914 წელს, საქართველოში კი მოღვაწეობს 1992 წლიდან. იგი ებრაელთა შორის საქველმოქმედო საქმიანობას მთელი კავკასიის მასშტაბით ეწევა. დიდ ყურადღებას უთმობს სათნოების სფეროს, ეხმარება ღრმად მოხუცებულებს და ინვალიდებს, უდედმამო ბავშვებს. ისინი სურსათის, განსაცმლის სახით ყოველთვიურ ამანათებს გზავნიან – გორში, ბათუმში, ქუთაისში....

ბათუმელ ებრაელებს აქვთ „ქართულ-ებრაული კავშირურთიერთობის ასოციაცია“, რომელიც ოფიციალურად დაფუძნდა 1989 წლის 20 დეკემბერს.

ბათუმის ებრაულ ასოციაციასთან 1991 წლის 15 დეკემბერს შეიქმნა საკვირაო სკოლა, რომელიც განთავსდა მე-2 ქართულ სამუშაო სკოლაში. სკოლაში ისწავლებოდა: ძველი ებრაული ენა, ლიტერატურა, ებრაელთა ისტორია. ამ სკოლას საფუძველი ჩაუყარა იმ ლექციებმა ისტორიასა და დაწყებით ივრითში რომელიც გარდებოდა საზღვაო კლუბში, მუსიკალურ სასწავლებელში, ქართველ ებრაელთა სინაგოგაში. 1992 წლის 10 ნოემბერს ბათუმელ ებრაელებს დაუბრუნდათ სინაგოგის შენობა. სწორედ ამ შენობაში გადმოვიდა ებრაული საკვირაო სკოლა.

---

³³⁴ სასწავლებელი.

³³⁵ საქველმოქმედო ორგანიზაცია.

1998 წლის ნოემბრიდან საკვირაო სკოლა გადავიდა სინაგოგის გვერდით აგებულ შენობაში. რომელსაც დაემატა მომღერალთა და მოცეკვავეთა გუნდი სიმხა.

1999 წელს ქალაქ ბათუმის სასამართლოში რეგისტრაცია გაიარა „ბათუმელ ებრაელთა თემმა“.

თემის მიზანია ხელი შეუწყოს ბათუმის გერიტორიაზე მცხოვრებ ებრაელთა გაერთიანებას.

თემი ახორციელებს შემდგომ საქმიანობას: ხელს უწყობს ებრაელთა რელიგიით გათვალისწინებული წესებისა და გრადიციების შესრულება-დამკვიდრებას თემში; ახორციელებს ებრაელთა დღესასწაულებთან დაკავშირებულ ღონისძიებებს; იწვევს სპონსორებს სოციალურად დაუცველი წევრების მაგერიალური და სამედიცინო დახმარებისათვის; ამყარებს კავშირს სხვა რეგიონებსა და ქვეყნებში არსებულ ებრაულ და არაებრაულ თემებთან, ახორციელებს მათ მიღება-გაცილებას; საგანმანათლებლო საქმიანობას.

ბათუმელ ებრაელთა თემთან საქართველოს მთავარი რაბინის არიელ ლევიანის ხელშეწყობით 2000 წლის სექტემბრის თვეში შეიქმნა „ებრაელთა საგანმანათლებლო ცენტრი“, სადაც ისწავლება ივრითი, ებრაული გრადიცია, ინგლისური და კომპიუტერი.

ამრიგად, განხილული მასალებიდან ნათლად ჩანს, რომ ებრაელთა ალიის მთავარ მიზმს წარმოადგენდა, ერთი მხრივ ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნების შესაძლებლობა და ნოსტალგია, ხოლო მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების პერსპექტივები.

ქართულ-ებრაული კავშირურთიერთობის ასოციაცია, ბათუმელ ებრაელთა თემი, ებრაული სკოლები, სოხნუთი, ჯოინთი ერთობლივად ძირითადად ხელს უწყობენ ებრაული გრადიციული კულტურის შენარჩუნება-განვითარებას, ეთნიკური თვითშეგნების გაძლიერებასა და მათ რეპაგრიაციას ერეც ისრაელში.

ებრაელთა გარკვეული ჯგუფების შემოსვლა საქართველოში, მათ შორის უშუალოდ საქართველოს შავიმღვისპირეთში შესაძლებელი იყო ისრაელის სამეფოს განადგურების შემდგომ (ძვ.წ. 722წ.), მაგრამ უდავოა, რომ ძლიერი ებრაული დიასპორის გაჩენის პერიოდად მიჩნეული უნდა იყოს იერუსალიმის I გაძრის დანგრევის შემდგომი პერიოდი, ესე იგი ნაბუქოდონოსორისაგან ლგოლვილნი ურიანი დასახლდნენ „ხერქს“.

აჭარაში ებრაელთა კომპაქტური დიასპორის წარმოქმნა უკავშირდება ოსმალთა ბაგონობისაგან ამ კუთხის განთავისუფლებას, კერძოდ, XIX საუკუნის 80-იან წლებს. რის შემდგომაც აქ ძირითადად აშქენაზი და ქართველი ებრაელების სათვისტომოები ჩამოყალიბდა. ებრაელთა გვარებზე დაკვირვებით დადგინდა, რომ აშქენაზი ებრაელები ბევრად ჭარბობდნენ ქართველ ებრაელებს. ებრაელთა აჭარაში დასახლების მთავარ წინაპირობას წარმოადგენდა: ბათუმის გეოგრაფიული მდებარეობა, ქალაქის ეკონომიკური დაწინაურება და შესაბამისი ღროის ისტორიული პროცესები. 1878 წლიდან ებრაული მოსახლეობის ზრდა სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა, რაზეც მოსახლეობის აღწერის მასალებიც ნათლად მიუთითებს. თუმცა, ამ აღწერებთან დაკავშირებით უნდა გამოითქვას შემდეგი შენიშვნები: მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა, რომელიც უპირველესი წყაროა ეროვნების დასადგენად, რუსეთში განხორციელდა მხოლოდ XIX საუკუნის მიწურულში, თანაც ეთნიკური შემადგენლობის გასარკვევად გამოიყენეს დედაენა და არა ეროვნების ნიშანი; უფრო ადრინდელი პერიოდისათვის იყენებდნენ კამერალური აღწერის მასალებს და ხელისუფლების ორგანოების მიერ შეგროვილ პერიოდულ ცნობებს; ეს მონაცემები არ იყო სრული, შეიცავდა ბევრ უზუსტობას, რადგან ეროვნებას ხშირად აიგივებდნენ სარწმუნოებრივ და ეთნოგრაფიულ ნიშნებთან; მიგრაციული პროცესების ფართო მასშტაბის გამო საკმაოდ დიდი იყო ცვლილებანი ეროვნულ შემადგენლობაში როგორც ღროში, ისე სივრცეში; ამავე ღროს მიმდინარეობდა ასიმილაციის პროცესი; ეს გარემოებანი და ხელისუფლების მოხელეთა ნაკლები კომპეგენგურობა ეთნიკურ საკითხებში ბევრად აფერხებდა სწორი ცნობების შეგროვებას; არანაკლებ მნიშვნე-

ლოვანია ის გარემოება, რომ ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა საგანგებოდ ითვალისწინებდა რუსეთის განაპირა მხარეებში ეროვნულ-უფლებრივი ინტერესების შელახვას, ათანაბრებდა ეთნოგრაფიულ და ეროვნულ ნიშნებს და ამ გზით ცდილობდა დაენაწევრებინა ერთიანი ეროვნული სხეული. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული აღწერები ყოველთვის იდენტურ შედეგს არ იძლეოდა.

აჭარში მცხოვრებ ებრაელთა გვარები მორფოლოგიურ-სემანტიკური შინაარსის მიხედვით შეიძლება დაიყოს შემდეგნაირად: გვარები, რომლებსაც ფუძედ აქვთ საკუთარი სახელები – იაკობაშვილი, იაკობიშვილი, მიხელაშვილი, იაკობსონი; რელიგიურ-რიტუალური თანამდებობის სახელის შემცველი – ქოენიშვილი, რაბინოვიჩი, კოვანი; აგრიბუგული სინგაგმები – მამისთვალისშვილი, ლიბერმანი; ხელობის ან საქმიანობის აღმნიშვნელი – დოქტორმანი, აპტიეკარმანი, ფიშმანი, ფერდმანი, ბირმანი; გვარები, რომელთაც საფუძვლად დაედო წინაპრის მეგსახელი – შვარცმანი, შვარცი; სადაურობის აღმნიშვნელი გვარები – ნორდშტეინი, იერუსალიმსკი, ათანელაშვილი; საკუთარ გვარ-სახელად ქცეული ეთნონიმები – აშქენაზი, ურიშვილი; თანამდებობის აღმნიშვნელი – გერმანი, ხახამიშვილი. უშუალოდ ქართველ ებრაელებში გვხვდება გვარები ოთხი ონომასტიკური დაბოლოებით: „შვილი“ – ჯანაშვილი; მეორე დაბოლოება „ძე“ – ბერიძე, ფიხაძე; მესამე დაბოლოება გვხვდება ინფექსის სახით „ელ“ – კრისელი; რუსულის გავლენით მიღებული „ოვ“ დაბოლოების გვარები – მენაშეროვი, გაგულოვი, დანიელოვი, ათანელოვი, ზიზოვი. საერთოდ, აშქენაზი და ქართველ ებრაელთა გვარები ისე ორიგინალურად არის შემრდილი ქართულ, რუსულ, უკრაინულ, გერმანულ, ფრანგულ, პოლონურ და სხვა. სამყაროსთან, რომ მათი გამოცალკევება რაიმე ნიშნით ვერც კი ხერხდება, მათგან ზოგი საზიაროა, ზოგიც მარგო ებრაელთა წრეშია შექმნილი. მხოლოდ ბუსტი კვლევა-ძიების შედეგად არის შესაძლებელი მათი ახსნა და მსჯელობა წარმოშობის შესახებ.

ებრაელებმა აჭარაში დასახლების დროს თან მოიგანეს მათთვის პირველსაცხოვრისში დამახასიათებელი გრადიციული

ყოფა. კულტურის ლოკალურ თავისებურებათა მრავალფეროვნება შეინიშნება როგორც ქართველ, ისე აშქენაზ ებრაელებში.

ქართველი და აშქენაზი ებრაელები სალოცავად ცალ-ცალკე, თავიანთ სინაგოგებში დადიოდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ იუდაიზმში ორივესათვის საერთო იყო. ამგვარი განცალკევება მათ შორის არსებული გრადიციულ-ყოფითი კულტურის სხვაობით უნდა აიხსნას. ქართველი ებრაელობა საკუთრივ ქართველებთან უფრო მეტ სიახლოვეს იჩენდა, ვიდრე მის თანატომელ აშქენაზ ებრაელებთან.

ებრაული თემის კულტურული იერსახის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის იუდაიზმს, თუმცა ქართულ ეთნოსთან საკმაოდ ხანგრძლივი თანაცხოვრების პირობებში ებრაულმა დიასპორამ არაგრადიციული, ქართულისათვის დამახასიათებელი კულტურის არაერთი ელემენტი აითვისა. აღნიშნული განსაკუთრებით ეხება ქართველ ებრაელებს, რადგან აშქენაზ ებრაელებში ევროპული კულტურის გავლენა უფრო ჭარბობს.

ებრაელებში სოციალური ორგანიზაციის ძირითად ფორმას ოჯახი წარმოადგენდა, რომელიც ორი ან სამი თაობისაგან შედგებოდა. ოჯახის წევრებს შორის ურთიერთობანი ყალიბდებოდა სქესობრივ-ასაკობრივი ნიშნის მიხედვით. ებრაული გრადიციით, ოჯახის მმართველობას ასაკით უფროსი მამაკაცი ახორციელებდა. მამაკაცი უმთავრესად ოჯახის მაგერიალური დოვლათის შექმნით იყო დაკავებული, ხოლო ქალი – შიდა-საოჯახო საქმიანობას უძღვებოდა. მისი ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქციაც მომავალი თაობის აღზრდა წარმოადგენდა. ბავშვის აღზრდისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას, რაც მოგადად, ეროვნული მეობის გადარჩენის აუცილებლობით იყო განპირობებული.

ებრაული ოჯახი სარძლოს ან სასიძოს უმთავრესად ეროვნული კუთვნილებისა და სარწმუნოების მიხედვით არჩევდა, თუმცა რეგიონში ბიეთნიკური ქორწინების არაერთი შემთხვევა ფიქსირდება, განსაკუთრებით აშქენაზ ებრაელებში. წმინდა ებრაულ ქორწილში მნიშვნელოვან როლს მაჭანკლობის ინსტიტუტი ასრულებდა. ქორწილი გულისხმობდა გარიგებას, ნიშნობასა და საკუთრივ ქორწილს.

ებრაული გლოვისა და დაკრძალვის რიგული, ასევე მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებათა ციკლი მრავალსაფეხურიანი იყო. მასში გამოკვეთილად ჩანდა იუდაისტური რელიგიის გავლენა. საფლავის ძეგლთა არქიტექტურაში დედის სახელის ფიქსირება ებრაელთა საოჯახო ყოფაში ნათლად მიუთითებს ქალის როლსა და ადგილზე.

ებრაული ღიასპორის შიგნით ეროვნული მეობის შენარჩუნება არ იყო დამოკიდებული ამ ღიასპორის სიდიდზე. აჭარაში მცხოვრებ ებრაელებში ეროვნული ცნობიერების ფენომენი იმდენად ძლიერია, რომ იგი ბიეთნიკურ ოჯახებშიც შენარჩუნებულია. თორა და მოსეს კანონები წარმოადგენდა ცხოვრების წესს და განსაზღვრავდა ეროვნულ ხასიათს.

ებრაელები აჭარაში საზოგადოებრივი საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროში იყვნენ ჩაბმულნი: ვაჭრობდნენ, იხდიდნენ სამხედრო სამსახურს, იყვნენ კულტურისა და განათლების, ჯანდაცვის მუშაკები... რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი რეგიონის ეკონომიკურ დაწინაურებასა და მის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრად გადაქცევას.

ებრაელთა ალიის მთავარ მიზეზს წარმოადგენდა, ერთი მხრივ, ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნების შესაძლებლობა და ნოსტალგია. რასაც მოწმობს 1969 წლის 6 აგვისტოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანთა უფლებების კომისიისადმი 18 მორწმუნე ებრაელის მიერ გაგზავნილი წერილი: „ჩვენი ლოცვები ისრაელთანაა დაკავშირებული, რამეთუ გვიანდერძეს: თუ დაგივიწყო შენ იერუსალიმო, გახმეს მარჯვენა ჩემი. რამეთუ ჩვენ, მორწმუნე ებრაელები, ვთვლით, რომ არ არსებობს ებრაელი რწმენის გარეშე, როგორც რწმენა არ არსებობს გრადიციების გარეშე... ასრულდა წინასწარმეტყველება: ფერფლიდან აღდგა ისრაელი, არ დაგივიწყოთ ჩვენ იერუსალიმი და ჩვენი ხელები სჭირდება მას“. ხოლო მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების პერსპექტივები.

ქართულ-ებრაულ კავშირთა ერთობის ასოციაცია, ბათუმელ ებრაელთა თემი, ებრაული სკოლები, სოხნუთი, ჯოინთი ერთობლივად ხელს უწყობდნენ ებრაული გრადიციული კულტურის შენარჩუნება-განვითარებას, ეთნიკური თვითშეგნების გაძლიერებასა და მათ რეპაგრაციას ერეც ისრაელში.

**Jews in Georgian Black Sea Coast:
History, Ethnography, Culture**

One of the important directions of modern ethnographic science is the research of international relations, particularly ethno-cultural processes.

Georgia has constantly adopted different ethnic and religious diversities of population since ancient times, and the Jewish Diaspora has always been paid a special attention. Who can be considered as a Jew? This question is one of the main tasks of the Jewish society in the modern world. According to the researches in this sphere the Jews living in the different countries are divided into three groups: the Jews by birth and religion; the Jews by religion, but not by descent; the Jews by descent, but not by religion. It is very interesting to reveal and analyze the peculiarities of cultural and historical features formed in the process of economical, cultural and psychological adaptation of the Jews living in Georgian Black Sea Coast, particularly in Adjara.

Georgian-Jewish relation have quite a long history. The Jews have brought the peculiar traditional culture, religion, and in the process of national integration with the Georgian ethnos they have preserved their national originality. The phenomenon of a “Georgian Jew” expresses an interesting model of joint life of these two nations. This fact has a particular significance against the background of ethno-conflicts existing in Georgia.

Besides the above mentioned facts, the urgency of the question is stipulated by the common interest of Georgian and Jewish scientific society to research Georgian-Jewish relations. That will support to diversify the historical collage of the co-existence of these two nations and to strengthen Georgian-Jewish relations.

In the region of our interest of the Black Sea Coast there are more Ashkenazi Jews in number than Georgian Jews. We have thoroughly studied the historical-ethnographic and cultural peculiarities of the Jews li-

ving in Adjara. Particularly, we were the first to collect and represent the ethnographic peculiarities and almost unknown historic episodes of the Jews living in Adjara. Also the reasons, time and conditions of their settlement have been stated; the surnames and the Jewish groups living in Adjara have been cleared up; the family life, marriage ceremonies and habits, cult of deceased and generally, mourning and funeral rituals have been studied; the spheres of their activities, migration processes, etc. have also been considered.

In order to find comparable ethnographic materials we have directed our researches in the neighbor regions of Adjara to make proper conclusions on the basis of comparable data.

The work uses the materials of field-ethnographic research that is based on historic-comparative, complex-intensive and visual anthropology methods known and adopted in ethnology.

The main basis of research is the materials of demographic and statistic census of population. There are also used the archive sources from central Zionist Archives, Georgian State Central Historical Archives, The State Archives of the Autonomous Republic of Adjara, the Archives of registry offices of Adjara and Batumi, materials of N. Berdzenishvili Scientific-Research Institute and manuscript fund of the ethnology department, also the works of Z. Chichinadze, R. Tavdishvili, I. David, E. Mamistvalishvili, T. Ivelashvili, T. tsagareishvili, R. Shamelashvili, I. Gagulashvili, Z. Jinjikhashvili, L. Magali, K. Abuladze, Ts. Meskhishvili, Sh. Tsitsuashvili and others.

The compact settlement of the Jews in Adjara began after 1878. The main conditions of the settlement were: the geographical location of Batumi, trade-economic prosperities and corresponding historical processes. According to the statistic census of the Jewish surnames in Adjara it is obvious that Ashkenazi Jews greatly exceeded in number the Georgian Jews. This situation was one of the peculiarities of the Jewish Diaspora in Adjara. The similar balance of the Georgian and Ashkenazi Jews is rare. The spoken language within the Ashkenazi Jews was Russian, while the Georgian Jews spoke the Georgian language. While settling in Adjara the Jews brought the traditional style of life that is typical for them. The

diversity of local peculiarities can be noticed in Georgian and Ashkenazi Jews.

In Adjara two independent Diasporas – of Georgian and Ashkenazi Jews have been established. The Georgian and Ashkenazi Jews went to pray separately to separate synagogues in spite of their common faith – Judaism. This separation can be explained by the difference of the traditional living culture between them. The Georgian Jews were closer to the ethnic Georgians than to Ashkenazi Jews. This fact has been reflected into the marriage relations too.

Judaism has played a particularly important part in the formation of cultural appearance of Jewish community, though in the conditions of quite long co-existence with the Georgian ethnos the Jewish Diaspora has adopted a number of non-traditional elements that are typical for Georgian culture. That particularly concerns to Georgian Jews, while the influence of European culture is stronger within Ashkenazi Jews.

Family has always been the main form of social organization within the Jews. It consisted of two or three generations. The relation between the family members has been formed according to the sex-age signs. Correspondingly with the Jewish tradition an elderly man managed the family governing. A man was mainly occupied by making the material welfare for his family, and a woman led the domestic affairs. Her one of the main functions was the upbringing of the future generation. The Jews paid particular attention to the strengthening the national self-consciousness in their children that was stipulated by the necessity of the survival of the Hebrew nation.

A Jewish family chose a bride and a bridegroom according to their nationality and faith. Although there are a number of be-ethnic marriages in the region, particularly in Ashkenazi Jews. The institute of pander played the main role in pure Jewish marriages. the marriage procedure meant pandering, engagement and the wedding ceremonies.

The Jewish ritual of mourning and funeral, also the cycle of the deceased cult was multi-staged. The influence of Judaism was great. The fixation of mother's name in the grave monument architecture indicates to the particular function of a woman in a Jewish family.

To keep the national peculiarities within the Jewish Diaspora did not depend on its size. The phenomenon of national consciousness within the Jews living in Adjara was so great that it was preserved even bi-ethnic families. The laws of Thora and Moses represented the life-style and defined the national character.

The Jews in Adjara participated almost in every sphere of social life: they were engaged in commerce, served in military forces, worked in the educational, public health care, cultural fields, etc. and supported the economical, success of the region to turn it into the cultural-educational center.

On the one hand, the main purpose of the Jews was the opportunity to return to their historical homeland and the nostalgia. That is proved by the letter of the 18 believer Jews to the Human Rights Commission at the United Nation Organization of August 6, 1969. The letter says: "Our prayers are connected with Israel, as we were willed: if I forget you, Jerusalem, my right hand will fade away. We, believer Jews, consider that there is no Jew without faith, and there is no faith without tradition. The prediction has been fulfilled: Israel rose up from the ashes, we have not forgotten Jerusalem and it needs our hands". On the other hand, the prosperities of economical improvement was essential.

The Association of Georgian-Jewish relations, the community of the Jews in Batumi, Jewish schools, Sokhnut, Joint altogether supported the preservation and development of Jewish traditional culture, strengthening of the national self-consciousness and their repatriation to Saint Israel.

1. , , :

2. , , , :

3. , , , ?

4. , , , :

5. , , , :

6. , , , :

7. , , , :

8. , , , : « »

9. , , , :

10. , , , :

, . -
 , . , РУ -
 , . -
 - . , -
 , . -
 , . : , -
 - . , -
 , . , -
 .
 .
 , - -
 .
 . : -
 , -
 , -
 , . -
 , . , . -
 , . , . -
 , . , . -
 , . , . -
 , . , . -
 , . : -

1878 .

. , , . , -
 , , . -
 , , -
 . -
 , , -
 , , -
 . -
 : , , , -
 , , ... -
 , -
 . -
 , , 6 1969 -
 18 : «... :
 : «... :
 , , , ... -
 : , -
 » . -
 - , -
 , , , -
 , -
 . -

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	3
თავი პირველი	
საქართველოს ებრაელთა ეთნოკულტურული ეგიუდები	11
თავი მეორე	
აჭარაში ებრაელთა დასახლების ისტორია და ეთნორელიგიური მოზაიკა	31
თავი მესამე	
ებრაელთა ტრადიციული ყოფა	80
თავი მეოთხე	
სიონისტური მოძრაობა და ალია ერეც ისრაელს	113
დასკვნა	127
Jews in Georgian Black Sea Coast:History, Ethnography, Culture	131
Евреи в Причерноморье Грузии:История, этнография, культура	135

გამომცემლობის დირექტორი
ნანა ხახუტაიშვილი

გამომცემლობის რედაქტორი – ლალი კონცელიძე
ტექნიკური რედაქტორი – ედუარდ ანანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 16.03.2009
ქალაქის ზომა 60X84 1/16
ფიზიკური თაბახი 9
ტირაჟი 300

ფასი სახელშეკრულებო

დაიბეჭდა უნივერსიტეტის სტამბაში

ქ. ბათუმი, ნინოშვილის 35.